Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Landbouwkundig schoolboek : handelende over den vee-teelt in 't algemeen; over de ziektens van runderen, paarden, schaapen, varkens, enz. enz. mitsgaders de middelen van geneezing enz.

https://hdl.handle.net/1874/32071

VERHANDELINGEN

UITGEGEEVEN DOOR DE

MAATSCHAPPY

TER BEVORDERING

VAN DEN

LANDBOUW

TE

AMSTERDAM.

DERTIENDE DEELS DERDE STUK.

TE AMSTERDAM,
By JAN CHRISTIAAN SEPP EN ZOON.
1802.

ANTWOORD

OP DE

VRAAG,

DOOR DE

MAATSCHAPPY,

TER BEVORDERING VAN DEN LANDBOUW, TE AMSTERDAM,

VOORGESTELD

Om, naar aanleiding van de door de Maatſchappy uitgegeevene Verhandelingen, en wel byzonder naar het geſchetſte Plan *van*

JOACHIM FREDRIK MULLER

te vervaardigen en uittewerken

Het DERDE DEEL *van een*

Landbouwkundig Schoolboek, enz.

DOOR

HENDRIK PONSE,

Huisman te Geervliet.

Aan welk Antwoord de Gouden MEDAILLE en bovendien twintig DUCAATEN zyn toegeweezen.

LANDBOUWKUNDIG SCHOOLBOEK,

HANDELENDE

OVER DEN

VEE-TEELT IN 'T ALGEMEEN;

OVER DE

Ziektens van Runderen, Paarden, Schaapen, Varkens, enz. enz. mitsgaders de middelen van geneezing enz. enz.

DOOR

HENDRIK PONSE,

Huisman te Geervliet.

AAN WIEN

DE

MAATSCHAPPY, TER BEVORDERING VAN DEN LANDBOUW,

Daar voor haare Gouden MEDAILLE en twintig DUCAATEN heeft toegeweezen.

TE AMSTERDAM,
By JAN CHRISTIAAN SEPP EN ZOON.
1802.

VOORBERICHT.

De Maatschappy, in de maand Juny van den afgeloopen jaare, de Berichten, te dier tyd by haar wegens den teelt van het PAPAVER- of HEULZAAD ontvangen, uitgegeeven hebbende, heeft voor het tegenwoordige alleen te melden, dat zy met verlangen de nadere Berichten dieswegens te gemoed ziet, om dezelve vervolgens, zo spoedig doenelyk, ten gemeenen nutte bekend te maaken. —

Voorts hoopende, op de verder door haar aan de algemeene oplettenheid voorgestelde gewigtige Onderwerpen, de gepaste Antwoorden en Berichten, ter behoorelyker tyd, te zullen ontvangen, deelt zy inmiddels aan de Minnaaren van den Nederlandsche Akker- en Vee-bouw mede het DERDE DEEL VAN HET LANDBOUWKUN-

DIG

VOORBERICHT.

DIG SCHOOLBOEK; *vervaardigd door den braaven en kundigen Huisman* HENDRIK PONSE — *een Stuk, 't welk zy vertrouwt, dat door elk en een ieder, der zaake kundig, met dat genoegen en goedkeuring ontvangen zal worden, als het zelve van alle de Leden der Maatschappy, onder wier oog het zelve tot nu toe geweest is, met zo veel reden verworven heeft.*

Uit naam der Maatschappy

Geschreeven den

20 *January* 1802.

Secretaris.

LANDBOUWKUNDIG SCHOOLBOEK.

DERDE DEEL.

EERSTE ZAMENSPRAAK.

Over de Veeteelt in 't gemeen, en die der Runderen in 't byzonder.

Landm. Onder de benaaming van *Veeteelt* verſtaan wy die bezigheid, welke beſtaat *in het doen vermeenigvuldigen, voeden en oppaſſen, van alle ſoorten van voordeel aanbrengend Vee*: en daar deeze bezigheid wel voornamelyk ten oogmerk heeft het verkrygen van de verſchillende ſoorten van nuttige voortbrengſels van het zelve, door welke niet alleen de Boereſtand, maar genoegzaam het gantſche menſchelyke geſlagt levens-onderhoud, voedzel en dekzel bekomt — zullen wy de verzameling en bereiding dier voortbrengſels mede onder die algemeene benaaming bevatten: en dit onderwerp dus in twee voornaame Afdeelingen behandelen: beginnende met de teelt der Runderen.

Zoon. Zeg my eens voor af, welke byzonderheden gy onder elk der door u opgegeeven deelen der Veeteelt wilt begreepen hebben?

Landm. Zeer goed. — Tot het doen *vermenigvuldigen* behoort de kennis van de goede hoedanigheden van het Vee; de tyd op welke men het tot de voortteeling toelaat — de hulp welke men by de verlosſing kan toebrengen. — Tot de *voeding*, het *opvoeden* van het jonge Vee, inzonderheid van de jonge Kalveren; het toedienen van voedzel, vooräl in den winter; de inrichting van de ſtallen, zo tot voordeel voor het Vee als tot verzameling van de mest. Tot de *oppaſſing* behoort het rein houden van het *Vee*. — voornamelyk het voorkomen, of geneezen van de ziekten, waar aan het onderworpen is.

Zoon. Gelyk brengt zyn's gelyken voort: leer my dus eens, welke hoedanigheden de *Runderen* behooren te hebben?

Landm. Ten eerſten — *Schoonheid* is een der vereischten. Ten tweeden — dat zy, vet geweid wordende, *zwaar kunnen weegen*. Ten derden — dat de Koeijen veel goede melk geeven. De eerstgenoemde hoedanigheid ontſtaat uit de evenredigheid en nette ſamenvoeging der deelen, uit welke het Rund beſtaat. De tweede uit de grootheid en gevoedheid van die deelen. De derde uit de geſteldheid van die deelen, welke tot de formeering en verzameling van de melk geſchikt zyn. De gronden, waar op het Vee gevoed wordt, brengen tot deeze hoedanigheden veel toe. — 'Er is, over het algemeen, een kennelyk onderſcheid tuſſchen de Groningſche, Frieſſche, Noord- en Zuidhollandſche, Zeeuwſche Koeijen. De Veehoeder kan derhalven alleen zyn vlyt aanwenden, om Rundvee te teelen, 't welk zo veel goe-

goede hoedanigheden heeft, als de grond, waarop hy het voedt, hem kan opleveren (*).

Zoon. Welke hoedanigheden behoort het Rundvee te hebben?

Landm. Het hoofd van een Rund moet niet te kort en te vleezig zyn; het voorhoofd moet breed wezen, de oogen groot en levendig, de hoorens moeten dun en een weinig opwaards fraai gebogen zyn, de ooren groot en ſterk, de hals niet te lang, de ſchoft en ſchouders breed; de borst laag by den grond, de lendenen regt en wel aangevult, doch niet dubbel of te vleezig, het lyf rond, het kruis niet te breed van beenderen, het ſtaartbeen niet zwaar, een weinig naar het kruis verheeven, en agter op de hysbeenderen wel ſluiten, de heupen fyn en plat, de billen moeten agter en aan de zyden regt neergaande en niet te vleezig zyn, de ſtaart fyn en lang, zo dat het laagſte wervelbeentje op de hak kan reiken, van een goeden pluim voorzien; de beenen moeten ſterk zyn, regt onder het lyf ſtaan, de huid dun, en los op het lyf liggen. Van een Os moet het lyf zwaar, een Koe daarentegen niet dikbuikig zyn. — Een breed voorhoofd, fraaije hoorens, regte lendenen, fynheid der heupen, en van den ſtaart, zyn hoedanigheden, die betrekking hebben op de ſchoonheid, en zyn dus minder voornaam als breede ſchouders, zwaare borst, en breede lendenen, wel-

(*) Zie over de hoedanigheden van het Rundvee, de Verhandeling van G. REINDERS, te vinden in het Derde Deels eerſte Stuk van de Verhandelingen van de Maatſchappy ter bevordering van den Landbouw te Amſterdam.

welgevoedde heupen en billen: want een Rund, dat ſmal van ſchouders, eng van borst en ſcherp van lendenen is, afhangende heupen heeft, is niet alleen onaanzienlyk, maar kan ook niet zwaar weegen.

Zoon. Waarom moeten de lendenen en billen niet te vleezig zyn?

Landm. Als de lendenen en de billen te vleezig zyn, wordt het ligchaam van een Rund daar door gelyk aan dat van een paard, en dit is een wezentlyk gebrek. Men noemt zulke Runderen Paarden of Varkens Billen. Zy kunnen zwaar weegen, maar worden nooit vet. — Zullen ook geen goede melk-geevende Koeijen worden. Men moet daarom zulke Kalveren nooit opvoeden, en boven alles een Stier vermyden, die deeze kwaade hoedanigheid heeft: te meer nog, om dat de Koeijen van zulke Kalveren zeer bezwaarlyk verlost worden. —

Zoon. Zyn groote en levendige oogen, groote ooren, een dunne losſe huid, en dat een Rund agter wel geſlooten is, en een langen ſtaart heeft, ook voornaame hoedanigheden?

Landm. Groote levendige oogen en een losſe huid, zyn kenteekens van werkzaamheid, gezondheid, en groeizaamheid. Een Koe, die agter niet geſloten is, kan een *Brul* of *Brommer* zyn, of ſtaat bloot om het te worden. Een Koe, die een korte ſtaart, dikke huid en kleine ooren heeft, zal doorgaans niet veel melk geeven. —

Zoon. Zyn 'er niet nog meer tekenen, waar aan men dit kan waarneemen?

Landm.

Landm. Ja. Deeze zyn, dat de lendenen van de Koe een weinig doorgebogen, en de kuiltjes, die in den voorkant van de agterbeenen, tegen over den ſmeerſchyf, of het lit boven de waai gevonden worden, diep zyn; dat de melkäderen, dat zyn die, welke van het Uijer onder langs den buik naar de voorbeenen loopen, groot en zigtbaar, en de kuiltjes, door welke die naar binnen gaan, wel geopend zyn; voorts dat het Uijer agter wel geklooft, en voor breed zy. Ook moeten de kwartieren zig even groot vertoonen, en de ſpeenen wyd van een ſtaan. Dit maakt het Uijer onder breed en wel gekloofd —— Koeijen, welker Uijer een kegelvormige gedaante heeft, zullen niet veel melk geeven: ten minste zyn deeze niet zeer aanzienelyk.

Zoon. Brengt het hair van een Rund ook iets toe tot de meer of mindere waarde?

Landm. Het hair dient het Rundvee voornaamelyk ter verwarming. Daar nu de witte couleur de lichtſtraalen afwyst, volgt, dat het witte hair het minste ter verwarming geſchikt is: gelyk ook indedaad de withairigen het eerst en meest door de koude aangedaan worden. Die witte lendenen hebben kunnen ook weinig koude verdraagen en zyn daarom ook af te keuren. — Vaalbont, vooräl kroeshairig, is mooi en goed Vee: dan men moet letten, dat ze een witten pluim aan de ſtaart hebben. Zelden toch krygen zy een goeden vaalen pluim. Blaauw-bonthairigen zyn niet te verwerpen.-- Ondertuſſchen komen daar veel withairigen van voort. Dit is zo niet met de zwart en roodbonthairigen. Deeze zyn daarom meer geacht. De zwarthairigen kunnen de meeste koude wederſtaan, om dat de

zwarte couleur de lichtſtraalen niet te rug ſtoot. —

Zoon. Welke zyn de tekenen, waar door men den ouderdom van het Rundvee kan waarneemen?

Landm. —— De tanden en de hoorens. Tegen dat het drie Jaaren oud wordt wisſelt het de middelste. Krygt tanden in plaats, die veel grooter en breeder zyn. Als het uitgewisſelt heeft is het vier Jaaren oud. Dan tekenen de tanden niet meer. Op het vierde Jaar zal een Koe twee Kalveren vóortgebragt hebben, — en heeft dan, digt aan het hoofd, twee kerven op de hoorens. Deeze kerven vermeerderen naar het getal der Kalveren, die de Koe voortbrengt. Daar door kan men den ouderdom van de Koe, en het getal van de Kalveren, die zy voortgebragt heeft, bepaalen. ——

Zoon. Wat moet een Landman doen, om een goed aantal Koeijen, deeze eigenſchappen zo veel mogelyk hebbende, te verkrygen?

Landm. Hy moet vooral toezien, dat de Stier, waardoor hy zyne Koeijen laat dekken, die goede hoedanigheden zo veel mogelyk bezitte. Als de Stier ſlegt is, kan men op geene goede Kalveren rekenen, al is het dat men goede Koeijen heeft. Wanneer daarentegen de Koeijen gering zyn en de Stier goed is, mag men met grond goede Kalveren verwagten. ——

Zoon. Heeft de ouderdom van Stier en Koe geen invloed op de goede hoedanigheden?

Landm. Men kan de voortteeling toelaaten, als het Rundvee den ouderdom van zestien a agtien

tien maanden bereikt heeft. Echter zyn Kalveren van zulk jong Vee minder gevoed en ter aankweeking minder geſchikt. De beste verkrygt men, als de Stier in het tweede en derde Jaar van zyn ouderdom is, en de Koeijen 4, 5 of 6 Jaaren oud zyn. De Stieren worden wyders zelden langer aangehouden, om dat moeijelyker te regeeren zyn: om niet aan te merken, dat jonge Koeijen gevaar loopen, door zulke zwaare Stieren bedorven te worden. — Een Stier, die zestien a agtien maanden oud en volwasſen is, voegt zeer wel by jong Vee en wordt daar door niet benadeeld. Als echter de Koeijen veel grooter zyn, zal de Stier, by het afkomen, op den grond vallen en kan daar door de lendenen breeken en bedorven worden. Met de kuis-hokkelingen is het eenigzins anders gelegen. Als die met de 16 a 18 maanden tot de voortteeling worden toegelaaten, en vervolgens gemolken worden, groeijen ze traager. Goed onderhoud kan dit echter verhelpen, zo dat nog goede Koeijen worden kunnen. Wanneer de Vaarſen, door het melken, te veel in groei veragteren, zyn die zeer goed, om Koeijen van te trekken, die tegen den winter kalven. Veele Huislieden, die Bouwland hebben, en het jonge Vee in den winter meest ſtroo geeven, voeden die tot Schotten op, en laaten ze met het derde Jaar kalven. Indien men ondertusſchen ſchoone fyne Melkkoeijen aankweeken wil, moet men niet ſchotteren, dat meest altoos hoogſtaartige, grove Koeijen maakt; maar ze het tweede Jaar laaten reijen, en dan, gekalfd hebbende, het derde Jaar laaten overloopen.

Zoon. Op welken tyd van 't Jaar laat men de Koeijen dekken?

Landm. Zy, die de melk zoet verkoopen, of het geheele Jaar door Kalveren mesten, maaken ſchikking, om 't geheele Jaar door melk te hebben. — Zy die Kaas en Booter maaken, en geen of weinig jong Vee aanhouden, hebben de Kalveren liefst in de maand April, of tegen den tyd, dat de Koeijen in het land zullen gaan. Zy die te gelyk de Kalveren willen opvoeden, begeeren die vroeger. De Kalveren, die in February en Maart gebooren worden, zyn het best voor de opvoeding geſchikt. Ten dien einde laat men de Koeijen van half Mey tot half Juny dekken. Begeert men de Kalveren in April, laat men dit in het laast van Juny en in de maand July doen. De gewoone tyd der dragt van een Koe is veertig weeken. Des kan men de Kalveren altyd zo veel vroeger in den winter, of zoo veel laater in den zomer verkrygen, als men begeert. Koeijen, die in September of October kalven, dienen de Kaas en Boter-Boeren minder, maar zyn voordeelig voor die hun melk zoet verkoopen, of voor de Kalvermesters: gemerkt die in den winter het meest gelden. Natuurlyk brengt een Koe elk Jaar een Kalf, en kan dus, in dien tyd, twaalf weeken onbezwangerd zyn. Als nu een Koe gezond is en goed onderhoud heeft, wordt die, in dien tyd, doorgaans, zes weeken na het kalven, en voorts van drie tot drie weeken togtig. Wanneer dit niet geſchiedt, en men de Koe niet vaar wil laaten, of laater wil doen kalven, zal men die een goede hand vol jonge kervel ingee-

geeven. Zy zal dan meest altoos agt dagen daar na togtig zyn.

Zoon. Zou men niet even zo goed Vaarzen, die tegen het voorjaar twee Jaar oud moeten worden, of het reeds zyn, in de maand February, door den Stier, kunnen laaten dekken? Ze zouden dan ook tegen den winter kalven.

Landm. Dit doende zal de Koe gemolken moeten worden in dien tyd, in welke zy het meest door het wisselen moet lyden. Men zal 'er dan weinig melk van te wagten hebben, ten zy men dit door kragtig voedzel wil vergoeden. Daar en tegen, als een Vaars met haar tweede Jaar kalft, en in den zomer gemolken wordt, geniet men daar van de voordeelen, in een tyd, in welken ze minder van onderhoud kost. — Als men die dan in de maand February van het volgend Jaar laat reiden, heeft zy, in den tyd, in welken zy het meest door het wisselen te lyden heeft, alleen haar eigen ligchaam te onderhouden, en kan dan, in den daar op volgenden zomer, schoon uitgroeijen. Zy zal tegen den winter kalven, en meer melk geeven, als wanneer zy dan, voor de eerste maal, gekalft hadt. Als men zodanige Vaarzen een geheel Jaar ledig laat, kan men daar van sterke en zeer goede melk-geevende Koeijen trekken, die tegen het voorjaar kalven. Ze zyn dan beter, dan wanneer zy, met haar vierde Jaar voor de eerste maal kalven: want die geeven, in dat Jaar, dikwils weinig melk. —

Zoon. Heeft een Koe, geduurende den tyd der dragt, geene byzondere oppassing noodig?

Landm. Deeze oppassing bepaalt zig voorname-

lyk tot het vermyden van alles, wat oorzaak kan zyn, dat zy de Kalvers verſchieten, of niet voldraagen: als daar is, dat men die in den herfst, by nat en koud weer, en weinig voedzel te lang in het land laat loopen, of dat men die, als zy op ſtal ſtaan, in de twee laatſte maanden, naar een andere ſtal vervoerd. Zelfs wordt de tyd van het kalven vervroegd, als men, in de laatſte maand, de Koe, in dezelfde ſtal, op een andere plaats brengt, of in het voorjaar van de ſtal neemt en in de weide laat gaan.

Zoon. Welke hulp zal men de Koeijen by het kalven toebrengen?

Landm. Als de verloſsing natuurlyk is, heeft een Koe by het kalven weinig hulp noodig. Als de Banden, of Hysbeenderen gezakt zyn, het Uijer vol, en de melk geformeerd is, moet men de Koe in acht neemen: want dan is de tyd van kalven daar, en de arbeid op handen. Als de Koe in arbeid komt, en dit eenigen tyd duurt, zonder dat 'er iets te voorſchyn komt, zal men de hand met Olie beſmeeren en zeer voorzigtig onderzoeken, of alles wel is. — Als men de voorſte voeten van het Kalf en den ſnuit kan voelen, doet men daar verder niets aan tot dat de voorſte beenen te voorſchyn komen, of dat het vlies, waar in het Kalf beſloten legt, gebroken is. Dan zal men het Kalf by de voorbeenen vatten en voorzigtig aftrekken. — Door de Koe te ſchielyk te helpen, maakt men de verloſsing moeijelyker. De deelen hebben dan geen tyd om zig behoorlyk te ontſluiten (*).

Zoon.

(*) Zie hier over Het IX Deel en X Deels Iſte Stuk der Prysverhan-

Zoon. Hoe zal men de Koe dan verder behandelen?

Landm. ——— Ten eerſten melken, en een paar gewoone Emmers vol water geeven, 't welk men een weinig warm maakt, en waar onder men de eerste melk, die de Koe geeft, of ook wel eenige handen vol rogge meel mengt. Het een en ander dient om de koorts voor te komen, of te doen verminderen; de dorst te leſſchen; de vogten te verdunnen, en de kragten te herſtellen. — Voorts moet men de Koe zo lang gade ſlaan, tot zy de nageboorte kwyt is: om dat het ſomtyds gebeurd, dat de lyfmoeder te gelyk met de nageboorte wordt uitgeworpen, 't welk men moet tragten voor te komen; om dat die niet als met veel moeite kan binnen gebragt worden en het leven van de Koe daar door in gevaar is.

Zoon. Door welke middelen zal men dit voorkomen?

Landm. Als men ziet, dat door het ſterk werken der Koe, de agterſte deelen der Lyfmoeder te voorſchyn komen, moet men de Koe met geweld opjaagen en met beide handen de lyfmoeder ſluiten. — Om de werking van de ſpieren der lyfmoeder te doen bedaaren, en de perſingen te doen ophouden, geeft men de Koe één pond gemeene Siroop in, die men met warm water dun en vloeibaar maakt. Men gebruikt daar voor ook wel een net, beſtaande uit twee lange touwen, die los geſlagen en zagt zyn. In het midden zyn dee-

handelingen over de Verloskunde der Koeijen, door de Maatſchappy ter bevordering van den Landbouw, in 't Jaar 1793, uitgegeeven.

deeze touwen, ter wydte van een goede hand breed, en ter lengte van anderhalve ſpan, met dunne touwtjes of ledere riemen aan elkanderen gevlogten. Deeze dunne touwtjes of riemen komen in de gedaante van een ladder regt voor de klink. Twee einden van de touwen gaan over de lendenen. Twee tusſchen de agterbeenen en het Uijer onder langs de buik naar vooren. Daar worden alle vier de eindens vast gemaakt aan een touw, het welk daar toe, kort agter de voorbeenen, om het lyf gebonden is. Boven op de ſtaart is een band, die het nederzakken van het net belet. — In de zyden worden de touwen met kleene touwtjes by den anderen gebonden, op dat alles in ordre blyve. — Als dit alles wel bezorgd is, en op de rechte plaats blyft, kan de Koe de lyfmoeder niet uitwerpen. Dan zulk een net doet de Koe veel ongemak aan; vooral, wanneer men het wat ſtyf moet aanbinden.—

Zoon. Hoe zal men de Kalveren behandelen?

Landm. De Kalveren worden op eene van de Koeijen afgezonderde plaats op ſchoon ſtroo nedergelegd, afgewaſchen, of wel, zo ras droog zyn, met drooge borſtels ſtyf afgeborſteld, om de gedroogde ſlym van de huid te krygen en de uitwaſeming, noodig voor de gezondheid, te bevorderen. Ook dekt men dezelve wel eens lugtig. — Dan dit baat weinig, want zy doen al aanſtonds poogingen, om over eind te komen en te leeren gaan. Als zy gaan kunnen en droog zyn, geeft men hun te drinken: waar toe melk gebruikt wordt, die het eerst van de moeder gemolken is, met kookend water bloedwarm gemaakt. Voorts zal men de tweede melk van de

Koe

Koe geheel voor het Kalf bewaaren. — Als die niet toereikend is, om het Kalf nog twee of drie keeren te drenken, zal men daar toe ook de derde melk geheel of gedeeltelyk gebruiken. Sommigen zelfs geeven de Kalveren de vars gemolken moeder-melk, geduurende de eerſte veertien dagen, zo om dat dit nog beter geacht wordt, als om dat de melk ook dan eerst goed wordt om te karnen.

Zoon. Ik heb meermaalen hooren zeggen, dat men een Kalf de griest of de eerſte melk van de moeder geeven moet. — Is de noodzaakelykheid daar van in de natuur van het Kalf gegrond?

Landm. Ja zeker. — Als een Kalf wel zal groeijen, moet het zig ontlasten van de drekſtoffen, die in de ingewanden zyn. — Daar nu de eerſte melk van de Koe door de natuur beſtemd is tot het eerſte voedzel voor haar Kalf, en te gelyk de eigenſchap heeft, dat de genoemde drekſtoffen daar door worden afgedreeven, volgt, dat, wanneer men gezonde Kalveren begeert te hebben, haar dit voedzel niet onthouden moet worden. Kundige Huisluiden voeden daarom haare Kalveren agt dagen en langer met de melk der moeders, en genieten daar van gewenschte voordeelen. —

Zoon. Welke byzonderheden zal men by de opvoeding der Kalveren in acht neemen?

Landm. Dit hangt af van de beſchikking, welke men daar over maakt — Mestkalveren worden in hokken geplaatst, waar in zy weinig beweeging kunnen maaken, en voor ſcherpe koude en zwaare hitte bevryd zyn. — De mesthokken moeten van onderen met roosters gemaakt zyn op dat de Kalven altoos droog ſtaan. Droogte en rynheid toch be-

bevorderen de groei en gezondheid der Kalveren. Voorts moeten zy met zoete melk gevoed worden.--

Zoon. Hoe veel zoete melk moet men aan een Kalf geeven?

Landm. Alle Kalveren kunnen niet even veel melk verdraagen. Oplettenheid en ondervinding moet ons in ſtaat ſtellen om dit te bepaalen. Hier by ſtaat aan te merken, dat het ſchaadelyker is, Kalveren, inzonderheid als die nog jong zyn, te veel, dan te weinig melk te geeven: want als men die te veel melk geeft, wordt de ſpysverteering bedorven. Daar door ontſtaat een loop, die de groei doet ophouden en voor veelen doodelyk is. — Deeze kwaal is zelfs beſmettelyk door den ſtank. — Dies dient men zulk een Kalf van de overige te verweideren. Het beste middel tot herſtel deezer kwaal, uit de gylheid der melk voortſpruitende, is, hun gekookte melk te geeven, die weder tot bloedlaauw bekoeld is. Ook is het zeer goed, Mestkalven, 4 weeken oud zynde, na het drinken, wat ſchulpzand te laaten likken. Wanneer zy met de kug gekweld zyn, kan men dezelve de Judas ooren, of droog, of in melk gekookt, waar door de borst verzagt wordt, ingeeven.

Zoon. Valt 'er by het voeden van de Mestkalveren ook niet nog op andere byzonderheden te letten?

Landm. Ja! Men moet dezelve de melk twee maal op één dag, op gezette uuren, toedienen. Dit geſchiedt best zo ras als de Koeijen gemolken zyn. De melk is dan nog warm. Ten anderen moet de melk, die men de Kalveren geeft, altyd bloedwarm zyn. Als de melk, in den tyd, dat die gemol-

molken en naar huis gebragt wordt, wat verkouwd is: (en dit heeft by een koele lucht altyd plaats,) zal men daar zo veel kookent water by doen, als noodig is, om die wederom bloedwarm te doen worden. — Om dit te weeten, zal men de melk in den mond neemen, want dit met de hand te voelen, is minder zeker. Deeze twee laatste byzonderheden moet men ook in acht neemen by het voeden van de jonge Kalveren, welke men tot Os, Stier, of Koeijen wil opvoeden. — Deeze geeft men, na dat zy, twee of meer dagen, de melk der moeder gedronken hebben, Karnemelk, of liever de tapte, of afgeroomde melk, die, minder zuur zynde dan de Karnemelk, beter voor de opvoeding van deeze Kalveren is. Sommigen achten het echter nog beter, zulke Kalveren, de eerste vier weeken, zoete melk te geeven, om dat ze daar door sterker worden, en men die ook vroeger speenen kan. Voorts laat men dezelve de vryheid om hooi te eeten zo dra zy het begeeren. De melk wordt in een ketel over het vuur warm gemaakt. Men moet, door dezelve gestaadig te roeren, voorkomen, dat die niet kappelt. — Ook maakt men de Karnemelk met kookend water warm. — Zy kappelt dan minder. — Die de laatste manier volgen, hebben doorgaans de gezondste Kalveren, wanneer het zeer koud is. Echter wordt de melk daar door zeer veel dunder. Dit is evenwel minder schadelyk, dan wanneer men de Kalveren melk geeft, die gekappeld is: want dan zullen die nooit wel groeijen.

Zoon. Zou het niet beter zyn, zodanige Kalveren alleen zoetemelk te geeven? Zy zouden dan immers beter groeijen?

Landm. De verdere opvoeding der Kalveren kan met de

de Karnemelk zeer wel geſchieden. Is ook minder kostbaar. Daarenboven leert de ondervinding, dat wanneer men de jonge Kalveren te veel goed doet, zy dan, na dat zy geſpeend zyn, zo wel niet doorgroeijen, dan wanneer men die maar zo veel geeft, dat zy glad, ſterk en maatig in het vleesch zy.

Zoon. Hoe lang zal men de Kalveren met melk moeten voeden?

Landm. Men kan de Kalveren niet wel ſpeenen of de melk onthouden, voor dat zy in het land gaan. Dit kan niet wel geſchieden dan wanneer het weêr aangenaam wordt en 'er genoeg gras in 't land is. Tegen dien tyd zal men ze de melk langzaam ontwennen, en 'er, van tyd tot tyd, wat meer water onder doen. Nog beter is het, dat men ze in het weiland nog eenigen tyd wat melk geeft. Dan ſpeenen zy zig zelven. Doch hier toe heeft elk geen gelegenheid: want dit kan niet gedaan worden als men digt by de wooning geen weiland heeft. Nochtans behooren zy altyd twaalf à dertien weeken oud te zyn, als men haar de melk geheel onthoudt.

Zoon. Kan men de Kalveren, die in April en Mey geboren worden, en in July of Augustus drie maanden oud zyn, niet even zoo goed in het land brengen, als die welke in May drie maanden oud worden?

Landm. In die tyd is de zomerhitte zeer toegenomen, en de vliegen zyn dan ſterk vermeenigvuldigt. Het Gras is minder voedzaam. Door het een en ander lyden de pas geſpeende Kalveren zeer veel. Het is daarom beter, dat men zulke Kal-

Kalveren in het land de noodige melk geeft. Ze zyn dan, tegen den tyd, dat het Vee van de hette en vliegen meer te lyden heeft, aan de lucht gewent. — Laate Kalveren, daarentegen, kan men, den geheelen zomer door, of tot in de maand September, binnens huis houden. Zy worden dan zeer goed.

Zoon. Wat ſtaat ons ten aanzien van de voeding van het Rundvee aan te merken?

Landm. De wyze op welke het Rundvee gevoed wordt; de hoedanigheid en het ſoort van voedzel, 't welk men het zelve geeft, hangt te veel af van de omſtandigheid, in welke de huisman is, om daar veel van te zeggen. — Dit is ook minder noodzaakelyk, om dat de natuur van het Rundvee zig daar veelal naar ſchikt: aan het voedzel en de wyze van behandeling zo gewoon wordt, dat het, by een verandering van voedzel en van behandeling, alleen in den beginne zo welvaarende niet is; voor al, als die verandering groot is. — Het zal 'er dus voornamelyk op aan komen, dat men het Rundvee het voedzel in een bekwaame hoeveelheid, op gezette tyden, toediene, en zorge, dat voedzel en wyze van behandeling, zo veel mogelyk, overeenkomen met de natuur van deeze dieren. — Indien de weilanden geen genoegzaam onderhoud voor het zelve opleveren, moet het, op veele plaatſen in ons land zelfs, den geheelen zomer door, des middags, en des avonds gevoedert worden.

Zoon. Wat ſoort van voedzel wordt in die gevallen aan het Vee gegeeven?

Landm. In het gemeen alle ſoorten van voor

het Vee eetbaare groentens, welke in de bosſchen en koornlanden groeijen, daar uit gehaald, en naar huis gedraagen worden: voorts die, welke de koornlanden op verſchillende tyden van den zomer opleveren: te weeten, eerst de *Klaver*, vervolgens de *Spurry*, daar na de *Knollen*, daar toe op de ſtoppellanden gezaait. Zo lang het Vee buiten gaat, wordt het met loof gevoederd. Op ſtal en in 't voorjaar geeft de mangel-wortel een groote vervulling.

Zoon. — Daar, in die ſtreeken, alwaar het weiland zo ſchraal is, het Vee in den zomer met zo veel moeite gevoed moet worden, begryp ik niet, hoe men aldaar in den winter het Rundvee het noodige onderhoud kan bezorgen? —

Landm. In die ſtreeken, van welke wy ſpreeken, worden de beste weilanden, dat zyn die, welke aan de boorden der Rivieren gelegen zyn, veelal tot hooilanden gebruikt, en twee maal in een zomer gemaaid. Het laate hooi wordt voor het Rundvee opgelegd, terwyl het hooi van het eerſte gewas meest alleen voor de Paarden bewaard wordt. Benevens dit hooi heeft men ook *ſtroo*, het welk veelal geſneden wordt, en, met hooi vermengt, het Rundvee wordt voorgezet. Maar voornamelyk voedt men aldaar het Rundvee met Knollen, waar van men voor den winter een goeden voorraad by den anderen brengt. Deeze worden in ruim water, met ander groente kaf, geſneden ſtroo, peulen van raapzaad, boone-ſchillen enz. gekookt. Deeze ſop wordt het Rundvee tweemaal daags warm gegeeven. — Men houdt dit wel doorgaans voor het beste voed-

zel

zel en onderhoud — dan ik heb dikwils gedagt, dat warme ſoppen het Rundvee niet natuurlyk zyn. De ingewanden moeten 'er noodwendig door verzwakt worden. Om die reden zoude ik denken, dat het beter was, dat men die ſoppen volkomen koud liet worden, voor dat men die het Vee voorzet. De rust is wyders voor het Rundvee even zoo noodig als het voedzel. De nacht is de tyd der rust. Als het Vee in de weide is, ſtaat het niet op om te eeten, voor dat de dag aanbreekt. Als het des avonds duister wordt gaat het wederom ter rust. Als men het Rundvee in den winter op ſtal heeft, zal men dit, zo lang ten minsten de dagen niet al te kort zyn, navolgen, en het des morgens geen eeten geeven voor dat de dag begint. Des namiddags zal men mede, zo veel mogelyk, zorgen, dat het Rundvee verzadigt is tegen den tyd dat het donker wordt. — Het Rundvee zal dan het meeste voordeel hebben van het voedzel. Daar het natuurlyk is, dat de rust het Rundvee voedt, of ten gevolge heeft, dat het voedzel minder ſpoedig verteert, volgt, dat men het voedzel moet vermeerderen, naar maate de dagen in het voorjaar langer worden. Het beste weiland wordt tot het weiden van Koeijen en Vetweiders gebruikt. In den winter is het geraaden, die, benevens goed hooi, nog het een of ander ſoort van kragtiger voedzel te geeven: als Lynkoeken, Borſtel, Spoeling, Haver en Paardeboonen, geele Wortelen, Mangelwortel enz. Dan hoe nadeelig het ook is magere Koeijen te hebben, moet men hier in evenwel zo ver niet gaan, dat het onderhoud, dat men haar in den winter

geeft, voedzaamer en kragtiger zy, dan dat, 't welk zy in den zomer in het weiland vinden.—Daar nu het jonge *Rundvee* met geringer en minder kragtig voedzel kan gevoed worden, zal men het evenwel niet zo ſchraal houden, dat het niet behoorlyk kan groeijen. Huisluiden, hooge landen hebbende, kunnen jong Vee, met meer voordeel, groot brengen, dan anderen. Zy laaten dezelve het geheele jaar buiten loopen, een ſchuur zettende, waarin dezelve des nagts opgeſloten worden. In het midden van dezelve wordt hun hooi voorgezet. Dit jonge Vee, aldus opgebragt, is veelal gezonder en ſterker, dan die des winters op ſtallen ſtaan — kosten minder en maaken veel goede mest, als men de ſchuuren ſtrooit.

Zoon. Hoedanig moeten de ſtallen zyn, in welke het Rundvee des winters gehuisvest wordt?

Landm. Als de ſtallen zo zyn ingericht, dat 'er het Rundvee ruim en gemakkelyk in geplaatst, en ſchoon en zindelyk kan gehouden worden, en tevens voor ſcherpe koude bevryd is, voldoen die volkomen aan het oogmerk. De byzondere inrichtingen van de Koeſtallen geſchieden, derhalven, naar de verkiezing van den huisman, of zyn gegrond in de byzondere omſtandigheden, waar in hy zig bevindt. De ſtaanplaatſen worden in Noord-Holland met zeer goed gevolg beſtraat. De ſtal kan mede van ſteen, de groep van onder met estrikken gemaakt worden. De platte Koeſtallen zyn voor het Rundvee het gemakkelykst, maar men kan de Koeijen op dezelve niet ſchoon houden, ten zy men deeze dik in het ſtroo kan zetten. Hier toe heeft een huisman, die alleen

de

de Veeteelt beoeffend, geen gelegenheid. Opſtallen, die groepen hebben, kan men de Koeijen zonder ſtroo ſchoon en zindelyk houden, maar deeze zyn niet geſchikt voor Oſſen. Ook kan 'er het jonge Vee niet wel op geplaast worden: het zal dan myns oordeels best zyn, dat men het jonge Vee en de Oſſen op een platten ſtal plaatst, en de Koeijen op een ſtal, waar agter een digt gemetzelde groep is, welke de mest en het water ontfangt. De groepen dienen in eene ſteene gemetzelde en wel gevloerde put uit te loopen, om de pis te bewaaren, die de ſterkſte mest is: vooral als zy in de groep met de drek vermengt is: — waar by nog komt, dat men, door een en ander, de mest en het water der Koeijen met een digten kruiwagen zeer gemakkelyk op de mestvaalt kan brengen, waar door te gelyk de met veel ſtroo vermengde mest, die van de platte ſtallen komt, kragtiger zal worden, en beter zal rotten (*).

Zoon. — Hoe moeten de Koeijen al verder behandeld worden?

Landm. — Ze moeten tweemaal daags, dat is, des morgens en des middags, op gelyke uuren, goed en zuiver uitgemolken worden. Men moet de ſtal wel luchten, of van lucht verwiſſelen, het welk zeer gevoegelyk geſchieden kan, wanneer men de vengſters open zet, aan die zyden, waar van geen wind komt, de ſtallen wyders dagelyks bewierookende, waar door eene byzondere

(*) Dit laatſte zal van veel nut zyn, voor huislieden, welke bouwland hebben. —

re verfrisseling te weeg gebragt wordt, die voor zeer weinig kosten verkregen kan worden; naar dien men een geheelen winter geen *f* 2:-:- aan wierook noodig heeft. Ook zal men de mest ten minsten eens, zo niet tweemaal daags uit de stallen doen: het Vee wyders, met een hei, of van fyne berke ryzen gemaakten boender, of styven borstel, schoon afboenende, en van alle stof en vuilgheid reinigende. — Dit bevordert de uitwaasseming; doet het Vee wel groeijen, en een aangenaam voorkomen hebben.

TWEEDE ZAMENSPRAAK.

Over de ziektens en ongemakken van het Rundvee, derzelver kenteekens, oorzaaken, en middelen ter geneezing. —

Landm. Indien ik alles moest melden, wat een Veedoctor wel behoord te weeten, dan zou dit stuk al zeer uitgebreid moeten zyn: — want dan zou ik voor eerst moeten handelen van de verschillende deelen, uit welke een Rund bestaat; van de betrekkingen, welke die deelen tot elkander hebben, en de wyze van haare onderling verëende werking — ten tweeden, zou ik moeten spreeken van de geneesmiddelen; van derzelver aart, kragt en werking enz. Deeze kundigheden, die het beschouwend gedeelte deezer geneeskunde uitmaaken, zyn de gronden, op welke een verstandige en redelyke geneeswyze moet gebouwd

bouwd worden. Zonder het eerste zal men den aart der byzondere ziektens niet kunnen bepaalen, en zonder het laatſte de meest geſchikte geneesmiddelen geenzins kunnen voordraagen. Wy zullen ons dus alleen by de meest gewoone ziektens en ongemakken van het Rundvee bepaalen, en ter geneezing van dezelve de eenvoudigſte hulpmiddelen, van welke het nut door de ondervinding bewezen wordt, aan de hand geeven: waar uit dan ook tevens blyken zal, dat zy in het beſchouwend gedeelte, dat is, in de zo evengenoemde kundigheden gegrond zyn, het welk wy by gepaste gelegenheden, met een woord, zullen aanſtippen: — eerst ſpreekende van de ziektens en ongemakken van de jonge Kalveren, dan van die, waar aan het Rundvee in allerlei ouderdom onderworpen is, — hier na van de ziektens, en ongemakken, die de Koeijen by het kalven overkomen, en waar aan de Melkkoeijen onderworpen zyn — laatſtelyk zullen wy het een en ander zeggen, over de pestziekte der Runderen. —

Zoon. Aan welke ziektens en ongemakken zyn dus de jonge Kalveren onderworpen? —

Landm. Ik achte het niet noodig alle de ziektens en ongemakken, waar voor de Kalveren bloot ſtaan, hier op te tellen (*). Van zulke, die door ruwe behandeling veroorzaakt worden, by voorbeeld, zal ik in 't geheel niet ſpreeken. Deeze zyn door goede behandeling gemakkelyker voor te komen als te geneezen. Wanneer wy 'er wy-

(*) Zie hier over de Prysverh. door de Maatſchappy, ter bevordering van den Landb. uitgegeeven, VI Deel pag. 12 en 41.

wyders die ziektens afzonderen, waar voor ook ouder Rundvee vatbaar is, kan men die tot de volgende brengen.

1. De wormen op de tong.
2. Een kwalyk geneezen of ontſtooken navel.
3. Verkouwdheid. 4. De loop of ſchyt.
5. Stilſtand in 't bloed.
6. De kug, of jagt, anders de hag of hyg.

Kalveren, die wormen op de tong hebben, beginnen even als gezonde, te drinken, doch zeer langzaam, ſtootende met de neus geweldig op den bodem van den emmer.

Zoon. Waar uit ontſtaat dit ongemak?

Landm. Dit is minder bekend. Misſchien is dit gebrek natuurlyk aan alle jonge Kalveren eigen. De meesten toch hebben wormen op de tong. De meenigte derzelve is oorzaak, dat de tong, ter plaatſe daar de wormen zitten, met kleine zweertjes bezet wordt, dat zeker voor de beesten hinderlyk is. —

Zoon. Was het niet goed, dat men de Kalveren eenigen tyd by de moeders liet, even gelyk *Veulens?* Zou dit en veele andere ongemakken hier door niet voorgekomen worden?

Landm. Als men de Kalveren tot *Aanhouders* aankweekt, zou men daar door zeer ſterke en gezonde Kalveren verkrygen; vooräl, als men die zo lang by de Moederkoe liet, tot dat zy in ſtaat waren, om zig met gras en water te voeden. Maar Kalveren, by de moeder gelaaten, en geſchikt ter ſlachting, zouden geen blank of wit vleesch hebben, en dus een hoedanigheid misſen, die in de vette

Kal-

Kalveren zo zeer begeerd wordt. Dan dit is de grootſte zwarigheid nog niet eens. Door de Kalveren te laaten zuigen, zou men een groot gedeelte van de voordeelen misſen, die de Koeijen aanbrengen, en tevens in gevaar zyn, dat de Koeijen ſcheeve uijers kreegen: geen evenredigheid zynde tusſchen het voedzel, dat de jonge Kalveren noodig hebben, en de melk, die onlangs gekalfd hebbende Koeijen op onze gronden geeven.—Ook is dit gebrek veeltyds voor te komen, door de Kalveren, onmiddelyk na de geboorte, een handje vol keuken zout te geeven, en daar mede de tong te wryven. Dit dient tevens om de mond van ſlym en vuiligheid te zuiveren, en de lust tot drinken op te wekken. Dit zuiveren met zout dient veeltyds eenige dagen agtereen herhaald te worden. Om de wormen en de zweertjes te verdryven, is wyders niets beter dan zout, in water ontbonden, met een weinig honing, en daar mede de tong van tyd tot tyd gewaſchen: — waar door men dikwils niet noodig hebben zal, een mes, dat niet al te ſcherp is, te gebruiken, om de blaasjes of zweertjes, waar onder de wormen zitten, door te ſchrabben. Is men echter gedwongen, daar toe te komen, wryft men de tong daar na met zout, waar door de wormen ſterven. — Is de tong door het ſchrabben veel beſchadigt, geneest men die door het waſchen met azyn, waar onder een weinig honing, of ſiroop gemengd wordt. —

Zoon. Waar aan kent men een kwalyk geneezen navel?

Landm. Een goede navel is glad en droog.

Als de navel gezwollen is, en 'er vogt uitlekt, heeft het Kalf een kwaade navel.

Zoon. Wat is de oorzaak daar van?

Landm. By de geboorte breekt de navelſtreng meest altoos, voor dat de agterſte deelen van de Kalveren buiten de Koe zyn, om dat die zelden zo lang is, dat die heel kan blyven. Wanneer nu de navelſtreng te ſterk is, wordt het Kalf inwendig geforceerd, of het navelhuisje ſcheurt. Ook kan de navelſtreng te kort aan het lyf afbreeken. Zo ras daarby, vervolgens, eenige ontſteeking komt, ontſtaat dit ongemak. De Kalveren krygen ook een kwaaden navel, als andere Kalveren daar aan zuigen, en al is het, dat daar door geen zweering ontſtaat, is dit ten uitersten nadeelig: want Kalveren, die aan de navel gezogen worden, zullen niet groeijen.

Zoon. Hoe zal men dit ongemak voorkomen?

Landm. Om het forceeren; ſcheuren van het navelhuisje; en het te kort afbreeken van de navelſtreng, voor te komen, kan men, als het Kalf tot voorby de navel gebooren is, de navelſtreng *met een ſchaar* afknippen; maar men moet dan ook niet verzuimen, om het Kalf ſpoedig van de Koe af te trekken: — want als het Kalf tot het kruis en agterbeenen gebooren is, en dan blyft zitten, ſterft het in een' korten tyd. — Het zuigen der Kalveren aan de navel van andere, kan men voorkomen, door ze zoo wyd van den anderen te zetten, dat zy malkanderen aan de buik niet bezabben kunnen.

Zoon. Door welke middelen kan men dit ongemak geneezen?

Landm.

Landm. —— Ik heb het altoos kunnen doen, door de navel driemaal daags met brandewyn te bevogtigen. Dan men kan daar toe ook andere opdroogende middelen gebruiken, (§) by voorbeeld, brandewyn met campher, daar in ontbonden, ½ lood campher op een pint brandewyn. Fyn geſchraapt kryt, met raap-oly, tot een zalfje gemaakt, is mede een eenvoudig, opdroogend en heelend hulpmiddel, dat hier toe kan dienen.

Zoon. Aan welke tekenen kent men de verkoudheid der Kalveren?

Landm. Als de Kalveren treurig en ongeſteld zyn, weinig, of in 't geheel niet, willen drinken, en men tevens weet, dat ze aan ſtrenge koude bloot geſteld geweest zyn, het zy door het vervoeren met wagens of ſchuiten, of door het open ſtaan van de deuren der ſchuur, of ſtal, kan men het beſluit opmaaken, dat ze kou gevat hebben. Het zekerſte middel, om de Kalveren voor verkouwdheid te bewaaren, is, om ze by koud weer in de open lugt wel te dekken, doch binnens huis, op de ſtal is droogte en versch ſtroo, genoegzaam. Ruime en hooge ſchuuren zyn beter, dan laage ſtallen, om dat die te veel broeijen. Het warm houden van de Mestkalveren is wyders zeer wel te doen, want die worden, als zy vet zyn, geſlagt. Dus kan men die altyd voor de koude bevryden. Maar de Aanhouders zal men beter zo opvoeden, dat zy eenigzins tegen de ongemak-

(§) Zie hier over Verhand. der Maatſchappy van den Landbouw; VI Deel, pag. 21 en 22.

makken gehard zyn. Een weinig koude ſchaadt niet, als zy 'er aan gewoon zyn. Het komt 'er voornamelyk op aan, dat men ze voor ſchielyke verandering van warmte en koude bevryde. — Door de koude, welke haar van boven op de lendenen valt, worden zy wel het meest benadeelt. —

Zoon. Hoe zal men de Kalveren van deeze ziekte geneezen?

Landm. Men plaatst ze in een hok, waarin geen tocht of koude lucht kan indringen, al ware het, dat men zulk een hok, binnen in de ſchuur, van ſtroo of riet moest maaken. In dit hok zal men rykelyk ſtroo werpen, en de Kalveren zo veel mogelyk daar mede dekken. — Dan, tot meerdere verzekering van het welgelukken van dit middel, kan men de Kalveren ingeeven het middel No. 1. hier agter gemeld.

Zoon. Nu moeten wy ſpreeken van de loop. —

Landm. Ja. Die is tweeërlei, en ſchaadt de Mestkalveren meer als de Aanhouders: althans, wanneer de laatſte zo oud zyn, dat zy eeten en herkauwen.

Zoon. Welke zyn de oorzaaken deezer kwaal?

Landm. — De loop ontſtaat, of uit eene gevatte koude, of uit het zuur worden van de melk. Als de loop eerst begint, is die meest altoos bruin, veranderende vervolgens in een witte, welke laatste een gevolg is van een hoogen trap van verdorven, of kwaade ſpysverteering. Wanneer de Aanhouders met karnemelk gevoed worden, krygen zy zeer zelden de witte loop.

Zoon. Hoe zal men deeze ziekte geneezen?

Landm. Als de loop uit eene gevatte koude ontſtaat,

ſtaat, is niets beter, dan de Kalveren warm te houden, de geſtremde uitwaasſeming, zo daar door, als door het ſterk wryven, met een hand vol ſtroo, vooräl langs den ruggegraat, van het hoofd tot agter toe, te herſtellen, en wyders het drankje No. 1. te geeven. — Wanneer uit het zuur der melk ontſtaat, is niet beter dan tweemaal daags een goede lepel boom-oly, of telkens 1 loot kreefts-oogen, of, by gebrek van kreefts-oogen, fyn geſchraapt kryt integeeven. Als de loop pas begonnen is, en men op goede gronden weet, dat die ontſtaan is, uit te veel voedzel, en eene daarop gevolgde kwaade ſpysverteering, of door de prikkelingen, welke de zuure en ſcherpe ſtoffen in de ingewanden maaken, gelyk dit zeer dikwils het geval is by de Aanhouders, en genoegzaam altyd by de Mestkalveren, kan men die geneezen met het middel No. 2. — Dit middel is onfeilbaar, als 'er nog geen ontſteeking der ingewanden plaats heeft. Zelden gebeurt het, dat men het tweemaal behoeft integeeven. Men zou ook, in plaats van dit poeijer, kryt of pypäarde kunnen gebruiken (*).

Zoon. Waar aan kendt men de ſtilſtand in het bloed?

Landm. Dit ongemak uit volbloedigheid ontſtaande, overkomt de Kalveren zeer ſchielyk, zonder dat men 'er te vooren eenige ongeſteldheid aan beſpeurd heeft. Als deeze ziekte eerst begint, ſlaan de Kalveren met de agterpooten agter uit.

(*) Zie over deeze ziekten, Verh. van de Maatſchappy van den Landbouw te Amſterdam, VI Deel, pag. 57-68.

uit. Daar na vallen zy op den grond, ſtaan ſchielyk weder op, en dat geduurig, tot zo lange de ziekte zo zeer toegenoomen is, dat de kragten om op te ryzen ontbreeken. Zy blyven dan op de zy liggen, en maaken ſterke beweeging met de voor en agterpooten, en ſterven in korten tyd, indien men geen hulp toebrengt. Deeze ziekte, die ook de bloedziekte, of ook wel de *blaar* genoemd wordt, kan men ſpoedig geneezen, door de Kalveren over de ooren te ſnyden dat ze bloeden. Indien de ziekte echter reeds zo verre de overhand genomen heeft, dat men weinig bloed bekomt, moet men de Kalveren ſterk laaten wryven, waar door de laating veel bevorderd wordt. Dit laaten moet men onmiddelyk, en zonder eenig tydverzuim te werk ſtellen, zo ras men de Kalveren bloed-ziek vindt, zonder na huis te loopen. Ook kan men deeze ziekte geneezen, door ze een hand vol zout met een kop karnemelk integeeven.

Zoon. Waar aan kend men de kug?

Landm. Aan het geduurig hoesten, en de benauwde ademhaaling, welke zy by tuſſchenpoozen hebben. Hoewel de Kalveren aan deeze ziekte niet zoo ſchielyk ſterven, als aan de voorgaande, kan die nochtans een verſchrikkelyke verwoesting aanregten.

Zoon. Uit welke oorzaaken ontſtaat deeze ziekte?

Landm. Uit zwakheid. Kalveren, laat in het voorjaar gebooren, ſchraal opgevoed, of te jong van de melk afgenomen, ſtaan veel meer voor deeze ziekte bloot, als Kalveren, die gezond en ſterk zyn.

zyn. Bykomende oorzaaken zyn, laage, vogtige weiden: ook, wanneer heete dagen, in het laatst van Juny en July, door koele nachten gevolgd worden. Hier komt by, dat de Kalveren verzot zyn op het gras, dat op de laagſte plaatſen van het weiland, in de bodem der greppen, en aan de ſlootkanten groeit. Dit weeke en onvoedzaame gras verzwakt de maag en darmen, maakt de ſpysverteering gebrekkig, waar door maag en ingewanden met ſlym en andere vuile ſtoffen opgehoopt worden. —

Zoon. Welke behoed-middelen kan men gebruiken?

Landm. Men moet geen zwakke Kalveren tot Aanhouders opvoeden, maar daar toe de ſterkſte, van moeders, die in de fleur van haar leeven zyn, uitkiezen. Deeze, na dat zy eenige dagen de melk van haare moeders gedronken hebben, met karnemelk opvoeden, zo dat zy glad, ſterk en goed in 't vleesch zyn. Men moet ze ook niet te ſchielyk, in eens, van de melk afneemen. Op de ſtal zal men ze volop met goed hooi voederen. Daar na een goede hooge weide geeven. — Wanneer men de Kalveren voor 't eerst van de ſtal naar het land brengt, moet het weêr gemaatigt, en de lucht koel zyn. Anders gebeurt het dikwils, dat zy, om de hitte te ontvlieden, in het water loopen, dat zeer ongezond is. Als zy zig dit hebben aangewend, zullen zy altoos ſlegt groeijen. Nog beter is het, dat men ze op de werf, of in den boomgaard, of op een weide, die

die naby de wooning is, langzaam aan de lucht gewenne. Zy kunnen dan in de ſtal, of in de ſchaduw van de wooning rusten, en herkauwen. Kan men ze den geheelen zomer aan een dyk weiden, zo dat zy, in de ſchaduw van de wooning, of in een hok, zig tegen de ſteekende hitte der zon kunnen beveiligen, zal men beter Kalveren hebben, dan op Weiland, daar veel geboomte is, of in boomgaarden, waarin ze dikwils aan de *kug* onderheevig zyn.

Zoon. Krygen de Kalveren deeze kug niet reeds, terwyl zy nog op ſtal ſtaan, en met melk gevoed worden?

Landm. De Mestkalveren hebben, als ze drie a vier weeken oud zyn, en vervolgens, doorgaans, een klein kugje. Dan dit ſchaadt niet. Men houdt dit voor een bewys, dat ze wel groeijen. Maar zy, zo wel als de Aanhouders, krygen ook wel een kwaadaardigen hoest. Deeze verſcheelt echter veel van *kug* of *bag*, waar van wy nu ſpreeken: want die hoest is een gevolg van een verzuimde of kwalyk behandelde verkouwdheid; is doorgaans verzeld van ſterke loop; ſnotteren uit de neus; dragt in de oogen. Dikwils ook met ontſteeking van de keel en onderkaak, zo dat de kalveren niet behoorlyk kunnen drinken, en de melk uit de neus te rug komt; eindigende met ontſteekende rotkoorſen, die beſmettelyk zyn, en van een ſpoedigen dood gevolgd worden. Daar integendeel de *kug* een verval van kragten ten gevolge heeft, en in een longteering, doch meest in waterzugt eindigt.

Zoon. Door welke middelen kan men den

hoest

hoest uit een kwalyk behandelde verkoudheid ontſtaan, geneezen?

Landm. Door het middel No. 1. ſpoedig in 't werk te ſtellen: want, als deeze ziekte de zo even-genoemden trap van kwaadaardigheid verkregen heeft, is 'er weinig hoop op geneezing. Die, welke niet ſterven, blyven doorgaans zwak en kwynende. Het is daarom dikwils voordeeligſt, zulke Kalveren weg te doen. Wil men egter de geneezing onderneemen, moet men ze afzonderen; — de uitwaasſeming herſtellen, door het aftrekzel van één vierde pond drooge vlierbloemen, waar in één *once* ſalpeter ontbonden is, en het Kalf met ſtroo, of met een kleed wel toedekkende. Daar na zal men het driemaal daags een half mengelen aftrekzel van lynzaad geeven, en twee à driemaal daags het hoofd ſtooven over de waasſem van heet water, of heete garst, die men, half gaar gekookt, in een zakje onder den muil van het Kalf hangt, en boven het hoofd toebint. Dit laatste middel is uitneemend geſchikt, om de ontſteeking van de keel te doen ophouden, de verſtopte vaten in het hoofd en de longen te openen, en het ſnot te doen ontlasten. —

Zoon. Hoe zal men de eigentlyke kug der Kalveren geneezen?

Landm. Deeze kug, of hag, wordt van alle kundigen thans voor een maaghoest gehouden; moet dus door verdunnende en maagzuiverende middelen geneezen worden (*). Het zout is daar toe een

(*) Zie hier over Verh. van de Maatſchappy, ter bevord. van den Landb. VI Deel, bladz. 107 — enz. en 14 en volgende.

een geſchikt middel. Ik heb Kalveren van de kug geneezen, door dezelven, in het eerst om den anderen dag, daar na om den derden, en vervolgens om den vierden dag een hand vol zout, met karnemelk, te laaten opdrinken, of in geeven. Wil men een ander geneesmiddel gebruiken, dat mede niet omſlagtig en zeer goed is, men neeme een lepel vol *zeeſchuim* en een goede hand vol *zout*: doe een en ander in een bottel vol karnemelk, en geeve het in eens in. Dit middel behoeft zelden herhaald te worden.

Zoon. Nu volgen die ziektens en ongemakken, aan welke het Rundvee, in allerlei ouderdom, onderworpen is, niet waar Vader?

Landm. Ja! — Wy zullen ons eerst bepaalen by de uitwendige gebreken en ongemakken; daarna van de inwendige ziektens ſpreeken.

Zoon. Welke zyn de meest gewoone uitwendige gebreken van het Rundvee?

Landm. 1. Brand op de oogen.
2. Wonden.
3. Kneuzingen.
4. Gezwellen.
5. Zweeren.
6. Het klaauwvuur.
7. Gebroken klaauwen.
8. De wolf in de ſtaart.
9. Het ſpeer in de mond.
10. Het ſchurft.

De ontſteeking der oogen kan ontſtaan door ſlaan of ſtooten, door hooizaad, of eenige andere vuiligheid, in de oogen gevallen, gelyk dit ſomtyds gebeurt, als het Rundvee uit een

ruif

ruif moet eeten. Ook door brand of zinkingen, die op de oogen vallen, gelyk dikwils gebeurd aan Kalveren, in den eerſten zomer, dat zy in het land loopen.

De ontſteeking der oogen een gevolg zynde van vuiligheid, in het oog gekomen, moet men het oog van die vuiligheid tragten te zuiveren. — Door een ſtuk zuivere ſpons, met een mengzel, voor drie deelen uit water, en voor één deel uit brandewyn beſtaande, doordrongen en tuſſchen de oogleden geplaatst en uitgedrukt, zal het zelve vogt geredelyk den geheelen oogbol beſproeijen, en het zig aldaar ophoudend vreemd ligchaam uitſpoelen. — Als de ontſteeking ontſtaat uit zinkingen, of ſcherpe ſtoffen, die op de oogen vallen, zal men, met een pennemes, of eenig ander klein mesje, één gat door elk *oor*, en door dat gat, een riem van nieuw kalfsleer, dat zagt is, en waar van men de einden aan malkander knoopt, om het uitvallen voor te komen, ſteeken.

De wonden, die niet zwaar zyn, geneezen zonder dat men 'er veel meer aan behoeft te doen, dan de vliegen 'er af te houden, en tegen de lucht te beveiligen. Beide kan geſchieden, door 'er een lap linnen of zeildoek voor te binden. Wil men de geneezing meer bevorderen, dan moet men de wond bevogtigen, wasſchen en ſpuiten met bierazyn, waar door byna alle verſche wonden, by het Rundvee en Paarden, geneezen worden. Als de wonden zwaar zyn, moet men dezelve met wat brandewyn en water uitwasſchen, en vervolgens plukſel van oud linnen daar op leggen, het zelve dikwils met azyn en water bevogtigende; voorts

zorgende, dat 'er geen ontſteeking by komt, door de huid rondom de wond te ſmeeren met het mengzel No. 3. Wil men een wondzalf gebruiken, gelyk ſomtyds noodig is in diepe wonden, die geſtooken zyn, en een kleine opening hebben, men bereide die naar het voorſchrift No. 4.

Zoon. Wat onderſcheid is 'er tusſchen de behandeling der wonden, en die der kneuzingen?

Landm. Gelyk men by de geneezing der wonden, veiligſt, alleen zulke middelen gebruikt, waar door de ontſteeking voorgekomen, en de wonden tegen de lucht beveiligt worden; zoo moet men de geneezing van de kneuzingen ook voor het grootſte gedeelte aan de natuur overlaaten. Het zal genoeg zyn, dat men het aangedaane deel eenige maalen daags wascht, met een mengzel azyn en water, waar onder men wat brandewyn, of amoniakzout kan doen. — Als de kneuzing geſchied is op eene plaats, die vleezig is, of daar het vel ruim is, en een ſterke zwelling ten gevolge heeft, moet men die als een gezwel behandelen. —

Zoon. Hoe zal men een gezwel geneezen?

Landm. Een gezwel, het zy het ontſtaan is, door vallen, ſtooten of ſlaan, of door een verzameling van kwaade ſtoffen in het bloed, zal men best kunnen geneezen, door het te beſmeeren, met het middel No. 3. — Wanneer door dit middel het gezwel niet verdwynt, maar tot verettering overgaat, zal men best doen, de ettermaaking, door het opleggen van warme koemest te bevorderen, 't welk, ten opzichte der zweeren, het zelfde goede gevolg hebben zal:

zor-

zorgende, dat men dezelve, ryp zynde, 't geen dan plaats heeft, wanneer men in de etter, beweeging beſpeurt, opene, op dat de etter zig behoorlyk ontlaste. Open zynde, zal men 'er de etter uitdrukken, en de holligheid voorzigtig uitwasſen met een mengzel van azyn en boom-olie, van elks even veel, of ook door wasſchen en ſpuiten met azyn. — Dewyl de zweeren, op deeze wyze behandelt, zelden kwaadaardig zyn, kan men die met het genoemde mengzel geneezen. — Men kan dit ook verrigten, door die te verbinden met bazilicum, die men kan maaken na het voorſchrift No. 5.

Zoon. Waar aan kent men het klaauwvuur?

Landm. Als het Rund aan een van de voor of agterpooten kreupel is, en de poot, boven de klaauwen, en rondom de koot, dik gezwollen en heet is, dan zegt men, dat het het klaauwvuur heeft. Dit is te geneezen, door de poot op die plaats te laaten bloeden, door de agterſte kleine klaauwen af te ſnyden, of, voor in de poot, even boven de klaauwen, één of meer vlymſlagen te geeven. Het beste middel is, met de vlym de huid van de poot voor open te ſnyden, beginnende by de koot, en eindigende tusſchen de klaauwen. Als het bloeden ophoudt, kan men een doek met *teer* om de poot doen. Het geneest dan ſpoediger.

Zoon. Hoe zal men de gebroke klaauwen van het Rundvee geneezen?

Landm. Als de klaauwen voor gebroken zyn, moet men het ſtuk van de klaauw, daar die gebroken is, afhakken, waar mede het dier geholpen

pen is. — Het gebeurt wel, dat de ſchoe of hoorn van de voet agter los gaat, door het ſpringen of forceeren. De Koeijen kunnen daar van zeer kreupel zyn. Dit ongemak wordt ſpoedig geneezen, door de plaats te bevogtigen met gekampherde brandewyn, of genever. — Men moet daar ſpoedig by zyn: want als dit kwaad wat veroudert en 'er etter in de wond komt, heeft men veel moeite. Dan moet de Koe op ſtal, om dat de vogtigheid en de beweeging de geneezing hinderlyk zyn.

Zoon. Wat is de wolf in den ſtaart?

Landm. Deeze kent men daar aan, dat de ſtaart onder by de pluim week is. Men heeft dit ongemak in den winter, als de Koeijen op ſtal ſtaan, meest onder de kalfdraagende. Een ſterke beweeging van den ſtaart, en een meer dan gewoone zagtheid van denzelven doen ons vermoeden, dat de wolf in den ſtaart is. Men neemt een *bros* of *penëlst*, ſteekt die op de zagtſte plaats, kruisweegs, door den ſtaart: voorts rukt men de huid der Koe van de lendenen los; beginnende van de ſchoft, en eindigende by het kruis. Men herhaalt dit, om de twee of drie dagen, tot dat men by het afnypen, de huid niet meer hoort kraaken. Dit laatſte middel is de Koeijen zelfs zeer heilzaam, al is het, dat men voor de wolf niet vreest. Het doet haar wel groeijen, en een Landman behoorde, by het afboenen van zyn Rundvee, altoos te beproeven, of de huid op de lendenen, wel los is.

Zoon. Het ſpeer in den mond, wat is dat voor een kwaal?

Landm. Als de ſpeeren, of, zoo als anderen die noe-

noemen, de kegeltanden te groot, dat is; de inwendige wanden van den mond gezwollen zyn, belet dit ongemak het eeten, en herkauwen. Om dit ongemak te geneezen, knipt men met een ſchaartje de punten van de ontſtoken kegeltanden af: — wascht den mond twee a drie keeren met een doek, die in wynazyn wel nat gemaakt is. Dit middel is ook goed, als de tanden der Koeijen los ſtaan, het welk altyd plaats heeft, als zy den wolf in den ſtaart hebben.

Zoon. Hoe zal men de ſchurft der Koeijen geneezen?

Landm. Men neemt mans pis; doet daarin eenige handen vol gemeene tabak; wascht daar mede de door ſchurft aangedaane plaatſen. Hier mede zal de ſchurft doorgaans geneezen zyn. Ik heb daar voor nooit een ander middel behoeven te gebruiken. Anders neemt men, by een pint *lynzaad olie*, een half pond buskruid, en zoo veel water, dat het vloeibaar genoeg is, om het met een kwasje te ſtryken. Dit geneest ſpoedig.

Zoon. Aan welke inwendige ziektens zyn de Runderen onderworpen?

Landm. De inwendige ziektens van het Rundvee, welke het meest voorkomen, ontſtaan, als hooft-oorzaak, uit de natuurlyke dikbloedigheid deezer dieren. Deeze kunnen wy ons voorſtellen onder de benaaming van het *vuur*. Deeze ziekte, die een ſpoedige hulp vordert, geeft men onderſcheidene benaamingen, naar de deelen, welke 'er door aangedaan worden, of naar de verſchyn-

ſchynzelen, welke men by deeze ziekte waarneemt. — Zo ſpreekt men van

1. Het bilvuur.
2. Het lendevuur.
3. Het ſnotvuur.
4. Het zwellend vuur.
5. De blaar.
6. Het ſtille vuur.
7. Het darmvuur.
8. En het longe vuur.

Zoon. Welke zyn de bykomende oorzaaken van deeze ziekte?

Landm. De ſchielyke groei. Om die rede ſtaat het jonge Vee de twee eerſte jaaren aan deeze ziekte meer bloot, dan in een verderen ouderdom. Ook ziet men, wanneer mager Vee, door goed gras, of ander kragtig voedzel, ſchielyk in vleesch aanwint, het zelve zeer ligt door deeze ziekte aangetast. Daarom zal men, om deeze ziekte voor te komen, het Vee *aderlaaten*. — Dit middel behoorde in het voorjaar aan het jonge Vee nooit verzuimt te worden, als het twee a drie weeken in het land geweest is, en men ziet dat het frisch aan den groei is. Wanneer men jaarig Vee heeft, dat wel gevoed en kloek in het vleesch is, doet men beter, het zelve, in het laatst van Maart, of begin van April, wat bloed aftetappen.

Zoon. Worden die onderſcheidene ſoorten van vuur ook op verſchillende wyzen geneezen?

Landm. Alle deeze verſchillende ſoorten hangen van zeer veele verſchillende oorzaaken af, en maaken daar door de geneezing moeijelyk. Het voorzichtigst dierhalven is de vol-

volgende algemeene regelen, hier omtrent, in acht te neemen. Wanneer het vuur uit eene volbloedigheid voortkomt, en het dier daar by wel in het vleesch is, zyn aderlaatingen en het drinken van karnemelk de beste geneesmiddelen.

Wanneer dezelve ontſtaat uit ſchraal en ſlegt voedzel, moet men met de aderlaating voorzichtig zyn, en liever de beesten beter voedzel bezorgen, en haar in eene andere weide laaten gaan. —

Wanneer de oorzaak, (zo als de voorbeelden leeren) in het ſlegte en vogtige weêr gelegen is — doet men beter, het Rundvee op ſtal te zetten en warm te houden.

Het bilvuur heeft men meest in de lente onder het jaarige Rundvee te dugten. Men kent het daar aan, dat het Vee niet eet noch herkauwt, traag opſtaat, en dikwils kreupel gaat, aan een van de agterpootten. Men houdt deeze ziekte voor zeer gevaarlyk. Men ziet 'er veelen van ſterven. Sommigen zelfs houden het voor ongeneesſelyk, dan te onrecht: want veelen worden geneezen, door die te laaten in den ſtaart, en ze een goede theekop vol raapolie in te geeven.

Zoon. Gelieft my nu de noodige opheldering, aangaande het lendevuur, te geeven?

Landm. Als een Rund het lendevuur heeft, gaat het, agter, heen en weer waggelen, of ſlingeren. Het wordt dikwils geholpen door een ſterke laating in den ſtaart. Als het dier door de laating niet volkomen herſteld is, en 'er op het kruis plaatſen zyn, op welke de huid van den vet-rok los gegaan, of door vogtigheden, die tusſchen

de huid en den vet-rok verzamelt zyn, van den vet-rok geſcheiden is, moet men het kruis beſmeeren met het middel No. 3. —

Zoon. Waar aan kent men het ſnotvuur, en hoe zal men dat geneezen?

Landm. Als een Rund het ſnotvuur, of, zoo als het ook wel genoemd wordt, het oogevuur heeft, zwellen de oogleeden. De ademhaaling is dan moeijelyk. Daar door ontſtaat ſterk blaazen door den neus, waar door meer of min, vogten uit den neus loopen. Men geneest deeze ziekte dikwils vry ſpoedig, door een laating aan den hals.

Zoon. Waar aan kent men het zwellend vuur, en hoe zal men dat geneezen?

Landm. Het zwellend vuur kent men daar aan, dat het dier over het geheele ligchaam ſterk opgezet, en de huid om het lyf ſtrak geſpannen is. Deeze ziekte wordt dikwils geneezen, door een laating aan den hals. Ook ſnydt men wel over de beide ooren, door de aderen, die over de ooren loopen, en men legt daar doeken op, die in genever nat gemaakt zyn, om de wonden wel te doen bloeden. Ze zyn dan in één uur herſteld.

De blaar verſchilt van de even voorgaande daar in, dat het Rund niet alleen onmatig dik opzwelt, maar dat het pruis zeer ſterk de neus en mond uitloopt, en de ademhaaling moeijelyk is. Men geneest die, door een ſtukje van de tong met een ſcherp ſchaartje afteknippen, en daar door een weinig bloed af te laaten. Men kan deeze ziekte ook geneezen, door de *Koe* een

paar

paar handen vol zout in een bottel karnemelk in te geeven.

De tongblaar is minder gewoon. Egter zeer gevaarlyk, als 'er niet ſpoedig goede hulpmiddelen aangewend worden. Ze beſtaat in een of meer puisten of zweeren op de tong, welke eerst wit, daar na rood, en vervolgens zwart worden, en eindelyk in kankeragtige zweeren, die de tong afknaagen, en den dood van het dier ten gevolge hebben, veranderen. — Dit ongemak wordt geneezen met een ſtuk zilver, waar aan ſcherpe tanden zyn, door welke de zweer doorgekrabt wordt. Daar na wascht men de tong, twee maal daags, met ſterken wynazyn, daar zout, peper, look en wynruit in getrokken zyn, tot zo lang de volkomene geneezing daar is. Men houdt deeze kwaal voor beſmettelyk. Daarom moet men het Vee, twee of drie maalen daags, de tong uit den mond haalen, en naauwkeurig bezien, of ze gezond is. Ook kan het van nut zyn, de mond der gezonde Runderen dagelyks met goeden azyn te wasſchen. Dit geduurig bezien der tong is zeer noodzaakelyk, om dat men geen uiterlyke teekenen van ziekte by de tongblaar ontdekt (*).

Men kan het ſtille, of het meest gewoone vuur, of het bloed, in den beginne, door geen uitwendige tekenen waarneemen. Als het dier ſchielyk ongeſteld wordt; niet eet noch herkauwt; kan men het vermoeden. Men legt dan de hand aan de

(*) Zie Verhandelingen door de Maatſchappy, ter bevordering van den Landb. te Amſterdam, VI Deel, bladz. 155. enz.

de linker zyde van het dier, tusſchen de voorbout en het lyf: voelt men dan de pols zeer digt en ſterk ſlaan, kan men zeker zyn, dat het Rund het vuur heeft. Men doet dan een goede laating aan den hals, waar door zy herſteld worden.

De kenteekenen en oorzaaken van het darmvuur, gelyk ook de middelen ter geneezing, zyn minder bekend, maar de uitwerkingen deezer ziekte zyn vreesſelyk. De Runderen worden zelden gered, en ſterven daaraan binnen een korten tyd. Wy hoopen, dat de pooging van een aanzienelyke Maatſchappy in ons Vaderland een gewenscht licht over deeze ziekte verſpreiden zal.

Zoon. Van het longvuur heb ik ſomtyds hooren ſpreeken, als van een zeldzaame doch zeer gevaarlyke ziekte? —

Landm. Het longvuur, of liever de ontſteeking der long, gelyk ook de ontſteeking der lever, milt, enz.: zyn minder gewoon in ſtreeken, daar het Rundvee meerendeels met gras, of hooi en water gevoed wordt, als in zulke oorden, daar men het Rundvee lynkoeken, busſel, ſpoeling, of eenig ander kragtig voedzel in groote hoeveelheid geeft: om dat deeze het bloed ſterk vermeerderen en verhitten, in zo verre, dat eene of andere bykomende omſtandigheid, inzonderheid een ſchielyke verandering van hette en koude (het zy door kout drinken, als de dieren heet zyn, of door verandering van lucht veroorzaakt) de ontſteeking van het zo zeer tot bederf voorbereid bloed ten gevolge heeft; welke ontſteeking dan op

op de long, lever, milt, ribbevlies, keel, of ook wel op twee of meer van deeze inwendige deelen te gelyk post vat.

Zoon. Welke zyn de kenteekens van deeze ziekte?

Landm. Dat de Koeijen zeer dun zyn; veel hoesten, en veeltyds ſteenen; moeijelyk ademhaalen; ſterk kwylen, en de tong uit den mond laaten hangen.

Zoon. Welke middelen zal men ter geneezing aanwenden?

Landm. Dewyl deeze ziekte ook van een ontſteekenden aart is, of mogelyk alleen in een ontſteeking der longen beſtaat, zal het aderlaaten van veel nut zyn. — Men zal te gelyk in de linker borst een dragt moeten zetten: want men weet, dat blaartrekkende pleisters, tegen de ontſteeking der ingewanden, in menſchen, met nut gebruikt worden. De inwendige geneesmiddelen, welke voor deeze ziekte worden opgegeeven, zyn meenigvuldig (*), en worden, zo wel de gezonden als de zieken toegediend, wanneer die by malkanderen op ſtal geſtaan, of in eene weide gegaan hebben.

Van de ziektens ſpreekende, wier oorzaak in de ingewanden huisvest, moet ik u nog een

(*) Deeze ziektens vorderen een meer kunstmaatige behandeling. Men kan daar toe een bekwaame handleiding vinden by ANTON CARL VON WEILLBORG, Anleitung fur das Landvolk enz. Nurnberg 1787. zeid 80 en volgend: en een duidelyk onderricht, aangaande de geneezing van het longe en miltvuur, in het VIIde Deels 2de Stuk der Verhandelingen van de Maatſchappy, ter bevordering van den Landbouw te Amſterdam.

eene ziekte doen kennen, die ook in het bloed ſchuilt, maar van de voorige zeer verſchilt; gemeenlyk genaamt de vuurigheid, of men zegt van een Rund, deeze ziekte hebbende, de Koe is vuurig. Deeze ziekte ontſtaat gemeenlyk uit eene ſlegte ſpys-verteering; uit ſlegt voedzel, waar door het bloed ſcherp wordt, en het dier vermagerd. — By deeze ziekte is de afgang zwart en taai; de huid zeer vast op het lyf. Een laating zal doorgaans deeze ziekte volkomen geneezen. Dan het is van veel nut, zodanig een Rund ook een zagte buikzuivering te geeven, zo als het middel No. 6.

Zoon. Welke zyn die ziektens, waar van gy zoo even ſpraakt, van welke de oorzaak in de ingewanden huisvest?

Landm. 1. De verſtoptheid.
2. De loslyvigheid.
3. Bedorven ſtoffen in de maag.
4. De galziekte.
5. De zwelling.
6. Het bloedpisſen.
7. Het ongans.

Door de verſtoptheid verſtaat men de ophooping van de drekſtoffen in de ingewanden, of dat het dier geen behoorlyke ontlasting heeft, of, gelyk ſomtyds gebeurt, in het geheel geen mest kan maaken. Om deeze ziekte te geneezen, kan men ontlastende middelen gebruiken, zo als No. 6 of No. 7. Dan men kan deeze ziekte doorgaans ſpoedig geneezen, door een Koe, een musje lavas, en even zo veel boomolie, in eens, in te geeven.

Zoon.

Zoon. Gebeurt het ook niet, dat het Rund een verſtopping in de waterwegen heeft?

Landm. Dit geval is zeldzaam. Dikwils kan men ſpoedige hulp toebrengen, door een Koe, een weinig fyn zout, of een propje tabak, dat men nat gemaakt heeft, in de ſcheede te ſteeken. De ſchaft van een Os of Stier beſtrykt men met geſtooten uijen, of knoflook, met raapolie gemengd. — Als men vermoedt, dat dit ongemak uit koude ontſtaan is, geeft men het dier een glas genever met geſtoote uijen of knoflook. Als de hardheid der pols (†), of de onmaatige hette van het dier, ontſteeking doet vermoeden, zou dit middel ſchadelyk zyn. — Men moet dan een laating doen in den hals, en een zagte buikzuivering geeven. Daar door zal de ontſteeking en de ſpanning der vaten verminderen. Tot een buikzuivering is een paar handen vol zout met karnemelk gemengd, dikwils van een groot nut bevonden. Een hand vol kervel, met een goede hand vol petercely, in een mengelen bier gekookt, en ingegeeven, is ook zeer goed.

Zoon. Welke middelen zal men tegen de loslyvigheid gebruiken?

Landm. Als die uit koude ontſtaan is, zal men daar veiligst niets aan doen; ten ware het dier daar door te zeer verzwakte. Als de ziekte langer duurt dan twee of drie dagen, en men vermoedt

(†) Zie over het voelen der *pols* der Runderen een naauwkeurig onderricht in het IXde Deel van de Verh. der Maatſch. tot bevordering van den Landb. te Amſterdam, bladz. 305.

moedt, dat die ontſtaat door ſcherpe ſtoffen, die de ingewanden te ſterk prikkelen, zal een zagte buikzuivering, als No. 8. van veel nut zyn. Daar na zal men het dier, elken dag, drie a vier loot gerookt ſpek, of een glas boom-olie ingeeven, waar onder men een paar lepels vol brandewyn kan mengen, daar mede aanhoudende, tot dat de geneezing daar is. — Als de dampigheid (§) der Koeijen oorzaak van de loop is, kan men, door deeze middelen, de loop wel doen ophouden, maar niet geneezen: om dat de dampigheid voor ongeneeslyk gehouden wordt.

Zoon. Waar aan kan men zien dat een Rund bedorven ſtoffen heeft, en daar aan ziek is?

Landm. Als het treurig is, weinig eet, en de ziekte by tusſchenpoozen af en toeneemt, dat is, dat het koortſig is, 't welk men uit de raſe pols kan waarneemen; wanneer het, in de ſterkſte vlaagen van de koorts, hygt, of ook wel ſteent, en men tevens geen teekens van het vuur of bloedziekte kan waarneemen; dan moet men beſluiten, dat de ziekte uit een vervuilde maag voortkomt. In dit geval is de boekpens, of zouter met kleiagtige, of taaije ſlymige ſtoffen opgevult; het welk men ook daar aan kan waarneemen, dat de afgang bleeker is als van gezonde Runderen, of andere natuurlyke hoedanigheden mist. Deeze ziekte wordt best geneezen door ontlastende middelen, die te gelyk de ingewanden verſterken. Het middel No. 9. is uitneemend, en mist zelden een gewenschte uitwerking te doen. Het zout is ook

(§) Andere noemen deeze ziekte *aangebrand*.

ook zeer goed, dan dit word in den beginne der ziekte voor bejaarde Runderen dikwils niet kragtig genoeg bevonden. Men kan 'er naar omſtandigheden gebruik van maaken. Als het middel No. 9 een goede uitwerking gedaan heeft, kan men tot het gebruik van het zout overgaan, om daar door de verdere geneezing te erlangen. Dan, vermits men in de bepaaling van de ziekte kon misgetast hebben, zal men het dier te vooren wat bloed aflaaten.

Zoon. Deel my uwe aanmerkingen over de galziekte mede?

Landm. Deeze ziekte heeft men het meest in het afgaan van den zomer. Men kan die veeltyds voorkomen, door het Vee in de maand Augustus bloed te laaten, of een purgatie te geeven. Zy ontſtaat uit een verdikking der gal, waardoor verſtoppingen ontſtaan in de galweegen; — de gal door het bloed opgenoomen en in het ligchaam rond gevoerd wordt. De kentekenen zyn, dat het dier ſchielyk ongeſteld wordt, weinig eet en herkauwd; ook geweldig ſpuit. De oogen ſtaan dof en waterig, het wit daar van ziet ſomtyds geel; de oogleden zyn gezwollen, de gang traag, en dikwils pynelyk, ſtyf, ſomtyds kreupel en men heeft zigtbaare tekenen van koorts. —

Zoon. Hoe zal men deeze ziekte geneezen?

Landm. Men moet aanſtonds bloed laaten; als de pols hard en vol is: voorts de zagte buikzuivering No. 6 geeven: ten ware het overvloedige ontlasting uit de natuur hadt: want dit heeft veeltyds plaats. Voorts geeft men, om den ande-

ren dag, het middel No. 10 tot de volkomen geneezing toe, die zelden mist: ten ware 'er reeds werkelyk een ontſteeking van de lever, long, of milt plaats hadt: komende my waarſchynelyk voor, dat de galziekte de voorlooper is van deeze gevaarlyke kwaal.

Zoon. Wat is de zwelling? verſchilt die niet van het zwellend vuur?

Landm. Deeze ziekte ontſtaat, meest altoos, door het al te overvloedig gebruik van roode klaver, een groote hoeveelheid zuuragtig vogt bevattende, waar door de ingewanden te ſterk geprikkeld worden, dat een onregelmatige beweeging van de ſtoffen, die in de ingewanden zyn, ten gevolge heeft. Deeze ziekte verſchilt daarin van het *windvuur*, en van de *blaar*, dat de zwelling alleen aan de linker zyde gezien wordt: heeft daar tegen veel overeenkomst met een andere ziekte, welke men de *windzugt*, of de *dikte* noemt, en beſtaat in een verzameling van lucht in de holligheid van den buik (*): tegen welke laatste ziekte ik nooit geneesmiddelen heb zien gebruiken, maar wel verſcheide Runderen, door de natuur alleen, herſtellen.

Zoon. Hoe geneest men de zwelling, die uit het overmaatig eeten van de roode klaver ontſtaat?

Landm. Zo ras men dit ongemak beſpeurt, moet men het dier 2 a 3 lood zuivere potaſſche, in water geſmolten, ingeeven, en deeze gift, als ze

(*) Zie over deeze ziekte Verh. van de Maatſchappy van den Landb. te Amſterdam, VI Deel, bl. 69 en volgende.

ze niet helpt, herhaalen. — Voorts moet men het dier de roode klaver eenige dagen geheel onthouden.

Zoon. Wat is de oorzaak van het bloed pisſen?

Landm. Deeze ziekte is byzonder eigen aan het Vee, op ſommige ſoorten van gronden geweid wordende. Het voedzel is dierhalven meerendeels oorzaak deezer kwaal. De lucht en het jaargetyde brengen daar ook toe; want men heeft deeze ziekte meest in de maanden May en Juny, als 'er ſcherpe noorde en noord-ooste winden waaijen. Zy is evenwel, op die byzondere ſoorten van gronden, nooit algemeen. Op gronden, daar deeze ziekte zeldzaamer is, blyft het Vee 'er niet altoos van bevryd: waar uit volgt, dat 'er de byzondere geſteldheid van het Vee iets toedoet. — Het kan ook zyn, dat het eeten van ſommige kruiden oorzaak hier van is. Ontlastende middelen verërgeren de kwaal. Men wagte zig dierhalven voor deeze middelen, zo ras 'er gegronde vrees voor deeze ziekte is. Ook moet men, als het dier dof en treurig is, weinig eet, ſchielyk zeer dun wordt, en 'er dus vermoeden is, dat deeze ziekte plaats heeft, oppaſſen, om het dier te zien wateren, om het zekerſte teken van deeze ziekte, het ontlasten van bloedig water door de piswegen waar te neemen. Deeze ziekte, die zeldzaam uit volbloedigheid voortkomt, vereischt geene laating. — Men geneest dezelve best door verzagtende middelen, zo als oly, met verſche eijeren en melk gemengd.

Sommigen maaken ook gebruik van het middel No. II.

Zoon. Wat is het ongans?

Landm. Deeze kwaal ontſtaat alleen door het Vee, laat in het jaar, in regenagtig wéér, op laage moerasſige weiden te laaten loopen. Men kent deeze ziekte daar aan, dat het Vee vermagert; de buik zwelt; de oogen dieper in het hoofd ſtaan als natuurlyk.

In eenen niet al te ver gevorderden trap plaats hebbende, geneest deeze ziekte op ſtal, door het drooge voedzel, dat zeer natuurlyk is: want deeze ziekte beſtaat in een ſlapheid of wateragtigheid van het bloed. Te ver gevordert, verminderen de kragten langzaam. — Ze ſterven doorgaans in het voorjaar, in de maanden Maart of April. — Geneesmiddelen tegen deeze ziekte heb ik nooit te werk zien ſtellen. Sommige landlieden voederen zulk Vee, twee maal daags, met paardeboonen; ſtellen daar mede deeze dieren op de proef. Zy ſterven dan ſchielyk, of raaken aan de groei, en geneezen volkomen. De paardeboonen zyn een zeer verſterkend voedzel, byzonder geſchikt om het bloed te verdikken: dan, dewyl zy eenigzints moeijelyk verteeren, ten minſten een kragtig voedzel zyn, zou men myns oordeels beter doen, dat men vooraf de maag en ingewanden zuiverde en verſterkte, door het Vee, om den anderen dag, een hand vol zout in een bottel karnemelk in te geeven, tot zo lang, dat men uit de meerdere levendigheid van het Vee, en graagte in het eeten, de ſpysverteering verbetert heeft. Na den geest van terpentyn, die in allen opzichte de voorkeur verdient, en niet genoeg aangepreezen kan worden,

ko-

komen het zout en de bloem van zwavel, als middelen tegen het ongans der Schaapen, in aanmerking. — Daar toch het ongans der Schaapen zo veel overeenkomst heeft met het ongans onder de Runderen, twyffele ik niet, of men zou door deeze middelen, en vooral door den geest van terpentyn, ook het ongans onder het Rundvee geneezen.

Zoon. Zeg my eens, welke ziektens aan de Melk- of Kalfkoeijen alleen eigen zyn?

Landm. 1. Het agterblyven van de nageboorte.
2. Het blyven leggen van de Koeijen, na het Kalven.
3. Ontſtooken uijers.
4. Zeere ſpeenen.
5. Het ſchielyk verminderen der melk zonder eenig teken van ziekte.

Zoon. Waar door ontſtaat de agterblyving van de nageboorte?

Landm. Ik zal de voornaamſte, of (*) de gewoonſte oorzaaken opnoemen. Voor eerst als de Koe een dood of onvoldraagen Kalf voortbrengt, blyft de nageboorte meest altyd agter. — Dit ontſtaat uit de onrypheid van de moederkocken, zig van de baarmoedertepels niet los maakende voor dat zy volwaſſchen zyn. Daar dit dus, in dit geval, door afrotting moet geſchieden, worden daar toe eenige dagen vereischt. Ten tweeden ontſtaat dit uit eene krampagtige ſamentrekking van den hals der baarmoeder, door koude ontſtaan. — Ten derden door ſlapheid, of werkeloosheid van de baarmoeder.

Zoon.

(*) Zie over deeze ziekte Verhand. van de Maatſchappy van den Landb. te Amſterdam, IX Deel, bladz. 260.

Zoon. Welke middelen gebruikt men hier tegen?

Landm. Als de ziekte der Koe enkel beſtaat in het agterblyven van het navuil, is het dikwils veiligst daar niets aan te doen, maar alles aan de natuur overtelaaten, die de ontlasting der nageboorte ten langſten in negen dagen verrigt. Het is evenwel niet kwaad die ontlasting door gepaste middelen te bevorderen. — Daar toe is noodig, dat men de oorzaak daar van grondig weet. Door het agterblyven van het navuil lydt de Koe wel veel, maar door het gebruik van verkeerde middelen, zou men nog grooter onheil bewerken. Als de eerstgenoemde reden plaats heeft, is het klaar, dat afdryvende middelen alleen van nut kunnen zyn. Wanneer de moederkoekjes nog zoo vast zitten, dat die door een ſterke ſamentrekking van de baarmoeder niet los worden, hebben die middelen geen andere uitwerking dan de koortſen te vermeerderen, of wel, wanneer 'er door een moeijelyke verlosſing, of door volbloedigheid der Koe een geneigdheid tot ontſteeking plaats hadt, zou die daar door in een daadelyke ontſteeking van de min of meer beſchadigde, of met bloed opgevulde deelen, veranderd worden. Ook zou het kunnen gebeuren, dat door de ſterke poogingen der Koe, om het navuil uit te werpen, de draagzak te gelyk naar buiten gebragt wierdt. Best dierhalven, vier a zes uuren na de verlosſing, met de hand na binnen te tasten (*), de moederkoek-

(*) Zie hier over Verhandelingen van de Maatſchappy van den Landb. te Amſterdam, IX Deel bladz. 277. en Geneesw. van de ziek-

koekjes voorzigtig los te pellen, en het geheele vlies of de nageboorte na buiten te brengen. — Als men dit niet durft onderneemen, kan men op den vierden dag, als de moederkoekjes door de rotting eenigzints los geworden zyn, het middel No. 12 ingeeven: dat ook zeer goed is, als een Koe, na het afgaan van de nageboorte, de korte ſtof niet kan kwyt worden, en daar door kwynt en vermagert.

Zoon. Wat moet men doen, als de te rug blyving der nageboorte, door krampagtige ſamentrekking van den hals der baarmoeder ontſtaat?

Landm. Als men vermoedt, dat de Koe by, of kort voor de verlosſing koude gevat heeft, moet men de belette uitwaasſeming tragten te herſtellen, door de Koe te dekken en warm drinken te geeven. Ook zou men, als men zeker weet, dat het vatten van koude de oorzaak van de ziekte is, de Koe alle drie uuren 60 droppels van het pynſtillend tinktuur van *Sydenham* (*Laud. liquid. Sydenh.*) kunnen ingeeven. Dan daar de krampagtige ſamentrekking van den hals der lyfmoeder ook uit volbloedigheid ontſtaan kan, en de nageboorte ook ſomtyds te rug blyft, door een ophooping van drekſtoffen in de ingewanden, zal men tevens, als men het eerste geval vermoedt, een laating doen, en in het laatste geval de Koe een zagte buikzuivering geeven. Vier a zes lood bitter purgeer zout (*Sal Amarum*) is daar toe zeer geſchikt.

Zoon.

ziektens en kwaalen der Paarden, door *A. Fontein*, te Amſterdam, by *G. Warnars* 1775. bladz. 114. En de Aant. 115 en 116.

Zoon. Welke middelen zyn, ingeval slap of werkeloosheid der baarmoeder hier van oorzaak is, de beste?

Landm. Uit uw vraag volgt van zelve vry klaar, dat meer dan eene zeer van elkander verschillende reden of oorzaak dat te rug blyven bewerken kan. — Het komt 'er alzo op aan, om de naatste oorzaak te kennen. Voor min geoefenden is dit niet zeer gemakkelyk. Men moet dierhalven oplettend en voorzigtig zyn, wil men geen misslagen begaan: te meer nog, om dat het te rug blyven der nageboorte ook ontstaan kan uit ontsteeking der baarmoeder, of pynelyke zwelling der met bloed opgevulde deelen; veroorzaakt door een moeijelyke verlosing, of ruuwe behandeling, waar over wy straks nog een woord zullen zeggen. Wanneer men dierhalven de zo even opgegeeven oorzaaken niet vermoedt, en men geen zwelling of tekens van ontsteeking aan de teeldeelen bespeurt, kan men gelooven, dat de veerkragt der baarmoeder, om na de verlosing in te krimpen, vermindert, of geheel verdweenen is. Men beproeft dan, of men door zagte ontlastingen, die een meer als gewoone beweeging in de ingewanden der Koe veroorzaaken, en ook dikwils de baarmoeder in werking brengen, de afscheiding en uitwerping van de nageboorte bevorderen kan. Ten dien einde kan men het zo even genoemde purgeer zout gebruiken, of men kookt twee roode karooten, in twee mengelen karnemelk. Men geeft die in ééns. Het middel No. 13 is in dit geval ook zeer heilzaam. Dan, als de Koe, na het gebruik van één deezer middelen, de

na-

nageboorte niet ontlast, of zo ſterk aan den afgang was, dat men het niet raadzaam vondt de ontlasting te bevorderen, zal men het middel No. 12 gebruiken. Ondertusſchen moet men zich in alle deeze gevallen niet te zeer verhaasten, om dat het te rug blyven der nageboorte zelden gevaarelyke toevallen veroorzaakt, en de natuur zig gemeenelyk in deeze gevallen zelfs redt.

Zoon. Als het geval eens werkelyk plaats heeft, dat de baarmoeder naar buiten gekomen is, wat dan?

Landm. Het uitzakken der baarmoeder, dat ſommige Koeijen by het kalven door een onvoorzichtige, onkundige, of geweldige behandeling overkomt, kan niet anders herſtelt worden als door die voorzigtig, en tevens met de daar toe noodig zynde kragt, zonder dezelve te kwetſen, naar binnen te brengen, waar van een Koe weinig hinder heeft, wanneer men daar in op volgende wyze te werk gaat. Men neemt zoete melk, die men bloed warm maakt: — wascht daar mede het uitgezakte deel, gebruikende daar toe een linnen doek. Als de baarmoeder verkoud of gezwollen is, dient deeze wasſching ook tot eene ſtooving. Men moet 'er mede aanhouden tot dat de zwelling verdweenen is; leggende 'er inmiddels, ter dekking, een doek over, die men geduurig nat maakt. Ook moet men zorgen, dat de melk de behoorlyke warmte behoudt, door 'er geduurig wat heete melk by te doen. Als men dan gereed is om het werk te beginnen, doe men zo mogelyk het Koebeest op de voorpooten knielen, de agterpooten wyders in eene ſtaan-

de houding brengende en bewaarende, op die wyze gelyk zy gewoon zyn op te ſtaan. Dan zal de baarmoeder gemakkelyker na binnen glyden. — Wil de Koe niet knielen, plaatze men dezelve ten minſten van agteren hooger. Men bewinde wyders de vingers met doeken, die in de warme melk zyn nat gemaakt, zo dat de nagels volkomen bedekt zyn. Men neemt dan de baarmoeder juist in het midden; ſchuift die voorzigtig, dat is, zonder horten of ſchokken na binnen. Wanneer men hier in bedaard en voorzichtig te werk gaat, zal het werk doorgaans gelukkig afloopen, ten ware de baarmoeder zwaar verhard, ſterk gezwollen, gekwest of beſchadigt ware. In die gevallen is men wel eens genoodzaakt, de baarmoeder geheel naa buiten te brengen, een hand breed boven den pisweg of ſcheede ſtyf af te binden, en dan af te ſnyden. Maar dit maakt het beest niet alleen onvrugtbaar, maar ſtelt het ook aan levensgevaar bloot. Dierhalven moet dit niet dan in den alleruiterſten noot, wanneer het geval voor desperaat gehouden kan worden, geſchieden. Hierom kan men den Landlieden niet genoeg aanbeveelen, om toch, by de verloſſing der Koeijen, alle mogelyke oplettenheid en voorzorge te gebruiken, waar door die uitzakking voorgekomen kan worden.

Zoon. Door welke oorzaaken ontſtaat het blyven leggen der Koeijen?

Landm. Dit ontſtaat (*) door

1. De

(*) Men vindt deeze ziekte naauwkeurig verhandeld in het I. deel

1. De wolf in den ſtaart.

2. Door de moederziekte, of de ontſteeking van de baarmoeder.

3. Door de melkverplaatſing.

4. Door het niet toetrekken van den hals der baarmoeder.

Van de wolf in den ſtaart zullen wy thans niet ſpreeken. Ik heb u de middelen daar tegen reeds opgegeeven. Een huisman, die zyn Vee met een behoorlyke oplettenheid waarneemt, zal nimmer in het geval komen, dat zyne Kalfkoeijen door de verzwakking, die de wolf veroorzaakt, magteloos zyn om op te ſtaan.

Zoon. Welke zyn de tekens, waar aan men ziet, dat de Koeijen de moerziekte hebben, of dat de baarmoeder ontſtooken is?

Landm. Als de Koeijen van deeze ziekte overvallen zyn, vergaat de eetlust. Doorgaans beſpeurt men een zeer ſterke dorst. Zy ſtaan onrustig. Als zy gaan ſlingert het agterlyf heen en weêr. Het uijer blyft geſpannen. Zy houden op melk te geeven. Daar by heeft 'er een opſtopping van den drek en het water plaats. De ziekte meer toeneemende, zwelt de regter zyde. Ze raaken van de been. Daar na zwelt ook de linker zyde en het geheele agterlyf. De ontſteeking gaat over tot koud vuur, daar de dood op volgt. Somtyds neemt deeze ziekte zo ſchielyk de overhand, dat het dier ſterft binnen den tyd van vierentwintig uuren. Dan het gebeurt ook wel, dat de Koe eenigen tyd langer leeft. In die

Deel van de Verh. van de Maatſ. van den Landb. bladz. 293 enz.

die gevallen eindigt de ontſteeking in verëttering, of in eene verharding. Eene oplosſing van de ontſteeking heeft alleen eene volkome herſtelling ten gevolge.

Zoon. Door welke middelen kan men die bekomen?

Landm. Zo ras men deeze ziekte ontdekt, doe men een ruime laating aan de agterpooten. Naar maate van de ſterkte der Koe tappe men vier, zes, of meer ponden bloed af. Dit in een mindere hoeveelheid, om de vier of zes uuren, herhaalende, tot dat de toevallen verminderen. Voorts zal men door andere in en uitwendige ontſteekingweerende middelen, die men met geduld aanhoudend moet gebruiken, de ontſteeking tragten weg te neemen (†).

Als deeze ziekte niet ontſtaan is uit een moeijelyke verlosſing, of uit eene daar by plaats gehad hebbende ruuwe behandeling, is de volbloedigheid der Koe daar van doorgaans de naatste oorzaak. Dan men moet tevens aanmerken, dat deeze ziekte meer gemeen is by Koeijen, die in den zomer, wanneer de lucht heet is, als by die, welke in het voorjaar, of in den herfst kalven: waar uit volgt, dat de ruuwe behandeling by de verlosſing; de volbloedigheid; het kalven, by heet wéér, de naatste gelegenheid-geevende oorzaaken tot deeze gevaarlyke ziekte zyn, en dat, wanneer deeze drie oorzaaken by den anderen plaats

(†) Zie de zoo even aangeh. Verhand. van de Maatſchappy van den Landb. bladz. 308 enz. alwaar een kunstmaatige behandeling van deeze ziekte gevonden wordt.

plaats hebben, de Koe in het uitterste gevaar is. Dus moet men in het heete jaargetyde de meeste voorzorg gebruiken.

Een ruuwe behandeling by de verlosſing moet men altoos vermyden. Dit kan zeer wel geſchieden door de regelen te volgen, welke vervat zyn in twee of drie Verhandelingen, daar over door de Maatſchappy van den Landbouw uitgegeeven (§).

Voorts moet men een volbloedige of te vet geworden Koe, vooral wanneer die in den zomer moet kalven, op een weide laaten, die wel niet ſchraal behoeft te zyn, maar op welke het gras kort is. De moeite, welke zy doen moet om het lyf vol te krygen, verpligt haar tot eene meerdere beweeging, die haar zeer gezond is. Tegen dat het uijer begint te zwellen, dat is drie weeken of daar omtrent voor het kalven, moet men de Koe drie a vyf ℔ bloed afſlaaten; het zelve veertien dagen daar na nog eens herhaalende. In de laatſte week voor het kalven, moet men de Koe, des avonds als het koel begint te worden, de weide eenige keeren op en neder laaten dryven, zonder evenwel dezelve te vermoeijen. Als de Koe gekalft heeft, zal men haar het middel No. 13 ingeeven, en het Kalf twee a drie dagen by de Koe in 't land laaten. Deeze middelen zyn beproeft, en misſen zeer zelden de Koe gezond te houden.

Zoon.

(§) Zie Verhandelingen over de verloskunde der Koeijen, door de Maatſchappy van den Landb. te Amſterd, zynde het IX en X Deels, eerſte Stuk, van haar Verhandelingen, in 1793 uitgegeeven.

Zoon. Door welke oorzaaken ontſtaat de melkverplaatzing?

Landm. De melkverplaatzing of het melkvuur ontſtaat veeltyds uit de volbloedigheid der Koe; ſomtyds ook door onzuiverheden, of ſchadelyke ſtoffen in de ingewanden; waarom, in de meeſte gevallen, de zo even genoemde middelen allergeſchikst zyn, om ook te gelyk deeze ziekte voor te komen. Men kent deeze ziekte daar aan, dat de Koe op den eerſten, tweeden of derden dag, na dat zy gekalft heeft, geheel ophoudt met melk te geeven, en het uijer ſlap en ledig blyft. Voorts ziet men een week gezwel aan den buik, dat langs denzelven, volgens den loop der melkaderen, van de borst tot het uijer, en zelfs aan de binnenzyde van den agterſchenkel tegen over het uijer zig vertoond. De Koe is onvermogend om op te ſtaan; blyft ſtil liggen in die houding, waar in gezonde Koeijen anders gewoon zyn te rusten. De verdere toevallen zyn koortſen, die met koude beginnen, en met heevige hette afgaan. By het toeneemen der ziekte worden de koortſen heeviger. Als de Koe beter wordt vermindert de koorts, en de voordeelige tusſchenpoozingen zyn van langer duur. —

Zoon. Door welke middelen kan men deeze ziekte geneezen?

Landm. Het voornaamſte en kragtigſte middel is een ruime laating in de melk-aderen, welke, zo ras men deeze ziekte aan een Koe waarneemt, zonder uitſtel, moet verricht worden. Wanneer op de laating geen betering of zigtbaare vermindering der toevallen volgt, moet, ingevalle men te-

tekenen van volbloedigheid waarneemt, de laating herhaalt worden. — Dit geen plaats hebbende, moet de Koe, na die laating, op die tyd dat de koorts af is, een buikzuiverend middel gegeeven worden. Het middel No. 7 is daar toe zeer goed. Ondertusschen moet men niet verzuimen, van dien tyd af, dat de ziekte begint, tot dat de volkoome geneezing daar is, de Koe alle twee uuren te melken (†).

Zoon. Gy hebt gezegt dat het blyven leggen der Koeijen, ontstaat door het niet toetrekken van den hals der baarmoeder?

Landm. Dat is zo, maar of de magteloosheid om op te staan daar uit ontstaat, dat de hals der baarmoeder niet toetrekt, dan, of daar by een algemeene werkeloosheid, of verzwakking der spieren plaats heeft, zal ik niet bepaalen, maar alleen zeggen, dat, wanneer een Koe na het kalven blyft liggen, en men geen tekens van ontsteeking waarneemt, de melk behoorlyk in het uijer komende, men dan besluit, dat het gebrek in slapheid en werkeloosheid der spieren, of in het niet weder toetrekken van de baarmoeder bestaat. — Dan is het raadzaam aan het dier het middel No. 13 te geeven. Als de Koe niet opstaat, moet dit na verloop van 24 uuren herhaald worden, tot zo lange de Koe opstaat. Ook is het niet ondienstig, wanneer het dier zwak is, hetzelve een glas brandewyn met water gemengd in te geeven,

(†) Zie meer over de geneezing van deeze ziekte de even aangeh. Verhandel. bladz. 322. en volgend. en het VIIde Deels 2de Stuk van dezelfde Verh. pag. 4. en volg.

ven, om de werking der ſpier-veezelen aan te zetten.

Zoon. Hoe wordt de ontſteeking der uijers best tegengegaan of geneezen?

Landm. Oorzaaken hier van zyn, wanneer ſcherpe ſtoffen zig op het uijer zetten; wanneer de Koe niet behoorlyk uitgemolken wordt; of wanneer aan beleedigingen van ſtooten, of ſchoppen is bloot geſteld geweest. In die gevallen is een laating in de melk-aders van zeer veel nut. Voorts moet men het uijer, of het ontſtooken deel van het zelve, dikwils uitmelken, en van de geſtikte of bedorven melk, geronnen bloed enz. zuiveren.—Als de brokken te taai, of te droog zyn en niet ſchieten willen, is het van nut het uijer te ſmeeren met oude Varkens reuzel, of met een zalf van een gelyke hoeveelheid door elkander geſmolten boter en raapolie, om de brokken zagter te doen worden, en te doen verdeelen, en die alzo, door de ſpeenen, uit het uijer te kunnen trekken, dat zeer noodzaakelyk is, niet alleen om dat die brokken de ontſteeking vermeerderen, maar ook, om dat de uijers, of het ontſtooken gedeelte van dezelve, niet zouden opdroogen. — Het beste geneesmiddel tegen een' ontſtooken uijer is een mengzel, beſtaande uit zeven deelen manspis, en een agtſte deel genever, waar mede men het uijer vyf a zes maal op een dag bevogtigt. — Dit middel, in tyds gebruikt, zal byna nooit misſen, de ontſteeking te doen verdwynen. — Verſche koedrek met azyn gemengd, is ook zeer goed bevonden. Men moet dit mengzel liefst een weinig warm maaken,

voor

voor dat men het uijer daar mede beſmeert. Het middel No. 14 wordt ook zeer heilzaam bevonden. —

Zoon. Door welke oorzaaken ontſtaan de zeere ſpeenen der Koeijen, en door welke middelen zal men die geneezen?

Landm. Of door brand, die op de uitwendige deelen van het uijer valt, of door het melken met morſſige handen, of door het leggen op morſſige weiden enz. In het eerſte geval vertoont zig dit kwaad door bladders op de ſpeenen en op het uijer, die ſchielyk open gaan, en een ontvelling van, en klooven in de ſpeenen ten gevolge hebben. In dit geval is een kleine laating van veel nut. Daar na zal men de ſpeenen en het uijer waſſchen met het zo evengenoemde mengzel van pis en genever, waar mede men zonder fout de ſpeenen der Koeijen geneezen kan. Ook is het goed, na het melken, telken reize, de ſpeenen met ſchuim van de melk te bevogtigen. —

Zoon. Als de melk te rug blyft, zonder dat men eenig teken van ziekte beſpeurt, wat zal men dan doen?

Landm. Gy moet reeds begrepen hebben, dat deeze ziekte verſchilt van de melkverplaatſing, waarvan wy geſprooken hebben. — Ook moet de agterblyving van de melk, als die uit gebrek aan voedzel ontſtaat, voor geen ziekte gehouden worden, gelyk ook niet, als de Koe gewoon is weinig melk te geeven. Maar als een Koe, die gezond ſchynt en met graagte eet, en tevens wel onderhouden wordt, de gewoone hoeveelheid melk niet geeft, dan zal men verpligt zyn mid-

delen te gebruiken, om dezelve wederom tot de melk te brengen.

Zoon. Welke zyn die?

Landm. Als de melk trapswyze, dat is, langzaam vermindert, ontſtaat dit uit eene overmaatige dikte, en eene daar mede gepaard gaande traage omloop van het bloed .Daar dus de eerſte oorzaak de verdikking, of de kwaade hoedanigheid van het bloed is, zal men die tragten weg te neemen, en ten dien einde de Koe twee a drie pond bloed aftappen, en den volgenden dag de purgatie No. 7 geeven, en verder wel voeden. Gemeenlyk word dit kwaad daar door volkomen geneezen. Als de melk zeer ſchielyk vermindert, gelyk dikwils gebeurt, ontſtaat dit uit ongeſteldheid, of verſtopping der vaten, door welke de melk geformeerd wordt. In dit geval neemt men een goede hand vol annyszaad; kneust dat in een vyzel, en kookt het in twee koppen zoete melk; — geeft het, bekoelt zynde, in eens in. Zelden behoeft men dit middel te herhaalen. Dikwils is de Koe den volgenden dag weder by de melk. —

Zoon. Nu zullen wy nog moeten ſpreeken over de pestziekte onder het Rundvee?

Landm. Ja! maar daar over zullen wy kort zyn. Van de oorzaaken deezer ziekte zullen wy niets zeggen, dan alleen dat die door beſmetting overgenomen wordt, niet alleen als het Vee in den zelfden ſtal, of in dezelfde weide beſloten is, maar ook, uit den omtrek; naardemaal de ſmetſtoffe tot op een' zekeren afſtand door de lucht wordt omgevoerd.

Zoon. Kan men ook wel veel zeggen van de

de geneesmiddelen, die in deeze ziekte dienstig geoordeeld worden?

Landm. Neen: want hoe zeer kundige mannen zig beyverd hebben, om den aart van deeze ziekte te kennen, en 'er dienstige geneesmiddelen tegen op te geeven, zyn 'er, tot heden toe, geen geneesmiddelen bekend, die de kragt hebben, om deeze ziekte te overwinnen.

Zoon. Kan men geen behoedmiddelen tegen deeze ziekte gebruiken?

Landm. Ja! — Deeze zyn de vermyding van alles, waar door de besmetting kan overgebragt worden. — Het zou zeer onverstandig zyn, een door deeze ziekte aangetast Rund onder de gezonde Runderen te brengen, of gezond Vee te brengen op een stal, of in een weide, alwaar korts geleeden ziek Vee geweest was. Dit zal niemand ligt onderneemen. Het zou even onvoorzigtig zyn, het zieke Vee te bezoeken, en dan, zonder van kleederen te veranderen, by de gezonde te gaan. Dewyl niemand met grond daar aan kan twyffelen, dat de besmetting, van de eene tot de andere plaats, door de lucht wordt overgevoerd, zo kan men de mogelykheid niet ontkennen, dat die door de kleederen kan worden overgebragt (*). Een ander behoedmiddel bestaat in een behoorlyke oppassing van het Vee, door het te verzorgen van onbedorven voedzel, zuiver water en frissche lucht; het Vee dikwils te borstelen, en de uitwaasseming gaande te houden: — want bedorven voedzel,

(*) Zie hier over Verh. van de Maatsch. ter bevordering van den Landb. te Amsterdam, VI Deel, pag. 179. enz.

zel, onrein water en onzuivere lucht, brengen kwaade en tot rotting neigende hoedanigheeden in het bloed; vermeerderen dus de vatbaarheid voor deeze ziekte, die eigentlyk in een meer of minder hevig bederf der vogten beſtaat. Dan, hoewel 'er voorbeelden zyn, dat men, by een goede behandeling en zorgvuldige oppaſſing, het Vee voor de beſmettelyke ziekte bewaard heeft, (*) kan men evenwel niet gelooven, dat men daar door het Vee altoos voor deeze ziekte zou kunnen beveiligen. Nochtans mag men op goede gronden vast ſtellen, dat de aanvallen der ziekte minder hevig zullen zyn by Vee, dat wel behandelt wordt, dan by Vee, dat door ſlegt voedzel, vuil water, en een morsſige behandeling bloed verkregen heeft, het welk kwaade, of tot rotting neigende hoedanigheden heeft.

Zoon. Zal men dan in het geheel geen middelen tegen de Veepest gebruiken?

Landm. Het gebruik der middelen is niet geheel af te keuren. In ſommige gevallen ſchynen zy nut te doen. Als een Rund door de beſmettelyke ziekte is aangevallen, wordt het eerst hardlyvig, en daar na dikwils geheel verſtopt. Om dit voor te komen, geeft men zulk een dier op den tweeden of derden dag der ziekte een purgeermiddel No. 6. — Dit voldoet aan het oogmerk genoegzaam. De ondervinding heeft geleerd, dat in deeze ziekte de aderlaatingen ten uiterſte gevaare-

(*) Zie hier over de Verh. van den Heer BLOYS VAN TRESLONG, te vinden in het IIde Deel der Verh. van de Maatſchappy tot bevord. van den Landbouw, bladz. 241. en volgende.

telyk zyn, althans wanneer de ziekte reeds een paar dagen geduurd heeft. Dus moet men, in gevalle van zigtbaare ontſteeking, daar mede zeer voorzichtig zyn, —— in den aanvang der ziekte, ingevalle van ontſteeking, ſlegts eene zeer kleine laating doende. — Dan met meer zekerheid van een goed gevolg kan men geneesmiddelen gebruiken, ingeval de dieren, uit deeze ziekte opkomende, niet ſpoedig herſtellen, maar traag blyven eeten en niet herkauwen, of dat een met bloed vermengde afgang bewyst, dat de ingewanden door de ſcherpte van de drekſtoffen beſchadigt zyn geworden. In het eerste geval geeft men het dier een musje, of een vierde van een pint boom-olie, en in het laatste een half musje boom-olie met even zo veel azyn. Het kragtigſte middel, tot nog toe tegen deeze zo gevaarlyke ziekte bekend, is de inënting. —

Zoon. Hoe geſchiedt die?

Landm. Men neemt linnen ſtopgaaren, ſnydt dat aan enden van omtrent zes duimen lang. Deeze bevogtigt men met ſtof uit de neusgaten van een Koe, die twee a drie dagen, het zy natuurlyk of door inënting, ziek is. Als deeze draaden wel doornat zyn, ſteekt men 'er vier door een naald, die gelyk is aan een paknaald, ſcherp van punt, voor wat platagtig, en aan de zyden ſnydende. Men vat dan agter op de dye, of op een andere plaats, daar het vel ruim is, het vel tuſſchen den duim en den voorſten vinger, en ſteekt dan de naald tuſſchen het vel en den vetrok. De draaden, die de naald volgen, laat men zitten, en knoopt de enden aan malkander, om het uit-

vallen voor te komen. Vier dagen daar na kan men de draaden weg neemen. Op den vyfden of zesden dag vertoonen zig de eerſte tekenen van de ziekte.

Zoon. Dit middel komt my voor ten uittersten gevaarlyk te zyn. Daar door toch maakt men het Vee voorbedagtelyk ziek?

Landm. Het is den mensch eigen alle gevreesde onheilen van zig af te weeren. — Wanneer het kwaad van dien aart is, dat het door alle mogelyke middelen niet geheel afgeweerd kan worden, is het even zo natuurlyk, dat men een ligter onheil gewillig op zig neemt, om een veel zwaarder ramp te ontwyken. Dit geſchied door de inënting. Daarom moet men zig die niet voorſtellen als gevaarlyk, maar als een middel, om ons dierbaar Rundvee tegen de verwoestende aanvallen van de pestziekte te beveiligen, en de nadeelen voor te komen, welke daar door ontſtaan.

Als het Rundvee natuurlyk door de pestziekte wordt aangevallen, ziet men een veel kleinder getal uit de ziekte opkomen. — Van vyf, die natuurlyk ziek worden, ſterven 'er ten minſten twee. — Daar en tegen blykt het, uit de proeven, welke door de aanmoediging van de Maatſchappy ter bevordering van den Landbouw te Amſterdam, van het jaar 1777 tot 1786, en dus in tien agteréénvolgende jaaren, door een groot aantal onderſcheide perſoonen, op drie duizend zeven honderd zes en negentig Runderen, genomen zyn, dat 'er van dit ingeënte Vee maar omtrent twaalf van het honderd zyn geſtorven (*).

Zoon.

(*) Zie Verh. van de Maatſ. van den Landb. te Amſterdam, VI Deel bladz. 177. —

Zoon. Dat onderſcheid is aanmerkelyk, en volgens die opgave zou men, door middel van de inënting, van elke honderd ſtuks Runderen, agt en twintig beesten meer in het leven behouden, dan wanneer die natuurlyk door de beſmettelyke ziekte wierden aangevallen?

Landm. Ja. En dit is nog al het voordeel niet, dat door de inënting verkregen wordt. — Men kan het Vee de ziekte inënten, terwyl het nog jong en van geringe waarde is. — Daar door worden onberekenbaare nadeelen verhoed. Gy weet, hoe zorgelyk het is, wanneer kalfdraagende Koeijen ziek worden in de laatste helft van den tyd der dragt; hoe dikwils het gebeurt, dat 'er van de twaalf kalfdraagende Koeijen geen vier uit de ziekte opkomen: terwyl die, welke overblyven, nog byna altoos het Kalf verleggen; waar door de voordeelen in dat zelfde jaar zeer veel minder zyn, dan wanneer de Koeijen gezonde en voldraagen Kalveren voortbrengen. Met de Vetweiders is het byna even eens gelegen. Het is waar, men kan die, vet zynde, in tyds verkoopen: maar men zal dan ook ondervinden, hoe de Kooplieden ten hunnen voordeele gebruik maaken van de verlegenheid, in welke men zig bevindt; — in geval de Vetweiders van de Veepest overvallen worden, weet men, dat die, welke uit de ziekte opkomen, meerendeels zo vermagerd zyn, dat zy onbekwaam zyn, om geſlagt te kunnen worden.

Zoon. Als dit zo is, moeten 'er redenen zyn, waarom 'er van de ingeënte zo veel minder ſterven, als van die, welke natuurlyk ziek worden?

Landm. De voornaamſte redenen daar van zyn,

voor eerst, de geſteldheid van de dieren. Kalveren, van gebeterde Koeijen geboóren, zullen, gezond en frisch zynde, en, zes a agt weeken in het land geloopen hebbende, ingeënt, genoegzaam alle uit de ziekte opkomen (*). Het was mogelyk nog beter zodanige Kalveren inteënten van half Augustus tot half September; deels om dat de zomerwarmte dan zeer veel vermindert is, en de lucht op verre na zo benaauwend voor het Vee niet is, als in de maand July en in het begin van Augustus; — deels omdat die Kalveren, door dien meerderen ouderdom, meer vatbaarheid voor deeze ziekte gekregen hebben (†). Een tweede reden ligt in de ſtoffe, die tot de inënting gebruikt wordt. Sommige inënters ſchynen in de kennis daar van zo verre gevordert, dat zy, van bekwaame ſmetſtoffen voorzien zynde, de inënting van Vee van allerlei ouderdom durven in het werk ſtellen, en zig altoos van een goede uitkomst verzekert houden (§).

Zoon. Geſteld dat de inënting van het Vee nuttig en voordeelig is, zou men evenwel niet mogen vraagen, of het den mensch geoorloofd zy, een plaag, die God zedert eenigen tyd over ons Land gebragt heeft, om ons te kastyden, zelfs over ons

(*) Zie Verh. van de Maatſ. ter bevorder. van den Landb. te Amſterdam, IIde Deels 3de Stuk, bladz. 53. enz.

(†) Zie hier over het Vde Deel van de Verh. van de Maatſ. ter bevord. van den Landb. te Amſterdam, bladz. 173.

(§) Zie dezelve Verh. IIde Deels 3de Stuk, bladz. 70, en volgende, vergel. met de lyst der inëntingen, bladz. 75. door DIRK GERRITSE VAN BEUSEKOM.

ons Vee te brengen, met oogmerk om zyne ſtraffende hand te ontkomen? My dunkt, dat ik wel menſchen heb hooren zeggen, dat zy geen door inënting gebeterd Vee wilden koopen, om dat men daar geen zegen by kon verwagten. Wat dunkt u daar van?

Landm. Het kan niet bewezen worden, dat de pestziekte van het Vee meer een ſtrafoeffening van God is, als eenige andere ziekte van het zelve, dan alleen in zo verre de eerste grooter verwoestingen onder de Runderen aanregt, als alle andere ziekten ſamengenoomen. Daar men nu tegen alle ſoorten van ziekten middelen ter geneezing gebruikt, zonder dat men daar over eenige bedenking maakt, waarom dan ook niet tegen de pestziekte? — In tegendeel, ik ben van oordeel, dat de mensch onder de onvermydelyke verpligting legt, om alle onheilen van zig af te weeren. — Vooral als God hem in den weg van zyne Voorzienigheid middelen heeft doen bekend worden, welke daar toe geſchikt zyn, en van hem gezegend worden. Als zodanig moet men de inënting van het Vee beſchouwen. Dat men met het door inënting gebeterd Vee geen voorſpoed heeft is enkel vooroordeel.

Wanneer wyders iemand in tyden, in welke de Veepest woedt, met een bedaarde kloekmoedigheid en oplettendheid de inënting in het werk ſtelt, als een middel om zyn kostelyk Vee in het leven te behouden, en zyn werk een ongelukkige uitkomst hebben mogt, wordt hy nog altyd getroost met de bewustheid van zyn pligt betragt te hebben; zeker zynde, dat, hoe ongelukkig dan

ook zyne pooging uitvallen mogt, hy nog altoos het minste kwaad voor een grooter verkozen heeft: naardemaal de inënting, hoe ſlegt ook uitgevallen, immers tot nu toe, nimmer zodanige verwoestingen aangeregt heeft, als de natuurlyke helaas!!! maar al te dikwils te weeg brengt.

DERDE ZAMENSPRAAK.

Over de Schaapen.

Landm. Eene kundige en uitgebreide beoefening van de Schaapenteelt heeft een' aanmerkelyken invloed op de welvaart van Land en Volk. De Schaapen toch geeven niet alleen groote voordeelen aan den bezitter, maar de beärbeiding van de *wol* brengt duizende huisgezinnen aan de kost. De verſchillende ſoorten van ſtoffen, die 'er van gemaakt kunnen worden, en 'er in de daad, in eene zeer groote meenigte, van vervaardigd worden, ſtrekken daar van ten getuigen, en worden het onderwerp van binnenlandsch gebruik, of buitenlandſchen handel: om nu niet te ſpreeken van de huid, het vleesch, de melk en het geen van een en ander bereid wordt; noch van de jonge Lammeren, die zy voortbrengen, waar mede in ons Vaderland groot voordeel verkregen wordt. De Schaapenteelt verdient dus aangemoedigd en zo veel mogelyk uitgebreid te worden.

Zoon. Op wat wyze zou men dien teelt kunnen uitbreiden?

Landm.

Landm. Door de Hei- en Geestgronden, die 't Land weinig opbrengen, te verbeteren, door het beweiden met Schaapen en een goede behandeling der zelve; waar door men, zonder groote kosten, met den tyd, die gronden in zulk eenen ſtaat zou brengen, dat 'er eenige duizenden Schaapen meerder in ons Vaderland aangekweekt en gevoed zouden kunnen worden.

Zoon. Dat ware in de daad eene wenſchelyke zaak. Op wat wyze zou dit aangevangen moeten worden?

Landm. Meer dan een middel zou hiertoe kunnen dienen. Sommigen denken, dat men de Hei- of Geestgronden, of door afbranding, of op eene andere gevoegelyke wyze van de oude heide, hout en ruigte zou kunnen zuiveren, dezelve vervolgens omheinende, of afperkende, om als dan door de Schaapen te laaten beweiden, de plekken, welke de Schaapen niet kort afeeten, vervolgens afmaaijende. Door deeze behandeling zal de grond voorzeker zodanig verbeterd worden, dat dezelve goed en voedzaam gras zal voortbrengen. Om wyders van een goede uitkomst zeker te zyn, moet men de afgeperkte plaatzen eer te klein dan te groot neemen. By gebrek aan genoegzaam voedzel kan men de Schaapen op de onafgeperkte Hei- of Geestgronden dryven, wel zorgende, dat dezelve op de afgeperkte gronden ſlaapen, op dat 'er zo weinig van derzelver mest verlooren gaa, als mogelyk zy. — Dan hoe zeer deeze wyze van behandeling veel aanmerking verdient, geeven echter zeer kundige lieden de voorrang aan de volgende, die eenvoudi-

diger en ligt wel voordeeliger is: vooral wanneer de grond, die men verbeteren wil, van eenige uitgeſtrektheid, en voor die behandeling niet geheel en al ongeſchikt is. — Volgens die manier moet men de Geest of Duin-gronden, die men voor het beweiden van Schaapen bekwaam maaken wil, in den zomer omploegen en de omgeploegde zoode laaten rotten. Daar na een jaar met garst, of liever nog met haver beteelen; zaaijende wyders onder dezelve, wanneer die reeds groen ſtaat, klaverzaad, dat men niet egt, maar ſlegts rolt. Hier na beperkt men den grond, en brengt 'er Schaapen op, wier mest denzelven tot goed weiland maaken zal.

Zoon. Zullen de Hei- en Geestgronden ook wintervoeder voor de Schaapen kunnen opleveren?

Landm. In den beginne zal dit, vooral op de dorre ſchraale Geestgronden, niet zonder moeite gaan. In July of Augustus zal men een gedeelte van den grond, dien men op een der opgegevene wyze behandeld heeft, afmaaijen, en 't gewonnen hooi voor winter-voer opleggen. De Heigronden zyn hier toe geſchikter en geeven meer winter-voorraad. Ook zyn de jonge hei-planten, tot hooi gemaakt, een zeer goed wintervoeder voor de Schaapen. Ondertuſſchen ſpreekt het van zelve, dat men de afgeperkte gronden, by afwisſeling, tot beweiden en tot hooijen gebruiken moet. Daar door zal men het wintervoeder vermeerderen en verbeteren, 't geen een voordeeligen invloed op de vermeerdering der Schaapen hebben zal; dewyl door die vermeerdering het voornaamste verbeteringsmiddel, de mest namelyk, vermeerderd

wordt.

wordt. Dus zal de grond in waarde toeneemen naar maate de Schaapen vermeerderen, en, daar het thans door proeven bewezen is, dat men de Hei- en Geestgronden niet alleen met voordeel kan beweiden, maar ook beteelen (*), zou men daar op, na dat men 'er de noodige verbeteringen aan toegebragt heeft, roode klaver, rupsklaver en haanekammetjes kunnen teelen en tot hooi maaken, om de Schaapen gedeeltelyk met dit kragtiger voedzel in den winter te voeden, en in een' goeden ſtaat te onderhouden; altoos zorgende, dat men de hooge zandgronden zo veel mogelyk beweidt, en niet dan in den uiterſten nood voor hooi-land gebruikt. Dit toch komt zeer nadeelig uit: want de grond, van zich zelve reeds ſchraal en onvrugtbaar, verarmt daardoor nog meer. Men wint weinig hooi, en by groote hette verſchroeid en verdort gras en bodem geheel en al. ——

Dit zy genoeg over dit gewigtig onderwerp, waar over nog veel gezegd zou kunnen worden, zo wegens den gezegenden invloed, die de Schaapenteelt op de verbetering der woeste Hei- en Geestgronden heeft, als wegens de voordeelen, die het beteelen van dusdaanige gronden met boekwyt, rogge, haver, ſpurry, raapen, geele en mangel-wortelen enz. wederkeerig aan de voortzetting der Schaapenteelt toebrengen kan; gemerkt dusdaanig eene bebouwing allerbyzonderſt

(*) Zie over de bebouwing van woeste gronden, Verhand. van de Maatſchappy ter bevordering van den Landb. te Amſterd. Vde Deels xſte Stuk pag. 73. en volgende, en het VIIde Deel 3de Stuk, alwaar onderſcheidene proeven worden opgegeeven.

derst ten voordeele der Schaapen-fokkery ſtrekken kan. Wy gaan dus over tot de wyze, op welke de Schaapen het best *vermeenigvuldigd*, *gevoed* en *opgepast* worden.

Met betrekking tot de vermeenigvuldiging moeten wy letten, 1. op derzelver goede hoedanigheid, 2. op den tyd der vermenging, 3. op de hulp, die men, by de verlosſing, toebrengen kan. — 'Er zyn verſcheide ſoorten, of raſſen van Schaapen. Alle overige goede hoedanigheden gelyk ſtaande, zyn de grootſte zeker te verkiezen, niet alleen om dat die meer *wol* geeven, maar ook om dat zy zwaarder weegen. De grootſte raſſen voegen best op de vetſte weilanden. De kleindere op de mindere gronden. Elk kieze dus voor zig zulk een ras, 't geen met de hoedanigheid van zynen grond het meest overeenkomt: zyne kunde en vlyt wyders aanwendende, om zulk een ras tot die volmaaktheid te brengen, als de geſteldheid van zynen grond en andere omſtandigheden hem mogelyk maaken.

Zoon. Welke zyn de goede hoedanigheden van een Schaap?

Landm. Een zwaare lange hals, natuurlyk gekromt, als die van een Paard: een groot ligchaam: — groote heldere oogen: — een breede rug, tedere korte pooten; dikke ſtaart. De huid onder de vagt roodagtig van koleur, friſſche adem; gemakkelyke gang, veel witte (*), lange, fyne, glanzige wol. — Dit laatſte inzonderheid is van zeer veel belang voor den bezit-

(*) De Schaapen met witte wol zyn te verkiezen boven die, welke zwarte of bruine wol draagen. Zie DAUBENTON Onderw. pag. 39.

zitter. Een Schaap, 't welk een breeden rug, een dik en rond lyf, en dus wel gevoede ledemaaten heeft, kan zwaarder weegen, als een Schaap, dat ſmal van rug, en ſchraal van ledemaaten is, geſteld dat zy elkander in hoogte en lengte gelyk zyn. Dus zet deeze hoedanigheid de Schaapen niet alleen ſchoonheid, maar ook een wezenlyke waarde by. Een gebogen hals, heldere oogen, radde gang, friſſche adem en roodagtige huid zyn tekenen van wakkerheid, ſterkte en gezondheid; drie vereischten, die in een Schaap allernoodzaakelykst zyn, en wier nuttigheid geen breedvoerig betoog behoeft.

Dus is het van zeer veel belang Schaapen tot de voortteeling uit te kiezen, of aan te koopen, welke de genoemde hoedanigheden hebben, — want Schaapen, die niet gezond en ſterk, of te jong zyn, zullen doorgaans zwakke Lammeren voortbrengen. By het uitkiezen van de Ooijen, en vooral van den Ram, moet men byzonder acht geeven op de hoedanigheid der wol. Niets toch is nadeeliger als Ooijen, van goede wol voorzien, te doen paaren met Rammen, welke grove en hairige wol hebben. Daar door zal de wol der Lammeren zeer veel ſlegter zyn als die der moeders. Rammen gebruikende, die veel fyne en lange wol hebben, zal de wol der nakomelingen tot dien trap van veelheid, lengte en fynheid gebragt kunnen worden, welke de aart der gronden en andere omſtandigheden mogelyk maaken (*). Naar maa-

(*) Zie hier over DAUBENTON, uitgegeven door de Maatſ. van den Landb. VIIIſte Deel pag. 97. en volg. en 217. en volg.

maate dierhalven de Rammen de Ooijen in grootte, veelheid, lengte en fynheid der wol overtreffen, krygt men ſpoediger zagte wol. — Daarom moet men geen moeite ontzien en geen koste ſpaaren, om goede Rammen te bekomen. Zelfs zou het voordeelig zyn, dezelve uit vreemde landen te doen overkomen (*). Daar ondertuſſchen de Lammeren, die van de uitgezogtſte Rammen voortkomen, alle niet even goed uitvallen, zal men uit de volgende geſlagten telkens die Ooijen uitzoeken, die het meest verbeterd zyn, en doen paaren met den Ram, die dezelve voortgebragt heeft. Een Ram, die wel gevoed wordt, kan des noods voor drie geſlagten dienen. Dan zal die wel één of meer Rammen voortgebragt hebben, welke hem in deugd gelyk zyn. Het is best, dat men de Rammen niet gebruikt voor dat zy geheel volwaſſen zyn. Een Ram zes maanden oud, is doorgaans ter voortteeling bekwaam. Echter ſtelle men zulks nog wat uit, om hen ſterker en kragtiger te maaken. Een Ooi is daar toe met de 7 of 8 maanden bekwaam. Maar ook is het goed, dit nog wat, om gelyke reden, uit te ſtellen. Beide zyn op de drie, vier a vyf jaaren tot de voortteeling best geſchikt. Ze kunnen echter goede Lammeren voortbrengen tot den ouderdom van zeven of agt jaaren toe.

Zoon. Waar aan kent men den ouderdom der Schaapen?

Landm. Aan de voorſte tanden, die agt in getal

(*) Zie over de voordeelen hier van DAUBENTON Onderw, enz. pag. 99.

tal zyn. Deeze zyn, wanneer een Schaap één jaar oud is, ſmal en puntig. In het tweede vallen de twee middelſte tanden uit, en 'er komen twee in plaats, die veel breeder zyn. Op het derde jaar heeft een Schaap vier breede tanden in het midden, en vier ſmalle en puntige ter wederzyde. Op het vierde heeft het zes breede tanden, en twee ſmalle, één aan elk einde van de rei. Ten einde van het vyfde heeft het uitgewisſeld. — Dan heeft men geen vaste tekens meer, waar aan men den ouderdom der Schaapen kent (*).

Zoon. In welken tyd van het jaar zal men de Schaapen doen paaren?

Landm. In het laatſt van September en in October. Een Schaap draagt omtrent vyf maanden. Dus krygt men de Lammeren in het laatſt van February en Maart, 't geen in ons Vaderland de bekwaamſte tyd is. Dan heeft men minder voor zwaare ſneeuw en ſtrenge vorſt, die de jonge Lammeren zeer nadeelig is, en veelen doet ſterven, te vreezen. In ſtreeken, daar het weiland ſchraal is, is het voordeeliger, dat de Lammeren in het laatſt van Maart en in April geboren worden, om dat men dan minder kosten heeft, om de Moeder-ſchaapen van genoegzaam onderhoud te voorzien.

Zoon. Hoe veel Ooijen kan men aan één Ram geeven?

Landm.

(*) Zie DAUBENTON Onderwys voor de Schaapherders, vertaald en uitgegeeven onder opzigt van de Maatſ. van den Landb. te Amſterdam VIII Deel pag. 37 enz.

Landm. Men moet hier by de ſterkte van den Ram in aanmerking neemen. Een ſterke en gezonde Ram, zeven maanden oud, kan twintig en meer Ooijen bevrugten. — Twee, drie, à vier jaaren oud zynde, wel 40 à 50. Dan, wil men een goeden Ram by zyne kragten bewaaren, is het best, dat men hem niet boven de twintig Ooijen geeft. De Lammeren zullen dan minder zwak zyn, en ſterker groeijen. Intuſſchen moet men de Rammen, vooral in den ſpeeltyd, van goed onderhoud voorzien. Dit zelfde moet men doen, omtrent de lamdraagende Schaapen, hen voorts bewaarende voor alles, wat de vrugt kan doen ſterven; als zwaare vermoeijing, ſchrikken, ſtooten, ſchoppen of ſlaan. — Ze moeten elkander niet te ſterk drukken, of te digt op den anderen in de hokken of aan de ruif geplaatst worden: — vooral niet in de twee laatſte maanden der dragt.

Zoon. Welke hulp kan men by de verloſſing toebrengen?

Landm. De moeders hebben dan maar hulp noodig, wanneer eene of andere oorzaak de verloſſing vertraagt, of moeijelyk maakt: — alleen is het, de verloſſing natuurelyk afloopende, noodig, dat men het Schaap van de anderen afzondert, op dat het niet van het eerſte Lam vervreemde, gelyk anders dikwyls gebeurt.

Zoon. Welke zyn de beletzelen, die de verloſſing moeijelyk maaken of vertraagen?

Landm. Een kwalyk geſtelde moeder; of een verkeerde legging van het Lam. Beide kan te gelyk plaats hebben. De verloſſing wordt vertraagt als de moeder te zwak, of te veel drift in het bloed

bloed is; wanneer men krampagtige ſamentrekking der ſpieren beſpeurt. Ook kan het Lam dan alleen, zonder hulp, naar buiten gebragt worden, wanneer de ſnuit, op de voorſte pooten rustende, naar de opening van de baarmoeder, of de klink gekeerd is. Alle andere liggingen noemt men verkeert.

De zwelling van het uijer en de ruiming van de klink toonen wyders, dat de tyd van de verlosſing daar is. Dan moet men naauwkeurig op alles letten. In geval een Schaap lang in arbeid blyft, moet men de reden tragten op te ſpooren. Vindt men, dat het Schaap te magteloos is, om het Lam te kunnen afzetten, geeft men het één of twee glaazen verwarmende en verſterkende dranken — by voorbeeld, gemeene wyn, of goed oud bier; genever of brandewyn, met water gemengd. — Vertraagt een te ſterke drift in het bloed, en een krampagtige beweeging der ſpieren de verlosſing, 't welk men uit de rasheid der pols, het ſlaan der zyden, droogheid der lippen en mond, enz. opmaaken kan — dan is een laating van veel nut. Is de verkeerde ligging van het Lam de oorzaak, moet men na binnen tasten, en de ligging veranderen. Dit kan best geſchieden door iemand, die kleine handen heeft. Men moet de hand met olie beſmeeren (*).

Zoon. Wat moet men na de verlosſing doen?

Landm. Een uur of twee na de verlosſing wat lauw water geeven. Dit vermindert de koorts en

(*) Zie hier over DAUBENTON Onderwys voor de Schaapherders, pag. 110 en volgende.

en bevordert de afscheiding van het navuil. Voorts geeft men ze wat kragtig voedzel om te versterken, en de melk te doen vermeerderen. Men scheert de wol van de uijer, op dat de Lammeren de speenen te beter zullen kunnen vatten. Men laatze twee of drie dagen in rust by hunne Lammeren blyven.

Zoon. Wat moet men by het voeden der Schaapen in acht neemen?

Landm. Het verzorgen van voedzel moet overeenkomstig den ouderdom en de byzondere gesteldheid der Schaapen; naar de bedoelingen van den eigenaar; en naar de gesteldheid van de gronden, op welke hy dezelve voedt, geschieden.

De opvoeding der Lammeren wordt meerendeels aan de zorg der moeders overgelaaten. De melk is het geschikste voedzel. Men moet acht geeven, of de moeders een genoegzaame hoeveelheid goede melk hebben, en of elk Lam de eigen moeder zuigt.

Als de melk der moeders bedorven is, of kwaade hoedanigheden heeft, het welk ontstaan kan door ontstooken of vuurige uijers, of door ziekte van de moeders, zal men het Lam van de moeder afneemen. Men kan het Koemelk geeven, of, als men een moeder heeft, waar van het Lam gestorven is, geeft men het aan deeze. Om het te doen aanneemen wryft men dit Lam tegen de wol van het doode. Dit middel stelt men ook in 't werk, als de moeder ziek, of gestorven is, of dat één Schaap twee of drie Lammeren heeft, en niet sterk genoeg is, om ze alle te voeden.

Zoon. Wat doet men als het Lam de moeder

niet

niet zuigt, of wanneer het door ouder Lammeren verſtooten wordt?

Landm. Als het Lam door zwakheid belet wordt het uijer van de moeder op te zoeken, zal men een weinig melk uit de ſpeenen der moeder melken, en het Lam door de keel gieten. Voorts het Lam by het uijer brengen, en de melk in den mond melken; het vervolgens de ſpeenen in den mond geevende. Wanneer het Schaap het Lam wegſtoot, of niet tot het zuigen wil toelaaten, zal men het uijer met een ſtyven borstel geduurig borstelen, en, terwyl het Lam zuigt, het Schaap vast houden. Het betert dan ſchielyk. Wanneer de jonge Lammeren door andere verſtooten worden, kan men niet beter doen, als deeze Schaapen met haare Lammeren van de overige af te zonderen.

Voorts moet men de pas gebooren Lammeren voor nattigheid en een al te ſtrenge koude bewaaren, tot dat zy doorloopen en huppelen, en eene betere dekking van wol, deeze ongemakken kunnen weêrſtaan. Wanneer zy twee weeken oud zyn, beginnen ze hooi te gebruiken. Zy eeten ook gaarne haver, het zy alleen, of met zemelen gemengd. Dit korte voeder is haar ongemeen voordeelig. Als zy benevens de moeder in goed weiland graazen, is dit minder noodig (*).

Zoon. Wanneer zal men de jonge Rammen ſnyden, en tot Hamels maaken?

Landm. Op den ouderdom van twee, vier a zes

(*) Zie over het voeden der Lammeren DAUBENTON Onderwys voor de Schaaph. pag. 121. en volgende.

zes weeken. Men moet daar toe een gematigde luchtsgeſteldheid waarneemen; vermits ſtrenge koude en groote hette een nadeeligen invloed op de geneezing van de gemaakte wonden hebben.

Zoon. Wat moet men by deeze bewerking in acht neemen?

Landm. Wel gemaakte gezonde ſterke Rammen, van de fynſte wol voorzien, bewaart men tot de voortteeling. Tedere Rammen, die ſlegte wol hebben, zal men ook niet tot Hamels maaken, maar liever by de moeder vet doen worden om te ſlagten. Ze zyn op den ouderdom van vier, zes, agt weeken goed om gegeeten te worden.

De Schaapen, nog Lammeren zynde, legt men op den grond, of neemt ze op zyne kniën, laat ze by de vier beenen vast houden, maakende ter wederzyde van de zak met een ſcherp mes een inſnyding, waar door de ballen naar buiten kunnen komen. Daarna ſnydt men de banden of ſtrengen een weinig boven de ballen af. — Anderen vatten de naar buiten gebragte ballen, één voor één, met de tanden, terwyl zy de zak, daar de ballen uit gekomen zyn, met de handen zeer ſtyf vast houden, trekkende de ſtrengen wyders aan ſtuk, dat niet aangepreezen kan worden. Als men oude Rammen tot Hamels maakt, bindt men, met ſterk pikgaaren, de zak boven de ballen zo ſtyf als doenlyk is, zo dat zak en zaadballen, door gemis van voedzel, ſterven en afvallen. Dit noemt men afbinden (*).

Zoon.

(*) Zie hier over DAUBENTON Onderwys voor de Schaapherders.

Zoon. Wanneer moet men de Lammeren ſpeenen?

Landm. Dit kan op den ouderdom van twee maanden geſchieden. — Men moet dit doen in een tyd, in welken zy in het veld genoegzaam voedzel kunnen vinden. — Zonder dat, zouden zy te zeer vermageren.

Zoon. Hoe kan dit gemakkelykst geſchieden?

Landm. Als men de Lammeren van de moeders zo verre kan verwyderen, dat zy elkanders ſtem niet kunnen hooren, gaat dit zeer gemakkelyk. Ze zyn dan elkander ras vergeeten. — Het is goed als men by de pas geſpeende Lammeren eenige oude Ooijen kan voegen, die in dat jaar geen Lammeren gehad hebben, om ze tot geleiders te dienen en ze geruster te doen weiden. Wyders is het goed, dat men, daar toe gelegenheid hebbende, de Lammeren met de oude Ooijen, eenigen tyd, voor dat men dezelve wil ſpeenen, in die weide laat loopen, daar men de Lammeren geduurende de ſpeening denkt te laaten weiden. Zy zullen dan, na eenige dagen, in huis, opgeſchut geweest te zyn, op dat land rustiger weiden en gemakkelyk afwennen.

Zoon. Hoe moet men de Schaapen naar hunne byzondere geſteldheid voeden?

Landm. Zulke, die door ziekte, of door een of ander minder bekende oorzaak verzwakt zyn, en, by het weiden met de overige, niet over

pag. 133 en volgende, alwaar men ook een beſchryving van het ſnyden der Vrouwelyke Lammeren vindt, en pag. 297 en 299, alwaar men deeze bewerking Plaat No. V en VI afgebeeld ziet.

over den weg kunnen, moet men, door een of ander kragtig voedzel (*), verſterken: want dewyl zy altyd agter aan komen, vinden zy in 't geheel geen, ten minsten geen goed voedzel. Hier door verzwakken zy nog meer en blyven eindelyk geheel agter. De zogende Ooijen, zo wel als die geenen, die gemolken worden, moeten, ingeval men hun geen beste weide kan bezorgen, ook met kragtig voedzel ondersteund worden. Wanneer men eenige Schaapen wil melken, verkiest men liefst de zulke, die de slegste wol hebben. Daar aan toch kan men weinig bederven.

Zoon. Hoe worden de Schaapen gevoed naar de onderscheide bedoelingen van den eigenaar?

Landm. Alle Schaapen moeten altyd goed onderhoud hebben. Zy zullen anders vermageren, verzwakken en kwynen. — Ze worden meer ongans. — Ook zal een Schaap, dat schraal gevoed wordt, minder wol opleveren. Om die reden moet het getal der Schaapen, welk men houdt, evenredig zyn aan het voedzel, 't welk men in den zomer, en vooral in den winter aan haar kan bezorgen. De Lammeren, na dat zy de moeders ontwend, en aan gras en groene kruiden gewoon zyn, kunnen het eerste jaar by schraalder voedzel leeven. Dus zal men, de omstandigheeden ons daar toe verpligtende, de schraalste weilanden voor de jonge, en betere tot het weiden van oude Schaapen gebruiken, en de laatste ook in den winter het beste voed-

(*) Zie over de onderscheide soorten van nuttig en kragtig voedzel voor de Schaapen DAUBENTON Onderwys enz. pag. 63 en volgende.

voedzel toedienen. Wanneer men de Schaapen wil vetmesten, zal men daar toe, in den zomer, de beste weilanden, en in den winter het min kostbaarste en kragtigſte voedzel gebruiken (*).

De geſteldheid der gronden is wyders zeer verſchillende. — Ze zyn, of vrugtbaar, of ſchraalder; zoet of brak; droog, dat is, het water gemakkelyk doorlaatende; of vogtig, dat is, dat 'er het regenwater langer op blyft ſtaan, of wel, dat dezelve te weinig boven het zomer water liggen, en dus laag of dras zyn; — voorts door ſlooten, met water gevuld, afgeperkt, of niet.

Zoon. Welke gronden zyn voor de Schaapen het geſchikſte?

Landm. De drooge, en de *brakke*, mits dat de laatſte niet al te laag zyn. Op zoete gronden, al is het, dat die veel gras opleveren, blyven de Schaapen zo gezond niet. — Byaldien ze tot de laage gronden behooren, zyn dezelve, naar maate zy vogtiger zyn, ook ſlegter.

Zoon. Kunnen dan de zoete gronden, die laag zyn, tot het beweiden met Schaapen niet gebruikt worden?

Landm. Als zodanige gronden vrugtbaar zyn en voedzaam gras opleveren, zyn ze goed, om 'er de Schaapen op vet te weiden. Dan men moet daar toe gezonde Schaapen neemen. Om 'er de Schaapen op te doen voortteelen zyn ze minder ge-

(*) Zie over het vetmesten van Schaapen, en over de daar toe dienſtigſte voedzels DAUBENTON Onderwys enz, pag. 139 en volgende.

geſchikt, om dat de Schaapen, op zulke gronden weidende, zeer ligt ongans worden.

Zoon. Blyven dan de Schaapen op de brakke gronden gezonder?

Landm. Ja. — De brakheid der gronden doet het gras, het welk op dezelve groeit, een hoedanigheid hebben, die voor de Schaapen zeer gezond en voordeelig is. Het hooi van brakke gronden is ook het beste, dat men begeeren kan. De reden daar van is, dat het zout zeer geſchikt is, om de ſlappe en wateragtige geſteldheid, welke de Schaapen, op vogtige gronden weidende, en door waterachtige kruiden gevoed wordende, verkrygen, te verbeteren. Hierom zyn de brakke gronden, en die, welke aan het overſtuiven van zeewater bloot liggen, met voordeel tot de Schaapteelt te gebruiken. De gezondſte Schaapen heeft men echter op hooge gronden. Het voedzel, het welk zy daar vinden, is minder wateragtig en geeft vast vleesch, ſteevige en zagte wol, en een ſterk ligchaamsgeſtel.

Zoon. Het voeden of weiden der Schaapen op weilanden, die door met water gevulde ſlooten van den anderen geſcheiden zyn, verſchilt zeker van het voeden en weiden van deeze dieren in ruime en open landſtreeken?

Landm. Ja. — In beſloten weiland kunnen de Schaapen geweid worden, zonder dat 'er iemand by is, en in opene velden kan dit niet geſchieden, ten zy dat een Herder dezelve geleidt. In beſloten weilanden moet men weinig Schaapen by den anderen, onder of nevens Paarden, of Runderen, weiden. Zonder deeze voor-

zorg

zorg groeijen de Schaapen flegt, en de Paarden en Runderen lyden 'er nadeel door, niet alleen in dat zelfde jaar, maar ook in het volgende. Het weiland wordt, gelyk de landlieden het noemen, *ſchaapig*. Dit gebrek wordt alleen verholpen door 'er de Schaapen eenige tyd af te houden. In tegendeel kan men de Schaapen, welke van een Herder door ruime velden geleid worden, in groote koppels, of kudden van drie honderd en meer, by den anderen weiden.

Zoon. Hoe kan één Herder zulke groote kudden, van die gronden afhouden, waar op zy niet mogen weiden, en doen gaan op die plaatſen, daar hy wil dat ze zullen weiden?

Landm. Dit doet hy door middel van zyn Staf, of Herdersſchop, en met behulp van zynen Hond, welke tevens dient, om de Schaapen tegen de Wolven te beſchermen (*).

Zoon. Op welk een wyze voedt men de Schaapen in den winter?

Landm. De Schaapen moeten, het geheele jaar door, in het veld gaan om te weiden. Dit is ter gezondhouding zeer noodzaakelyk. Zwaar gevallen ſneeuw alleen kan oorzaak zyn, dat men de Schaapen niet buiten dryft. Dan is het noodig, dat men ze eens daags een of ander ſoort van groen voeder toedient (†). — Het drooge voeder dient alleen, om in den winter gebruikt te worden, wanneer men geen genoegzaame voorraad van groen voed-

(*) Zie hier over DAUBENTON Onderwys pag. 9. en volgende, alwaar de wyze, op welke dit geſchiedt, nauwkeurig beſchreeven is.

(†) Zie DAUBENTON pag. 64 en 65, en 78.

voedzel heeft. Dus moet men, naar maate de Schaapen op het veld minder groen voedzel vinden, dezelve een grooter hoeveelheid droog voeder toedienen (*).

Zoon. Hoe moet de huisvesting der Schaapen ingericht zyn?

Landm. De ruime lucht is voor de Schaapen zeer voordeelig en gezond. — De Schaapen, die op befloten weiden graazen, worden, den geheelen zomer door, des nachts op het veld gelaaten, en zouden zelfs in den herfst en winter niet noodig hebben opgehaald te worden, uit hoofde van felle koude of harde vorst, byaldien zy genoeg voedzel op het land vonden, en een drooge plaats hadden om op te flaapen. De wol, waar méde deeze dieren gedekt zyn, beſchut haar genoeg tegen de koude. Ook belet deeze het regenwater tot op de huid van het Schaap door te dringen. By ruuw of buijig weêr, en ſterke winden, met regen verzeld, kan men ze des avonds in afſcheidingen, volgens de opgave van DAUBENTON ingericht, brengen, om ze voor het verongelukken in de flooten te beveiligen. De Schaapen, welke van een Herder op onafgeflote velden geweid worden, doet men des avonds in omheinde plaatſen by den anderen dryven, of befluit ze in perken (†).

Zoon. Zyn dan befloten ſtallen af te keuren?

Landm.

(*) Zie over het voedzel der Schaapen, en de manier om dezelve te voeden, DAUBENTON pag. 63-91.

(†) Wat Perken zyn, waar van, en hoe dezelve gemaakt worden, zie DAUBENTON Onderwys pag. 166-170.

Landm. Ze zyn ten minsten de slegtste verblyfplaatsen, die men aan de Schaapen kan geeven. De lucht wordt in dezelve door de uitwaasseming en door de mest geheel bedorven. Ook doet de warmte de dieren zweeten, waar door zy verzwakken: terwyl de buiten lucht op dezelve een zeer nadeelige werking doet, veroorzaakende dikwils zwaare ziektens. — Ook zyn de warmte en uitwaasseming in besloten stallen zeer nadeelig voor de wol, daar door haare sterkte en zagtheid verliezende.

Een' open' en ruime verblyfplaats, die frisse lucht van alle zyden binnen laat; een overdekte loots (*), de Schaapen tegen den regen beschuttende, en aan welker beide zyden kleine afdaken gemaakt zyn, om 'er de ruiven, uit welke de Schaapen eeten, onder te plaatsen, is dus boven een stal te verkiezen. — Men kan zodanig een loots grooter of kleinder maaken, naar het getal der Schaapen. Maakt men die wyd genoeg, kan 'er een ruif in het midden gesteld worden. Dan kunnen 'er over de geheele lengte vier reijen Schaapen eeten. Men moet dezelve wyders eer te groot dan te klein maaken, om meerdere ruimte aan het Vee te geeven. Als de latten van de ruif te wyd van den anderen staan, strooijen de Schaapen te veel voeder. Men kan ook, in plaats van een ruif, een tralie mand gebruiken, of een bos hooi in een touw binden met een strik of lits, toe-

(*) Zie de afbeelding van zulk een loots voor een bepaald getal Schaapen, by DAUBENTON Onderwys pag. 189. Plaat 1. en de beschryving daar van in het zelve werk, pag. 95. en volgende.

toeſchietende naar maate het bosch kleinder wordt. Het voer op den grond vallende zal door de Schaapen niet greetig gegeeten worden. Men zet daarom, onder de ruif, bakken, op dat het geſtrooide weder in de ruif gelegd zal kunnen worden. Deeze bakken dienen tevens om de Schaapen het kort voer te geeven. Om ook de kosten van zulk eene loots, hoe zeer veel minder, dan die van een ſtal, te beſpaaren, zou men, digt by de wooning, met weinig kosten, een plaats door dezelve, of door geboomte, tegen de felle winden gedekt, kunnen affluiten, om de Schaapen daar in des 's winters te huisvesten (*).

Zoon. Welke oppasſing hebben de Schaapen verder noodig?

Landm. Ze moeten rein en zindelyk gehouden worden. Dit dient niet alleen ter bewaaring der gezondheid, maar tevens tot bewaaring of verbetering der wol. Men moet dus altoos, vooral in den winter, zorgen, dat de plaatſen, waar op de Schaapen zullen liggen, rein en droog zyn. Als ze op de mest of in perken of kooijen opgeſloten zyn, zal men ze rykelyk van ſtrooizel verzorgen. De ruiven moeten ook laag by den grond en niet in een te veel overhellende of te ſchuinen ſtand geplaatst zyn, op dat het hooizaat en andere vuiligheid niet tusſchen de wol valle. Dit toch veroorzaakt jeukerigheid, waar door de Schaapen genoodzaakt zyn zig tegen paalen of andere harde ligchaamen te wryven, 't geen de wol be-

na-

(*) Zie over deeze manier van huisvesting der Schaapen in den winter DAUBENTON Onderwys voor de Schaapb. pag. 27 en 200.

nadeeld. — Ook geeft het hooi, op de ligchaamen der Schaapen vallende, den jonge Lammeren aanleiding, om het zelve van 's moeders ligchaam af te neemen, en tevens de wol uit te trekken en op te flikken, het welk zeer nadeelig is. Men kamt, of borſtelt de Schaapen niet, maar het is goed, dat men, nu en dan, de wol eens met de handen doorwryft. —

Zoon. — Op wat wyze worden de zogenaamde Hok-Schaapen het best des winters vet gemaakt?

Landm. Men neemt zo veel Schaapen als met de ruimte van de ſtal of hokken overeenkomt. By voorbeeld. Op een hok van 24 voet breed en 43 voet lang, plaatst men in December ten minste 110 Schaapen. De ſtal of hok moeten zodanig bevloerd en met drie duim zaagzel bedekt zyn, dat de ier niet in den grond weg zakken, en de onderſte zoode der mest by 't wegneemen heel blyven kan. Voorts moeten de Schaapen, by droog weêr, zo droog mogelyk, op 't hok gebragt worden. Men begint dezelve langzaam op te voeren met hooi en boonen. Het hooi wordt haar viermaal daags, des morgens ten 7, ten 1, ten 4, en ten 8 uuren 'savonds gegeeven, in ruiven, nauw van latten en met touwen aan de zolder hangende, zo dat ze 'er ter wederzyde kunnen bykomen. Schiet 'er hooi over, moet dit weg genomen worden, om dat de Schaapen, zeer vies zynde, het toch niet zouden eeten. De boonen worden, eens daags, ten 12 uuren gegeeven, voor ieder Schaap een kop, in bakken, die 2 voet boven de mest hangen, en, naar maate de mest verhoogt, opgeheesſen worden. Het ſtroo wordt,

na

na dat de boonen opgegeeten zyn, dunnetjes geſtrooid. De waterbak, die nimmer ledig zyn mag, moet alle agt daagen uitgeſchrobt worden. De voordeelen beſtaan in den verkoop der vette Schaapen, en in de mest. — 8 vierkante voeten van dezelve is een voer van 2800 ℔, dat van 18 tot 29 guldens opbrengt.

Zoon. Wanneer worden de Schaapen gewaſſchen?

Landm. Tegen den tyd, dat zy geſchooren zullen worden. Een afloopende Rivier, die een vlakken oever heeft, is daar toe het best: want om het wel te doen, dient men met de Schaapen in het water te gaan. Stilſtaande waters zyn daar voor dus minder geſchikt (*).

Zoon. Wanneer ſcheert men de Schaapen?

Landm. In de maand May heeft de wol haar volkomen wasdom en rypheid. Dan moet men ſcheeren. Anders zou de wol van zelve uitvallen. Langer uitſtel zou dus dubbel nadeel toebrengen: want men zou de wol, die uitvalt, kwyt zyn, en by het ſcheeren de jonge wol, die onder de vagt opkomt, afſcheeren, waar door de wol in het volgende jaar korter zyn zou als weezen moet.

Zoon. Kan een of andere omſtandigheid geen oorzaak zyn, dat men het ſcheeren moet uitſtellen?

Landm. Men mag de Schaapen niet ſcheeren, ten zy de wol volkomen droog is. De wol nat van de Schaapen afneemende, bederven de vagten. Ook moet men de Schaapen niet ſcheeren als

(*) Zie hier over nader DAUBENTON Onderwys p. 149.

als het koud, nat of winderig is, want dan zouden de Schaapen daar door zeer groote nadeelen lyden.

Zoon. Hoe zal men dit werk best verrigten?

Landm. Men bindt de pooten om ze ſtil te doen leggen, ſnydende de wol zo kort als mogelyk is, zonder de huid van het Schaap te kwetzen. Men gebruikt daar toe een ſchaar met breede blaaden, die, door middel van een beugel, de beide bladen van agteren vereenigende, van zelve open gaat (*).

Zoon. Welke voorzorgen gebruikt men na de ſcheering?

Landm. Pas geſchoren Schaapen moet men aan geene nypende koude, of zwaare regens, geduurende de eerſte veertien dagen, bloot ſtellen. Ze zyn daar tegen niet beſtand, worden bevangen en verkleumd, ſomtyds zo ſterk, dat zy 'er van ſterven. Sterke zonneſchyn is haar ook zeer nadeelig. Het vel verdroogt en wordt rimpelig, waar door ze ſchurft worden.

Zoon. Wat moet men, by het weiden der Schaapen, in acht neemen?

Landm. Eenige kundige Mannen zyn van oordeel, dat de nachtlucht en de daauw de Schaapen zeer nadeelig zyn. Ze willen dat men de Schaapen onder dak zal brengen, als het des zomers regent, gelyk ook des avonds, voor het vallen van den daauw. Misſchien is de nadeelige uitwerking, welke regen, daauw en nachtlucht op de Schaapen ſchynen te hebben, alleen toe te ſchryven aan de meerdere vogtigheid van onze gron-

(*) Zie hier over DAUBENTON Onderwys enz. pag. 131.

gronden, die in den zomer, na den regen, in den nacht, ſterker uitwaasſemen, en de Schaapen, op den grond leggende, benadeelen. — Dus zou het beveiligen der Schaapen tegen den regen, daauw en nachtlucht, op vogtige of laage gronden noodzaakelyker zyn, als op drooge weilanden.

Zoon. Moet men, by het weiden der Schaapen, niet nog andere voorzorgen gebruiken?

Landm. De Schaapen, des avonds ophaalende, of des nachts in perken beſloten houdende, zal men die des morgens niet ter weide laaten gaan, voor en aleer de daauw meerendeels opgetrokken is. Ook zal men de Schaapen niet laaten weiden, als het gerypt heeft. De daauw, en nog meer de ryp, of het bedaauwde en bevrozen gras, verkoelen de Schaapen te veel, verzwakken de maag, veröorzaaken buikloop. Men heeft hier voor minder te vreezen, als de Schaapen des nachts in de weide blyven, en een volkomen vryheid genieten. De natuur is afkeerig van dat geene, 't welk nadeelig is. Ook doet het bevrozen gras in den winter geen nadeel, by aldien zy ook droog voer krygen. Vooral is het noodig, dat men de Schaapen, in het heete jaar-ſaiſoen, voor de zon beveiligt. Dus zal men ze in den zomer, op het midden van den dag, in de ſchaduw doen rusten. Daar door voorkomt men veele ziekten, en wel byzonder het Ongans. (*)

(*) Zie Verhand. van de Maatſch. van den Landb. te Amſterdam II Deels 1 Stuk pag. 120.

VIERDE ZAMENSPRAAK.

Van de Ziektens en Ongemakken der Schaapen; derzelver Kentekenen; Oorzaaken en Geneesmiddelen.

Landm. Gezonde Schaapen hebbende, dezelve zuiver water en voor haar geſchikt voedzel, in een genoegzaame hoeveelheid, geevende; en wyders voor eene te ſterke, of ongeregelde uitwaasſeming zorgende, zal men weinig ziektens te vreezen hebben.

Zoon. Daar de ader van het oog het voornaamſte kenmerk van gezondheid is, hoe moet deeze geſteld zyn?

Landm. De aders van het wit van het oog moeten zeer zigtbaar, van eene ſchoone roode coleur zyn. Het vleesch, in den hoek van het oog, aan den kant der neus, tevens een ſchoone roode coleur hebbende, is het dier gezond. Zyne kragten kan men wyders beproeven, door het by een agterpoot te vatten. De meerdere of mindere kragt, die men aanwenden moet, om de poot vast te houden, geeft ons de graad van ſterkte aan de hand.

Zoon. Moet men niet vooral op de hoedanigheid van het voedzel der Schaapen letten?

Landm. Ja. Het bloed van een Schaap krygt, door het eeten van ſlap en wateragtig gras en kruiden, al zeer ligt een ſlappe en lymige geſteldheid. Ook kan een Schaap, alleen droog voeder

krygende, niet lang volmaakt gezond blyven. Hier uit volgt, dat het voedzel der Schaapen noch te droog, noch te wateragtig zyn moet. Merk wyders op, dat een Schaap omtrent het voedzel keurig is. Dus moet men het des winters best hooi en het zuiverste ſtroo geeven. — Bedorven water, hooi of ſtroo, daar een kwaade lucht aan is, moet men nooit voorzetten. By aldien men geen ander dan ſlap en onvoedzaam hooi heeft, of bekomen kan, moet men het verbeteren, door 'er gehakt ſtroo, zemelen, en wat zout door te mengen — Ook kan men de Schaapen verſterken, door dezelve, naar omſtandigheid, wat rogge, garst, haver, of boekwyt te geeven.

Zoon. Is de geregelde onderhouding der uitwaaſeming eene zo voornaame zaak voor de gezondheid?

Landm. Ja zeker! Een geſtremde uitwaaſeming heeft altoos een zeer nadeeligen invloed op het dierlyk geſtel. Daar nu de Schaapen beter tegen de koude dan tegen de hette beſtand zyn, zal men ze altoos meer tegen de hette dan tegen de koude beveiligen. Men brenge dezelve dus, by heet weêr, op het midden van den dag, op koele plaatzen, of in de ſchaduw. In den winter ſluite men dezelve niet op in al te warme ſtallen.

Zoon. Aan welke tekenen kent men den ſlegten ſtaat der Schaapen?

Landm. Aan het hangen van den kop, traagen gang, weinig eetlust, ſtinkenden adem; aan de aders in het wit van 't oog; aan de bleekheid van het tandvleesch, aan de losheid van de wol op de huid, en het uitvallen van dezelve.

Zoon. Aan welke ziektens zyn de Schaapen onderworpen?

Landm. Wy zullen ons by die voornamelyk bepaalen, waar door zy in ons Vaderland byzonder aangetast worden, als

1. De buikloop.
2. De buikpyn.
3. De hette, of het bloed.
4. Het ſchurft.
5. Het ongans.
6. De bottigheid, of de leverziekte.
7. Het kreupel.

De *buikloop* overkomt de Zuiglammeren zeer dikwils — Ze ontſtaat uit zuure ſtoffen, die de ingewanden prikkelen en ſnydingen veroorzaaken; voortkomende van de melk, die by de verteering tot zuur overgaat. Om dit voor te komen legt men groote ſtukken kryt by hen. Zy zullen daar aan likken en van deeze ziekte bevryd blyven, — of 'er door geneezen worden.

Als een Schaap *buikpyn* heeft blyft het over end ſtaan, zonder te eeten, krapt met de voorſte pooten, en is onrustig. De buik is meer of minder gezwollen; de ademhaaling belemmerd; de zyden ſlaan ſterker als natuurlyk — alle welke toevallen meer en meer toeneemen, tot dat zy, door verſtikking, of het vuur in de ingewanden, neervallen en ſterven.

Zoon. Waar uit ontſtaat deeze ziekte?

Landm. De oorzaak van deeze ziekte is het voedzel. Wel is waar, dat de Schaapen zodanige planten, welke voor haar een vergift zyn, weigeren; — maar het te overvloedig gebruik van

planten, die zy gaarne eeten, kan deeze ziekte te weeg brengen. Hier toe behooren alle die kruiden, die ſapryk, of te malsch en wateragtig zyn, in de ſchaduw, op laage, of vogtige plaatzen groeijende. Ook kan deeze ziekte veroorzaakt worden door het eeten van gras, dat met daauw of ryp belaaden is, of wanneer men de Schaapen laat drinken, kort na dat zy erweten, boonen, of eenig ander ſoort van graanen gegeeten hebben. Als de Schaapen hongerig zyn, moet men ze niet, of ten minſten niet lang, laaten weiden op de roode of witte klaver, op de rupsklaver, óf op de jonge planten van tarw, rogge, garst, klaproozen enz. — Het maatig gebruik van zulke planten doet de Schaapen nut; het overmaatig en gulzig gebruik is daar en tegen zeer nadeelig. Ja, hoe zeer het overvloedig gebruik deezer planten min ſchadelyk wordt, naar maate dezelve verder in groei gevordert zyn, en een meerdere ſtevigheid verkregen hebben, ondervindt men nochtans, dat het te overvloedig genot van hooi van de roode en rupsklaver de Schaapen doodelyk zyn kan. Voor het weiden der Schaapen op gras, dat met dauw of ryp belaaden is, kan men zig wagten, door de Schaapen op te houden tot de daauw of de ryp opgeheven is. De Schaapen, de nacht over in het veld blyvende, vermyden dit door haar eigen ingeſchaapen gevoel.

Zoon. Hoe zal men deeze ziekte geneezen?

Landm. Wanneer de buik-pynen voortkomen uit het zuur worden van het gras, is niets beter, dan, van tyd tot tyd, een lepel oly in te geeven. Ook zal

zal een laating nut doen; (*) gelyk mede het ingeeven van een kleine hand vol zout. Voorts zal men het Schaap doen draaven, of loopen, tot dat de winden zig ontlasten, en het Schaap mest maakt. Dit geſchiedende, is het gevaar over, en het Schaap herſtelt ſpoedig.

Zoon. Aan welke tekenen ziet men, dat de Schaapen *het bloed* hebben?

Landm. Zy hebben het zeer benaauwd; houden den bek open, om adem te kunnen haalen. Zy ſchuimbekken en bloeden uit de neus. Geen ſpoedige hulp komende, worden de oogen rood. Eene ontſteeking van de keel en de naast daar by zynde deelen maakt, binnen korten tydt, een einde van dezelven.

De ſterkſte en welgevoedſte Schaapen ſtaan het eerst en meest aan deeze ziekte bloot; byzonder als zy hun vleesch en vet ſchielyk verkreegen hebben. De naaste oorzaak ligt in de overmaatige gezondheidt of wasdom van het dier, of in een te ſterke vermeerdering van het bloed, waar door de vaten te zeer geſpannen, en de omloop vertraagd wordt. De bykomende oorzaak is gemeenlyk de hette der zon.

Men laate dus de Schaapen des zomers altoos zo weiden, dat het hooft in de ſchaduw van het ligchaam geplaast is, of dat zy de zon agter zig hebben; nooit verzuimende, dezelve, op het warmſte van den dag, in de ſchaduw te laaten rusten.

Wan-

(*) Zie over de beste en gemakkelykſte manier om een Schaap bloed te laaten DAUBENTON Onderwys pag. 238 en 243.

Wanneer men wyders zo ſpoedig mogelyk eene laating doet, en dit in tyds verrigt, zal het dier ſchielyk herſtellen.

Zoon. Waar aan kent men het *ſchurft* der Schaapen?

Landm. Wanneer het Schaap zig wryft tegen de ruiven, of eenige andere harde ligchaamen; zig krabt met de pooten, of met de tanden; wanneer men waarneemt, dat wolvlokken, op plekken, alwaar het dier met de kop komen kan, verplaatst zyn, of dat men deelen van het lyf, welke onder het bereik van de pooten zyn, vuil en beſlykt vindt; moet men de wol van een ſcheiden, om te zien, of de huid, op die plaatzen, leenig en zagt is. Vindt men het vel hard, met ſchubben, of korsten bedekt; — bezet met korrels, of puisten, die rood of ontſtooken zyn, eene witte of groene coleur hebben, kan men hier van zeker zyn. Het kwaad vertoont zig gewoonlyk het eerst op de voorbouten.

Zoon. Uit welke oorzaaken kan deeze ziekte ontſtaan?

Landm. Uit te zwaare vermoeijing, te weinig, bedorven, ſlegt voedzel; uit morsſigheid, bedorve lucht, te groote warmte in de ſtallen — in een woord — door alles, wat het geſtel verzwakt en de vogten bederft. Deeze kwaal is beſmettelyk.

Het eerste, dat men dus doen moet, is dezelve van de gezonde af te ſcheiden; van goed onderhoud te voorzien, zuiver en kragtig voedzel, onbedorven water, friſſche lucht en reine legging te bezorgen. Voorts bereide men de zalf

No. 15. waar mede men 30 a 32 Schaapen ſmeeren kan, doende dit zo dun mogelyk: want als men deeze zalf te dik over het lyf ſmeerde, zouden de Schaapen 'er door benadeelt worden. Best geſchiedt dit op de volgende wyze. Men ſcheidt de wol van elkander en wryft de zalf op het bloote lyf, eerst over de ruggegraat van den kop tot den ſtaart. Dan agter de voorbouten, zo ver de wol loopt, en voorts de agterbouten tot aan den buik. — Vervolgens langs den buik ter wederzyden, in het hangen van de ribben, en eindelyk onder den hals tot aan de borst. Als men dit met de vereischte naauwkeurigheid heeft verrigt, ziet men, drie a vier weeken daar na, de Schaapen nog eens na, ſmeert die, welke nog niet volkomen geneezen zyn, nog eens, zeer dun, op die plaatzen, waar men nog eenige overblyfzels van het ſchurft waarneemt. Als het ſchurft niet al te zeer veroudert is, zullen zy daar door volkomen geneezen zyn.

Zoon. — Is deeze wyze van geneezen niet door de Maatſchappy van den Landbouw bekend gemaakt?

Landm. Ja — Ze heeft daar voor aan den Uitvinder of Opgeever van dien, *Swerus Janſze*, geweezen Knegt aan het *Haagſche Schouw*, eene *zilvere Tabaksdoos*, en *vyf en twintig gouden Ducaaten* daar in, vereerd, en tevens, by die gelegenheid, nog een ander middel van den braaven en kundigen *Dirk Gerritſe van Beuſekom*, gewoond hebbende te *Loenen*, en aldaar overleden, bekend gemaakt, dat door de ondervinding even zeer proefhoudend bevonden is. —

Zoon. — Waar in beſtaat dat?

Landm. — Men neemt voor eene kudde, by voorbeeld van 50 ſtuks, waar onder 'er eenige beſmet zyn,

5 ℔ Potasch.
4 ℔ Aluin.
10 ℔ Rook-tabak van de ſlegtſte ſoort.
5 ℔ Bruine Siroop.
4 Kop Keukenzout.

Men kookt dit zagtjes, geduurende een half uur, onder elkanderen, in één vierde ton oud agt guldens bier, laatende het in die beſloten ketel koud worden. Met dat ſmeerzel ſmeert men met een dotje wol, daar in vogtig gemaakt, de Schaapen, zo wel de gezonde als de zieke, over het geheele lyf, voor van den kop af, tot aan het onderſte van den ſtaart toe, kop en pooten alleen uitgezonderd, de wol vooraf van elkanderen ſcheidende. Voor de tweede ſtreek begint men weder van vooren tot agteren, blyvende omtrent vier duim van de eerſte ſtreek af, zo vet ſmeerende, dat de ſtreeken van weerskanten tot elkanderen kunnen toetrekken! — Men werkt hier mede aldus voort, tot dat het Schaap over het geheele lyf geſmeerd is. De geneezing volgt vry zeker. Ook verliest de wol hier niets by. Een Schaap, van deeze ziekte aangetast en byna uitgeteerd, moet omzichtiger behandeld worden. — Men ſmeere zulk een Schaap dus liever op voormelde wyze, geduurende vier agtereenvolgende dagen, telken dage alleen één vierde gedeelte van 't geheele ligchaam. Het ſmeeren behoeft, noch in 't een, noch in 't ander geval, herhaald

te

te worden. Twee dagen na de geneezing kunnen dezelve onder eene gezonde party, zonder vrees voor beſmetting, gebragt worden.

Zoon. Waar aan ziet men, dat een Schaap *ongans* is?

Landm. Het eerste en byzonderste kenteken is, dat de aders van het wit der oogen bleek zyn; het tandvleesch en de huid minder rood als van gezonde Schaapen. Hier by komt een mindere graagte in het eeten, ligte zwelling van den buik, toeneemende zwakheid en vermagering; een traage afgang en een minder groene drek, dan in een' gezonden ſtaat.

Zoon. Uit welke oorzaaken ontſtaat deeze ziekte?

Landm. De oorzaaken van het *Ongans* zyn in 't gemeen al dat geene, het welk het Schaap verzwakt; de doorgaande en geregelde uitwaasſeming ſtremt; de omloop der vogten vertraagt; de ſpysverteering verzwakt, of bederft. Dus komt deeze ziekte voornamelyk van het ſlegte voedzel; van de ſchielyk afwisſelende luchtsgeſteldheid; van koude en hette; vogtigheid der landen, als mede van onoplettende behandeling.

Zoon. Hoe kan men deeze ziekte geneezen?

Landm. Zo ras men 'er iets van ontdekt, plaatze men de Schaapen op een drooge en gezonde weide. Neeme wyders gemeen of keukenzout. Voorts zwavel en aluin. Deeze middelen hebben het voorrecht, dat de Schaapen 'er niet afkeerig van zyn, en men zig over de juiste hoeveelheid niet ſterk behoeft te bekommeren.

Zoon.

Zoon. Hoe gebruikt men deeze middelen?

Landm. Een Schaap, ligt *ongans* zynde, kan men geneezen, door het, om den anderen dag, een lepel vol zout te geeven. De ziekte meer toegenomen zynde, kan men 'er een half a drie vierde loot bloem van zwavel byvoegen, of, om den anderen dag, twee maal daags, drie vierde loot bloem van zwavel, tot de geneezing toe, na drie a vier weeken volgende. By het afneemen der ziekte kan men de gift verminderen. Men kan het zout en de zwavel onder het hooi of gras ſtrooijen. Nog beter is het, een en ander te mengen onder een deeg van havermeel, of lynkoek, of uit de hand te laaten likken. Op die dagen, dat de Schaapen deeze middelen gebruiken, moeten dezelve weinig drinken. Eenigen tyd voor en na het gebruik van zout of zwavel moet men dus het drinken beletten.

De Schaapen, van het *ongans* geneezen, blyven wel eens zwak en ſukkelend. Storten ſomtyds weder in. De voornaamſte toevallen overwonnen zynde, moeten de Schaapen dus nog van de gezonde afgezondert blyven, en dezelve, twee maal ter week, twee maal daags, telkens van een vierde tot een half loot fyn geſtampte rotsaluin onder hun gewoon voeder ingegeeven worden. Hier door zullen zy in den tyd van drie weeken volkomen herſtellen. De gedroogde en fyn geſtampte eiken bast, onder het voeder gemengd, is ter verſterking van de Schaapen van veel nut bevonden(*).

Zoon.

(*) Zie verder, over deeze ziekte, de Verhand. van DR. VEIRAC, te vinden in het II Deels 1 Stuk van de Verhand. van de Maatſchappy van den Landbouw te Amſterdam.

Zoon. — Is 'er niet nog een ander beproefd Behoed en Geneesmiddel tegen het *Ongans?*

Landm. Gewis. – De Maatschappy van den Landbouw heeft, van tyd tot tyd, met zeer groote reden, den *Geest van terpentyn* aangepreezen. — Een lepel, gemengd in twee lepels water, elk gezond Schaap ingegeeven, na ze alvorens twaalf uuren te hebben laaten vasten, is een beproefd Behoed en Geneesmiddel tegen *Botten* en *Ongans.* Men geeft dit eens in 't midden van *Juny*, en, ten tweeden maal, in *October*: — vroeger of laater naar goed vinden, doch voor den speeltyd. Zyn de Schaapen reeds ziek, moet men het zelve op voorschreven wyze, met eene tusschenpoozing van zes dagen, twee maal herhaalen. De giften moeten wyders evenredig zyn aan de kragten der dieren; zo dat men aan een *Lam* slegts de helft geeft van 't geen voor een groot Schaap noodig is (*).

Zoon. Welke zyn de kentekens der Bottigheid, of Leverziekte?

Landm. Dezelfde, als die van het *Ongans.* De verdere loop van deeze beide ziektens, gelyk ook de toevallen, zyn zo gelyk, dat veelen het *Ongans*, en de Bottigheid, of Leverziekte, als een en dezelfde ziekte beschouwen; by welke somtyds Botten, of Wurmen in de lever gevonden worden. (†)

Zoon.

(*) Zie verder VEIRAC, II Deel 1 Stuk van de Verhandelingen der Maatschappy van den Landbouw.

(†) Zie eene beschryving deezer Wurmen van Professor CAMPER, Nieuwe Wyze van Landbouwen, 2 Stuk pag. 301 en volg.

Zoon. — Hoe denkt men, dat deeze Wurmen in de Schaapen komen?

Landm. Men denkt, dat dezelve op laage graslanden en in ſtil ſtaand, of ſlegt water, in grooten overvloed, gevonden worden; dat ze zig des avonds, by het vallen van den dauw, en des nachts meer over het veld verſpreiden, als op den dag. Dus moeten de Schaapen, als het gras bedaauwd is, vooral niet op laage gronden weiden. Wanneer men de Schaapen op laage gronden moet hebben, geeve men, aan elk Schaap, eens of twee maal ter week, een once, of twee loot gemeen zout, of ½ loot bloem van zwavel. Dit doet de Botten ſterven, voor dat zy de Schaapen eenig nadeel kunnen doen.

Zoon. Hoe zal men deeze ziekte geneezen?

Landm. Door de hier vooren tegen het *Ongan* aangeprezene middelen. Vooräl door *den Geest van terpentyn*, in voege voorſchreven toegediend. —

Zoon. Wat is het *Kreupel*?

Landm. Een kwaadaartige en ſtinkende verzweering tusſchen de klaauwen der Schaapen, waar door zy kreupel gaan, dikwils geheele koppels aantastende. Dit ongemak begint met een opzetting van het vel rondom het gaatje of opening, boven de klaauwen van een Schaap gevonden wordende. Die opzetting verandert in een kleine zweer, die grooter wordt, en waar uit een ſtinkende etter vloeit, door welks ſcherpte de zweer zig ſpoedig van tusſchen de klaauwen tot onder de hoornen of ſchoenen der voet uitbreidt, zo dat zy, om voedzel te zoeken, op de

kniën

knieën kruipen moeten, en, zonder hulp gelaaten, ſterven.

Zoon. Uit welke oorzaaken ontſtaat dit ongemak?

Landm. Waarſchynelyk uit eene verſtopping van gemelde opening, boven de klaauwen van het Schaap, dienende ter noodige ontlasting van een vogt, dat in een by de Schaapen eigenaartig beursje, aldaar onder de huid geplaatst, gevonden wordt. Dit *ſmeerig* vogt, onder het gaan uit het beursje gedrukt wordende, dient ongetwyffelt tot beſproeijing en leenighouding van de hoornige klaauw. De ophooping van dit natuurlyk ſmeerzel, binnen dat beursje, verwydert de leden; veroorzaakt pynelyke rekkingen; is alzo de natuurlyke oorzaak der ontſteeking en verzweering van den omtrek der klaauw enz. De uitſnyding van dit beursje, in het begin van dit ongemak, voor dat 'er zwelling en verzweering by komt, zo als door BRASSER aan de Maatſchappy opgegeeven en door deeze bekend gemaakt is, is een zeer eenvoudig voorkomend en heelend middel: — terwyl het weiden der Schaapen op ſtyve en drooge gronden, by nat weer; te zorgen, dat dezelve ten minſten op eene drooge plaats kunnen rusten; het afwaſſchen en zuiveren der pooten van de zodanige, waar aan men eenigzins twyffelt — zeer gepaste behoedmiddelen zyn, waar door men veel kwaad voorkomen zal. Indien echter dit alles niet helpt, en de verzweering des niet tegenſtaande daar is, zal men, met een ſcherp mes, de zweer openen, en byzonder het hoorn van de poot zo ver weg ſnyden, als de zweer

daar

daar onder uitgebreid is, de poot wyders met terpentynwater rein afwasschende. Daar na beſmeert men dezelve, om den anderen dag, met de zalf No. 16. By de affnyding van het hoorn aanmerkelyke bloedſtortingen komende, gebruikt men, tot ſtopping daar van, voorloop van brandewyn, waar in groene vitriool opgelost is. De geneezing volgt ſpoedig als het kwaad niet al te zeer veroudert is. Het wasſchen met terpentynwater moet by elke ſmeering geſchieden. Een drooge ſtandplaats is voor de geneezing zeer noodzaakelyk (*).

Zoon. Zyn de Schaapen niet mede aan zweeren, wonden, kneuzingen, verrekkingen enz. onderworpen?

Landm. Ja. Die ongemakken kunnen op de zelfde wyze, en door de zelfde middelen geneezen worden, als ſoortgelyke by de Runderen (†). Alleen komt in aanmerking, dat men, by het geneezen van de wonden, zweeren, verrekkingen en kneuzingen der Schaapen, zulke middelen de voorkeur geeft, die onſchadelyk voor de wol zyn.

(*) Zie, over het *Kreupel* der Schaapen, Verhandelingen der Maatſchappy van den Landbouw, VII Deels 2 Stuk, pag. 45. en volgende.

(†) Zie hier vooren bladz. 35, 36, 37.

VYFDE ZAMENSPRAAK.

Over de Paarden.

Landm. De overige hoedanigheden gelyk ſtaande, zyn de grootſte Paarden, boven de kleindere, zo wel tot den arbeid, als tot de voortteeling, te verkiezen. De groote Paarden worden altyd boven de kleindere begeerd, vooral by zwaaren arbeid; dewyl zy daar door minder vermoeid worden. Ze kunnen het dus beter uithouden by het bebouwen van zwaare kleigronden. Op de zandgronden kan men kleinder Paarden gebruiken. Het hoofd moet klein, ſchraal en kort zyn. De ooren klein, wel geplaatst, naauw, regt fyn en los. Het voorhoofd boven ſmal, effen en rond. De kuilen boven de oogen gevuld. De oogen groot en levendig, gelyk met het hoofd geplaatst. De kaaken niet te grof, of te vleezig. De holte tusſchen de kaakbeenderen open en zigtbaar. De mond wel geöpend, doch niet al te wyd geſpleeten. De lippen niet te dik. De neusgaten wel open. De baard niet te vleezig noch te plat. Ook niet te verheven. De laagen niet te hoog, noch te laag. De hals lang en verheven, naa boven dun en ſcherp, naa vooren ſmal toeloopende. De maanen lang, niet te dik. De ſchoft ſcherp en verheven. De borst breed en open. De ſchouders plat, los en beweeglyk. De hoogte der voorpooten evenredig aan de grootheid van het ligchaam. De voorarm lang, breed en ſterk.

de kniën vóór breed en plat. De pyp, of het deel van het been, tusſchen de knie en de koot, glad. De pees grof en vast, los tegen het been leggende. De kogel evenredig naar het been, dat is, niet te teer of buigzaam; te dik, of te bol. De koot niet te lang, noch ook niet te kort. De hoef rond en ſterk. De voet van onder hol. De hielen verheven, open en gelyk. De rug en lendenen kort, ſterk, breed en gelyk. De ribben ruim in haaren omtrek, en wel rond loopende. De buik rond en gezonken, de flanken wel gevult. Het kruis breed, rond en wel geklooft. De heupen vol, niet te kort nog te lang. De billen evenredig aan het kruis.— De heupen breed en wel gevleeſcht. De ſtaart lang, agter wel ſluitende. De agterſchenkel plat, voorzien van ſterke en van de pyp geſcheide peezen. De waai of hak groot, droog, open en buigzaam, glad en effen op de ſpatten (*). Laatſtelyk, dat het lugtig, regt en ſterk op de beenen is, zo, dat het, draavende en ſtappende, het lighaam gemakkelyk draagt. Veele deezer goede hoedanigheden hebben, zo als gy wel begrypen zult, niet alleen veel invloed op de ſchoonheid, maar ook op de gezondheid van het dier zelve. Om hier van overtuigd te zyn, behoeft gy u ſlegts een Paard voor te ſtellen, ſmal van borſt, plat van ribben. Aanſtonds zult gy moeten toeſtemmen, dat de holligheid van de borſt daar door kleinder omtrek heeft;

(*) Zie het Werk getiteld.— De kunſt van het oordeelen over Paarden, door BOURGELAT, by *Intema* en *Tiboel* te Amſterdam.

heeft; dat de longen zig dus minder kunnen uitzetten, waar door het Paard minder lucht kan inademen. Het moet dierhalven menigvuldiger inademen, en kortämig zyn. Daar de ingewanden van den buik ook niet wel in de platte ribben besloten kunnen worden, staan zy bloot om een hangbuik te krygen. Zy hebben daar en boven een verheven of scherpen rug. — Dus nooit een goed kruis. Zulk een Paard is dierhalven niet alleen onäanzienlyk, maar ook zwak. Wanneer de deelen van de pooten van een Paard niet evenredig aan het ligchaam, te zwak zyn, of geen juiste evenredigheid tot malkanderen hebben, ontstaan daar door ongemakken, welke het dier het arbeiden moeijelyk maaken, of ook wel kreupel doen gaan. De koot te kort zynde, staat het Paard te steil op de voeten. — Wanneer die te lang is, heeft het tegendeel plaats. De voet zakt dan te veel door. In het eerste geval is het lid niet buigzaam genoeg. Dit maakt dat het Paard ligt overkootig wordt. — In het laatste geval is het al te buigzaam, en stelt de voeten buiten kragt.

Zoon. Kan men uit de verschillende koleur van het hair besluiten tot de meerdere of mindere goede hoedanigheid, of deugd der Paarden?

Landm. Kundige Paardenkenners houden de verscheidenheid van koleur van het hair voor een speeling der natuur, en stellen vast, dat 'er onder alle soorten van hair goede Paarden zyn; — dat de leerzaamheid, gehoorzaamheid, gewilligheid, vlugheid, goedigheid; gelyk ook de tegengestelde ondeugden van domheid, koppig-

heid, luiheid en kwaadaardigheid, haar voornaamen grond hebben in de inwendige gesteldheid, of het temperament, waar van de koleur van het hair geen gevolg is, noch ook geene aanwyzing doet — terwyl anderen de hoedanigheden en geaardheeden der Paarden uit de koleur van het hair als zeker afleiden (*).

Voor zo verre echter de koleur het oog meer behaagt, zet zy de Paarden eene meerdere waarde by. Deeze waarde is ondertusschen meer gegrond in de verkiezing, als in de wezendlyke deugd. Als men dierhalven Paarden wil teelen tot zyn eigen gebruik, zal men op het hair minder letten als op de wezentlyke hoedanigheden. In geval men Paarden tot den verkoop wil teelen, komt het hair zo wel als eenige andere hoedanigheid in aanmerking. — Men moet dierhalven zulke Rassen tot de voortteeling verkiezen, in welke de genoemde deugdelyke hoedanigheden, in den hoogst mogelyken trap van volmaaktheid, gevonden worden; dezelve voor verbastering bewaarende, door het vermyden van Hengsten, die zwak, traag, koppig, of kwaadaardig zyn, en verbeteren door Hengsten, die in sterkte, moed, leerzaamheid enz. uitmunten (†).

Om

(*) Zie hier over BOURGELAT —— De konst om over de Paarden te oordeelen, pag. 205. en volgende: alwaar ook de onderscheide soorten van hair, tekenen enz. worden aangewezen.

(†) Zie over dit gewigtig stuk der Paardenstoetery de in den jaare 1793 door de Maatschappy van den Landbouw bekroonde Verhandeling van den Heer CORNELIS TERNE, te vinden in het XI Deels 2 Stuk: alwaar mede voorkomt, het geen dieswegens mede-

ge-

Om goede en fraaije Paarden te fokken is het noodig, dat het Moederpaard van hoofd gebreken vry; fraai, kloek, ſterk van maakzel, wel gerond van zyden zy. De Veulens het voorſtel gemeenlyk naar de moeder hebbende, is het noodig, dat het Moederpaard de kop en hals fraai en wel gemaakt heeft, zig van vooren wel op doet, of, gelyk men 't gewoonlyk noemt, wel uitkomt.

Zoon. Waar aan kent men den ouderdom der Paarden?

Landm. Het Veulen heeft, als het een half jaar oud is, twaalf tanden voor in den mond, zes onder, en zes boven. — Deeze noemt men melktanden. — De twee middelste van elke rei vallen uit in het derde jaar. Het krygt daar voor vier tanden, die veel breeder, geeler, en van boven af tot aan het tandvleesch toe, geſtreept en een weinig uitgeholt zyn. Dus heeft een Paard op het derde jaar zyne vier grasbyters, want zo worden deeze tanden genoemt. In het vierde jaar wisſelt het 'er wederom vier; twee boven en twee onder. Dus heeft het Paard, op het vierde jaar, agt breede tanden, of vier grasbyters en vier middentanden. In het vyfde jaar wisſelt het de hoektanden, zo dat een Paard, als het vyf jaar oud is, uitgewisſelt heeft. — Vervolgens ziet men naa de holligheden der tanden. — In een Paard van zes jaar zyn de holligheden van de vier grasbyters gevuld. — Op het ze-

gedeeld is door MATHIEU DUTZ en SERVAAS VAN DEN BERG, welke laatſte wel byzonder aan de hand geeft, de wyze, op welke de beste Paarden met het meeste voordeel aangefokt kunnen worden.

zevende jaar de holligheid van de middentanden, en, als het agt jaar oud is, ook die van de hoektanden (*): — zynde wyders omtrent de keentjes of holligheden der agterste tanden in acht te neemen, dat hierin een merkelyk onderſcheid gevonden wordt by Paarden, die in de laatſte jaaren op zandgronden, en in die, welke op kleigronden geweid zyn.

Zoon. Hoe oud behoort de Hengst te zyn om te dekken?

Landm. Ten minſten drie jaaren. Beter echter is het, dat ze vyf a zes jaaren oud zyn. Het dier is dan in de beſte kragt. — Men mag dan kloeke en gezonde Veulens verwagten.

Zoon. Hoe oud behoort de Merrie te weezen?

Landm. Des kundigen laaten een Merrie reeds op de drie jaaren dekken. Dit geeft voordeel, zonder de Merrie te benadeelen, die daar door zelfs beter uitzet (†).

Zoon. Welke is de bekwaamſte tyd om de Paarden te laaten dekken?

Landm. Zo men de Merriën in het laatſt van May, of begin van Juny, laat dekken, zal men, daar de dragt elf maanden is, de Veulens krygen tegen den tyd, dat de Paarden in 't land gaan, dat goed en tevens min kostbaar is. Met het ſpeenen wagte men wyders, in dat geval, tot dat de zo-

(*) Zie hier over BOURGELAT. — De kunſt over het oordeelen van Paarden, pag. 218. en volgende.

(†) Zie Verhandeling van SERVAAS VAN DEN BERG, XI Deel 2 Stuk van de Verhandeling der Maatſchappy van den Landb.

zomer-hette voorby is. Veulens in February gebooren, kunnen, als zy benevens de moeders goed onderhoud hebben, voor de groote zomerhette geſpeend zyn De Moeders voeden deeze boven dien in een tyd, dat 'er zo veel niet te arbeiden valt. — Ook zyn deeze Veulens de laatere in groei en ſterkte voor uit. De Merriën gedekt wordende, moeten niet al te vet zyn. — Ze zyn dan minder geſchikt om te ontvangen.

Zoon. Hoe behandelt men de Merrie geduurende de dragt?

Landm. De oppaſſing en behandeling der Merrie vordert geen byzondere oplettenheid, als alleen in de drie laatſte maanden. Men zal ze dan niet doen draaven of ſpringen — ook bewaaren voor zwaare vermoeijing en ſchrikken. Een en ander kan een ontydige afzetting der vrugt ten gevolge hebben. Het hooren van een ſnaphaan, of kanonſchot, is ſomtyds oorzaak geweest van het verleggen der vrugt. Te veel rust is ook ſchadelyk. Men gebruike ze dus liever voorzichtig en met maate voor den ploeg, of ander werk, dat zy gaande verrigten kunnen. De beweeging bevordert den omloop en de afſcheiding der vogten, en doet de zugt, die zig op het uijer, en ſomtyds langs de ſpooräder zet, verdwynen.

Zoon. Waar aan ontdekt men, dat de tyd der verloſſing daar is?

Landm. Wanneer het uijer, na gedaane beweeging, niet meer verdwynt, loopt de dragt op het einde. Wanneer de ſpeenen zig openen en 'er vogten aan hangen, of afdruipen, komt het Veu-

len doorgaans binnen 24 uuren. Men moet echter te vooren aan de ſpeenen niet getrokken hebben; want dan gaat dit teken niet vast.

Zoon. Welke hulp kan men by de verlosſing toebrengen?

Landm. Doorgaans is 'er geen hulp noodig. Het Veulen wel geplaatst zynde, geſchiedt de doorgang meest al zeer ſpoedig, uit hoofde van de kragt, die het Paard te werk ſtellen kan (*). Men zorge echter voor het leeven van 't Veulen: want als het Paard het Veulen uitwerpt, te gelyk met het vlies, waar in het beſloten is, zonder dat het vlies breekt, zou het Veulen, wanneer het vlies niet ſpoedig open gemaakt, of gebroken wierdt, ſchielyk kunnen ſmooren. Dit vlies toch kan zeer wel heel naar buiten komen, zonder dat de moederkoek los gaat. De helm (haal) van een Paard beſtaat in twee deelen, vereenigd door een kleine buis, waar door de navelſtreng gaat. Het eene deel voert het voedzel aan. Dit deel is, of kan de moederkoek genaamd worden. In het ander deel is het Veulen beſloten. Ook gebeurt het wel eens, dat het Paard, na de verlosſing, voor het afbreeken der navelſtreng, opryst, en dat, zo hier door, als door het ſpartelen van 't Veulen, dezelve te kort aan het lyf, of ook wel binnen de huid van het Veulen afbreekt, en de buik van het Veulen open ſcheurt. Om dit

(*) Zie over de behandeling van Paarden, by moeijelyke verlosſingen —— Geneeswyze van de Ziektens en Kwaalen der Paarden, vertaalt door R. FONTRIN, te Amſterdam by *G. Warners*, en te Harlingen by *van der Plaats*, 1775. pag. 100. en volgende.

dit een en ander voor te komen, ſnyde men, zo ras doenelyk, den navelſtreng een hand breed van het lyf van het Veulen af. Voor bloedſtorting heeft men niet te vreezen.

Zoon. Hoe behandelt men Moeder en Veulen verder?

Landm. Men houde dezelve van andere Paarden, ſtil en gerust, afgezondert. Men geeve de Moeder goed hooi en haver, om de kragten te herſtellen, en genoegzaame melk ter voeding van het Veulen in het uijer te doen komen. Men laate haar de eerste twee weeken geen werk doen: want een geringe vermoeijing, kort na de verlosſing, zou doodelyk kunnen zyn.

Het Veulen moet wyders, zo ras doenelyk is, voor de Moeder gelegd worden. — Deeze zal haare vreugd daar over betoonen, en het beginnen te likken. Dit is des te noodzaakelyker, om dat, wanneer de Moeders haar Veulens niet bekomen, dan na dat zy droog zyn, zy die dikwils niet willen aanneemen. Men laat de Merriën, in de laatſte dagen der dragt, ten minsten des nachts, los in een hok loopen. Ook is het goed, dat men ze niet vast bindt, als zy by het Veulen in de ſtal zyn: om dat het Veulen zig wel eens verhangt in den halſter, of het touw, waar aan de moeder vast gebonden is.

Zoon. Wanneer de Moeder het Veulen niet wil aanneemen wat dan gedaan?

Landm. De Merrie zeer kwaad op het Veulen zynde, het zelve bytende en ſlaande, is het best het Veulen weg te neemen, en met Koemelk op te voeden, dat zeer wel geſchieden kan. Alleen

weigerende het te laaten zuigen, en het verder geen kwaad doende, moet men het vleijen en ſtreelen, en het uijer, eerst met de hand, daar na met een ſtroo wis, wryven. Daar door leert het de beweeging, welke het Veulen aan het uijer maakt, beter verdraagen. —— Voorts is het goed, dat men wat melk uit het uijer trekt, en het Veulen ingiet. —— Het wordt daar door verſterkt. Het kan de ſpeenen ook beter vatten, dan wanneer het uijer al te ſtyf, of vol is. —— Vooral moet men zien, of de melk wel in een genoegzaame hoeveelheid in het uijer komt: want indien hier aan gebrek ware, en dit geen gevolg van ziekte is, zal men het, twee of drie maal daags, wat *tarw* in de krib geeven. Een maatje of een zestiende van een ſchepel, in twee of drie keeren gegeeven, is dikwils genoeg, om aan het oogmerk te voldoen.

Moeder en Veulen goed gras hebbende, behoeven niets anders. — Gras is het beste voedzel voor een Paard, byzonder geſchikt om de melk te vermeerderen. Men geeve echter de Moeder wat haver, zo lang men, wegens de koude, genoodzaakt is, om haar, benevens het Veulen, des avonds op ſtal te zetten. Wanneer men ze nog niet in het land kan doen, is het goed, dat men het Veulen, dat, veertien dagen oud zynde, al hooi begint te eeten, twee of drie maal op een dag, een hand vol haver geeft.

Zoon. Hoe lang laat men de Veulens by de moeders?

Landm. Ten minsten vier maanden. Voor dien ouderdom zyn ze niet in ſtaat, om by gras en wa-

ter

ter te leeven, of haar eigen voedzel te neemen.

Zoon. Hoe behandelt men Moeder en Veulen by het ſpeenen?

Landm. Men beſmeert het uijer met traan en groene zeep, door elkanderen gemengd. Het kruis met ebbeſlyk, of modder uit de ſloot; welk laatste men den tweeden en derden dag nog wel eens mag herhaalen. Voorts zal men de Moeder maatig laaten werken, tot dat de melk opgedroogd is, dat in vier of vyf dagen geſchiedt. De Veulens zet men, agt of tien dagen, op ſtal, dezelve met gras en water voedende. Ook wel in een goede, beſloten weide, zo verre afgelegen, dat de Veulens de ſtem der Moeders niet kunnen hooren. Alles ſchikt dan zeer wel; byzonder als men 'er een bejaarde Merrie by doet, waar aan zy kennis hebben, en die, in dat jaar, geen Veulen gehad heeft.

Men laate ze wyders, het overige van den zomer, op hooge landen weiden, niet alleen om dat die het gezondſte en voedzaamſte gras opleveren, maar ook, om dat de vogtigheid van laage en drasſige gronden de jonge Veulens zeer nadeelig is. Ze moeten dus, in het najaar, by regenagtig weer, niet te laat in het land blyven, en vooral dan niet op klaverlanden weiden: om dat de klavers, nog meer als het gras van laage gronden, ſapryk zyn; vooral nog jong of malsch zynde. Jonge Veulens ſterven dan dikwils in den winter.

Voorts moet men de Veulens, in den eersten winter van haar leven, kragtiger voedzel geeven, dan

dan wanneer ze twee en drie jaar oud zyn. Zonder dat komen zy in verval. In het voorjaar brenge men dezelve zo vroeg mogelyk in het land. Op hooge landeryen, door boomgaarden als anderzins voor de winden beſchut, kan men de Veulens ook des winters laaten, mits ze des nagts in een beſloten ſchuur, waar in een ruif met best hooi, komen. Wanneer men ze wyders een weinig haver geeft, zullen ze béter dan op ſtal groeijen, vlugger en gezonder zyn; voornamelyk als men meer dan een Veulen te ſamen opbrengt. In den daar op volgende winter kunnen zy by minder kragtig voedzel leeven. Men kan dezelve dan, en vervolgens, byzonder in den voorwinter, meerendeels met ſtroo, in genoegzaame hoeveelheid gegeeven, voeden. Dan zy zullen alle by dezelfde ſoort van voedzel, en by dezelfde hoeveelheid niet even ſterk blyven, en even goed groeijen. Dierhalven moet men altyd, naar de omſtandigheid, het voedzel veranderen, verminderen, of vermeerderen. De jonge Paarden moeten niet vet gevoed, maar nogthans glad en ſterk gehouden worden. Als men de jonge Paarden opvoedt tot eigen gebruik, of om op het tweede of derde jaar te verkoopen, moet men ze voeden op die gronden, die men heeft, of voor handen zyn. Maar indien men dezelve tot den mogelykſten trap van volkomenheid brengen wil, moeten ze geweid worden op hooge, vette gronden, gras opleverende, dat kort, rond en digt aan den grond is. In den winter met hooi van zodanige landen gewonnen, en wyders met eene maatige hoeveelheid haver; zorgende,

her

het geheele jaar door, dat ze niet overmaatig kunnen eeten. Kragtig voedzel, maatig gebruikt, geeft vast vleesch en een groot sterk ligchaam, dat te gelyk fyn en fraai is.

Zoon. Wanneer maakt men de jonge Hengsten tot Ruinen?

Landm. Gemeenlyk als zy één jaar oud zyn. Dan zyn de zaadballen veeltyds in de balzak gezakt. — Zwakke Veulens doet men het op de twee jaaren. De operatie is gevaarlyker naar maate de Paarden ouder worden. Als men de Veulens snydt, als zy, in het voorjaar, drie a vier weeken in het land geloopen hebben, en, gesneeden zynde, in het land laat, wordt de groei daar door weinig gehindert. Een gemaatigde luchtsgesteldheid en beweeging is der geneezing zeer bevorderlyk.

Zoon. Hoe oud behooren de Paarden te zyn, als zy tot den arbeid gebruikt worden?

Landm. Men leere haar het werken als zy twee jaaren oud zyn, zorgende dat men haar geen zwaar werk laat doen. Wanneer men dit uitstelt, tot dat zy kragtiger en tevens ook weelderiger zyn, bezeeren zy zig al ligtelyk onder het werken, of verzetten 'er zig tegen, en worden kwaadwilliger. Een Paard heeft zyn vollen wasdom en volkomen sterkte niet, voor dat het den ouderdom van vyf jaaren bereikt heeft. Daarom zal men een Paard, dat drie jaar oud is, weinig, en ligt werk laaten doen. Vier jaar oud zynde, behoeft men het minder te ontzien. Eene Merrie tot haar vyfde, en een Ruin tot zyn zesde jaar van zwaaren arbeid verschoonende, zal men 'er in het vervolg meer dienst van hebben.

Zoon.

Zoon. Men heeft in alle Provintiën van ons Vaderland zulke beste weiden niet, als 'er voor Paarden gevorderd worden?

Landm. Dat is waar. — De beste weilanden voor dezelve heeft men in *Groningen* en *Friesland.* Daar heeft men ook, om die reden, de beste Paarden.

Zoon. Is het teelen van jonge Paarden dan wel voordeelig voor Landlieden, die geen andere als laage weilanden hebben, of, door gebrek aan weilanden, dezelve op klaverlanden moeten weiden, en met klaverhooi en met ſtroo in den winter voeden?

Landm. Schoon het waar is, dat de Paarden, op zulke gronden geteeld en opgevoed, zo fraai en fyn niet vallen, kunnen zy evenwel tot trekpaarden gebruikt worden, en hebben dit boven anderen voor, dat zy den grond en het voedzel gewoon zyn. Ook geeven deeze, jong verkogt, goed voordeel. Dan elk Landman moet voor zig zelve weeten, of het teelen van jonge Paarden hem winst kan aanbrengen. — Paarden, op klaverlanden opgevoed, zullen grooter en ſterker weezen, naar maate de gronden hooger zyn. Haver en wikken komen wyders zeer wel te pas, als de klavers verminderen, en leveren veel groen voer op.

Zoon. Is het hooi van de klavers even zo goed voor de Paarden, als dat van weilanden?

Landm. De Paarden eeten het liever als grashooi van laage of vogtige weilanden. Zy ſtrooijen het veel minder. De Paarden eeten niet gaarne hooi,

hooi, dat taai, of zagt tusschen de tanden is. Het klaverhooi maakt dikker bloed.

Zoon. Welke hoedanigheden moet het Paardenhooi hebben?

Landm. Droog gehooid, niet gebroeid, frisch van lucht, wel gewonnen, niet stoffig. — Stinkend of bedorven hooi is voor de Paarden zeer nadeelig. Ze zullen daar slegter by groeijen als by zuiver stroo. Als het hooi stoffig is, moet men het wel opschudden voor het op de ruif komt. Als het hooi lang op de ruif blyft leggen, en door den adem van de Paarden vogtig wordt, is het voor hun zeer ongezond. Daarom voert men dikwils daags, en maar weinig te gelyk.

Zoon. Welke soorten van Graanen, en ander kort voeder, kan men, benevens den Haver, tot voeder voor de Paarden gebruiken?

Landm. De Graanen, die tot Paardenvoeder gebruikt worden, zyn, benevens de Haver, Paardenboonen, witte Erweten, Wikken, Garst enz. Men geeft ze ook zemelen, roggenbrood, lynen hennipkoeken, geele peen, mangelwortel, enz. Hennipkoeken is een zeer gezond byvoeder voor de Paarden.

Zoon. Zyn alle deeze en verdere soorten van graanen en voeder even nuttig en gezond?

Landm. De haver wordt algemeen voor het beste voeder gehouden. Paardenboonen zyn ook goed, maar verdikken het bloed. Zyn dus best voor Paarden, die zwaar moeten arbeiden. Wikken en witte Erweten maaken insgelyks dikker bloed als de haver. Deeze graanen worden echter weinig aan Paarden gegeeven. — Ze zyn geen eigentlyk gezegt

Paar-

Paardenvoêr, gelyk ook niet de Garst en Spelt. By voorkomende gelegenheden mag men ze echter de Paarden vryelyk voorleggen. Van witte Erweten groeijen zy uitneemend; gelyk ook van Spelt. Garst geevende, moet men wintergarst gebruiken. — Zemelen voeden weinig. Roggenbrood wordt meest gebruikt op reis, of door Voerlieden. Lyn- en Hennipkoeken worden ook niet overal gevoerd. Ze zyn evenwel een gezond voedzel, en doen de Paarden glad worden. Geele Peen- en Mangelwortelen voeden veel minder als de Graanen. Zyn echter nuttig, en maatigen de hette in de ingewanden en de dikte van het bloed; waar door de ongemakken, welke uit het voeren van Paardeboonen zoude kunnen ontſtaan, voorgekomen of verminderd worden.

De Graanen moeten wyders niet nat, muf, of ſtinkend zyn. Als de Graanen niet wel droog zyn, kunnen de Paarden die met de tanden niet klein breeken. Ze blyven haar in de tanden hangen. — Schoon ſtoffig Graan nadeelig is, mag men echter, onder alle de Graanen, wel zuiver kaf van tarw, van lynzaad, of van geſneeden tarwe, of roggeſtroo mengen.

Zoon. Kan men de hoeveelheid van voedzel niet bepaalen?

Landm. Neen. Alle Paarden hebben niet even veel voedzel noodig. 'Er moet bovendien onderſcheid gemaakt worden tuſſchen Paarden, die weinig beweeging hebben, en die, welke zwaar moeten arbeiden. Dierhalven moet men, naar de meerdere of mindere grootheid, en nog meer naar de meerdere of mindere beweeging, of vermoeijing

der

der Paarden, het voedzel, en byzonder de hoeveelheid van haver, of ander graan, vermeerderen, of verminderen: geevende altyd eer te weinig dan te veel. — Men moet al verder niet denken, dat het nadeel van overmaatigen arbeid door vermeerdering van voedzel kan vergoed worden. De weinige lust tot eeten, welke men in zulk een Paard waarneemt, bewyst genoeg, dat zwaare vermoeijing een nadeeligen invloed op de ſpysverteering heeft; —— dat de honger wel door het voedzel kan worden geſtilt, maar dat vermoeidheid alleen door rust herſteld wordt.

Ten aanzien van den tyd en de wyze van voeden handele elk naar zyne eigene omſtandigheden. Het meeste voordeel van het voedzel zal men hebben, als ze het geregeld, op gezette tyden, ontvangen. Dikwils op een dag, weinig te gelyk is het best. —— Het hooi en ſtroo blyft dan op de ruif koel en frisch. De haver enz. op gezette uuren, twee of drie maal daags, gegeeven, moet men niet met een ſchop, of bak, maar met de hand door de kribbe zo dun ſtrooijen, dat ze die met de tong alleen kunnen oplekken. Dan verbreeken zy de korrels veel beter, dan wanneer ze die met de lippen kunnen opneemen. Ze worden 'er dus beter door gevoed. Wyders moet men de Paarden op gezette uuren en geregeld doen arbeiden, naar de kragten, welke zy hebben; naar het werk, dat zy verrigten, en naar het voedzel, het welk men geeft. Dan hebben zy tevens gezette uuren om te rusten, en om voedzel te gebruiken. Omtrent het water valt aan te

merken, dat het zuiverste buiten twyffel het beste en gezondſte is. — Aan brakägtig en minder zuiver water gewoon, ſchynen zy echter daar door minder benadeelt te worden, als men anders wel denken zou.

Zoon. Hebben de Paarden veel drinken noodig?

Landm. Op de ſtal, weinig of niet arbeidende, geeft men ze, in den winter, doorgaans, twee keeren op een dag, dat is des morgens, en des namiddags, zo veel water, als zy willen drinken. Arbeidende, of op weg zynde, zal men ze dikwils drinken aanbieden, byzonder als het weêr warm is. — Door den dorst worden ze dan meer benadeelt en verzwakt, als door gemis van genoegzaam voedzel.

Zoon. Hoe moeten de ſtallen ingericht worden, om tot een bekwaam verblyf voor de Paarden te dienen?

Landm. De ſtallen moeten eene behoorlyke lengte, en, naar het getal der Paarden, een bekwaame ruimte hebben, om gemakkelyk agter en tusſchen de Paarden te kunnen komen. — Vier en een halve voet ruimte, of daaromtrent, is voor elk genoegzaam. De plaats, waar op zy ſtaan, moet negen voeten lang zyn, zonder de goot. Althans de Paarden moeten, wanneer zy een trede agterwaards doen, niet in de goot trappen. — Hier door toch zouden de agtervoeten benadeelt kunnen worden, 't geen ook plaats zou kunnen hebben, als de ſtallen agter veel laager zyn als voor. Dan kunnen de agtervoeten haar natuurlyken ſtand niet behouden, en buigen te veel

veel door, waar door zy verzwakt en bedorven worden. — De krib, waar in de Paarden haar kort voeder krygen, en onder de ruif geplaatst is, moet zo hoog zyn, dat het Paard daar uit in een natuurlyken ſtand en houding kan eeten. De ruif moet niet te hoog zyn, vooral niet voor jonge Paarden: want, gelyk een hooge krib de Paarden aan een goede houding gewent, zo kan een hooge ruif oorzaak zyn, dat zy een verkeerden hals krygen, dat is, dat die aan haar begin, even voor de ſchoft een laagte krygt, welke door het hoog reiken veröorzaakt wordt. — De goot moet vlak geſtraat zyn, doch zó, dat het water zig behoorlyk ontlasten, en in een daar toe gemetzelde put verzameld worden kan (*). De pui of het beſchot vóór de Paarden moet behoorlyk digt, en daar in, even boven de krib, een ſlag of vallende deur zyn, waar door men het korte voeder geeft. Voorts behooren de Paarden op de ſtallen van togt en felle koude bevryd te zyn; zo echter gemaakt, dat de verſche lucht 'er gemakkelyk binnen komen kan. Om de Paarden gemakkelyk te voeren, plaatſen de Huislieden, die graanen teelen, de Paarden langs den dorschvloer. Anders is het goed, dat men de hooizolder boven de ſtallen heeft, de ruiven zó maakende, dat men het hooi van de zolder in de ruiven kan werpen. —

De Paarden een natuurlyken afkeer van alle on-

(*) Zie over het nuttig gebruik van de gier, of het water der Paarden en andere Dieren, Verhandelingen van de Maatſchappy van den Landbouw, X Deels 2 Stuk, pag. 124.

onreinheid hebbende, lyden 'er merkelyke nadeelen door. Een al te warme, en door de uitwaasseming der mest en menigvuldige inademing bedorven' lucht heeft niet alleen geen vermogen, om de longen genoegzaam uit te zetten, maar is ook minder geschikt, om de laatste verandering, welke de voedende sappen door de werking der lucht in de longen ondergaan, te volbrengen en het bloed te verbeteren. Om deeze en andere redenen zal men de mest, ten minsten eens daags, uit de stallen schoon en zuiver weg ruimen; de lucht wyders in dezelve zuiver houdende, door 'er dikwils versche lucht binnen te laaten, of de gemeenschap met de buiten lucht open te houden.

Voorts moeten de Paarden droog en zindelyk kunnen staan en leggen. Men moet ze goed onderstrooijen, de mest dikwils van onder de voeten weg veegende. Als men het stroo niet overvloedig heeft, behooren de Paarden evenwel des nachts eene bedding van droog stroo te hebben, om op te rusten, welke men des morgens weder kan opneemen. De Paarden zelve zal men, elken morgen, van alle stof en onreinigheid met de roskam en borstel zuiveren. Het voordeel, dat aan de Paarden daar door toegebragt wordt, is byna ongelooffelyk. Een Paard zal daar door, by eene mindere hoeveelheid voeder, vetter blyven, of sterker groeijen, dan wanneer de stof en de vuiligheid zig op het ligchaam der Paarden tot een korst zet, jeukte veroorzaakt en de uitwaasseming belet.

Nuttig en noodzaakelyk bovendien is eene ge-

pas-

paste beweeging; vooral dan, wanneer ſterk gevoed, of dik in het vleesch gehouden worden. Deeze verſterkt het geheele geſtel. — Zelfs zou het voor de Paarden in 't gemeen, doch voor de Veulens in 't byzonder, zo als wy reeds hier vooren (*) aanſtipten, zeer voordeelig zyn, dat ze op de ſtallen niet gebonden wierden, maar vryheid hadden, om buiten dezelve op een hoek gronds te gaan, loopen, ſpringen, ſpeelen. Hier door zouden ze niet alleen minder ſtram en ſtyf, maar ook ſterker en gezonder worden (†). Dus moeten de Paarden, by goed weêr, den geheelen dag niet op ſtal blyven, maar afgereden worden. Drooge koude moet men nooit ontzien; alleen zorgende dat men ze niet ſtil ſtaan of drinken laat, als ze nat bezweet zyn. Is echter het Paard zo afgemat en door grooten dorst geplaagt, geeve men het eene dikke ſlobbering van zemelen en water. Ook moet het, in zulk een geval, geen haver, of ander graan, maar gras, of hooi hebben, tot dat de grootſte vermoeidheid over, en het zweet opgedroogt is.

(*) Zie bladz. 124.

(†) Zie de manier, waar op dit kan geſchieden, opgegeeven in de Nieuwe Wyze van Landbouw, 4 Stuk bladz. 238 en volgende.

ZESDE ZAMENSPRAAK.

Over de Ziektens en Ongemakken der Paarden; derzelver Kentekenen; Oorzaaken en Middelen ter geneezing.

Landm. De ziektens en ongemakken der Paarden zeer menigvuldig zynde, moeten wy ons bepaalen by die, welke het meest voorkomen.

Zoon. Aan welke inwendige ziektens zyn de Paarden het meest bloot gesteld?

Landm. 1. Aan den Droes.
2. — Verkouwdheid.
3. — Hoest.
4. — Longziekte.
5. — Dampigheid.
6. — Vervangenheid.
7. — Vyverziekte.
8. — Loop.
9. — Buikpyn.
10. — Verstopping.
11. — Ophouding der Pis.
12. — Wormen in de Maag en Ingewanden.
13. — Bloedpissen.
14. — Het Bloed of Vuur.
15. — Zwelling door Winden.

Jonge Paarden krygen de droes meest alle; echter in eenen meer of minderen trap. Men kent deeze ziekte daar aan, dat het Paard lusteloos en treurig wordt, — dat in de holligheid tusschen de kaak

kaak zig een gezwel vertoont, waar door de geheele holligheid ſomtyds gevuld wordt. Ook ontlast zig gemeenlyk ſnot uit de neusgaten.

Zoon. Hoe behandelt men deeze ziekte?

Landm. Ze geneest veeltyds door de ontlasting der ſnot. — Wanneer de ſtoffe zig niet genoeg ontlast, komt 'er een zweer tuſſchen de kaaken. Ook wel op andere plaatſen aan het hooſd.—In dat geval is men gehouden middelen aan te wenden, om het gezwel tuſſchen de kaaken tot rypheid te brengen. Men bewinde dierhalven het hoofd, byzonder de agterkaak, met een lamsvel; beſmeere het gezwel met reuzel, tot dat de etter gemaakt is. Dan opene men de zweer aan den onderkant. De etter ontlast zynde, ſluit zig de wonde en het Paard is gezond. Wanneer echter de droesſtoffen zig, noch door de neusgaten, noch door de wond genoeg ontlasten, zal men in de borst een dragt zetten met de wortel *Helleborus* (Vierkruid) en 'er die veertien dagen of drie weeken in laaten zitten; want het is zeer goed voor de Paarden, dat ze wel uitgedroest hebben. — Jonge Paarden, door deeze ziekte, in het voorjaar, aangetast, jaage men in het land. Het jonge gras is het beste geneesmiddel dat men geeven kan.

Zoon. Waar aan kent men de verkouwdheid der Paarden?

Landm. De tekenen deezer ziekte hebben eenige overeenkomst met die van den droes. Het Paard is treurig en onlustig. De ademhaaling eenigzins belemmerd. Het hoest en loost vogt uit de neusgaten, wit van coleur; in den begin-

ne helder. Daar na wordt het dikker. De klieren van de kaak zwellen echter niet.

Zoon. Waar door ontſtaat deeze ziekte?

Landm. Door een gehinderde of geſtremde uitwaaſeming.

Zoon. Hoe geneest men die ziekte?

Landm. Wanneer dezelve zwaar is, 't geen uit de meer bezwaarlyke ademhaling, en uit de moeijelyke doorzwelging van het voedzel te ontdekken is, zal men het Paard, vet en volbloedig zynde, den halsäder openen. Het Paard zwak zynde, laat men het niet (*), maar ſtooft het hoofd met de waaſem van heet water, of van gekookte wintergarst, waar door de kwaade ſtoffen, in de vaten van het hoofd en die der longen opgehoopt, verdunt, en de verſtoppingen weg genomen worden. Geduurende de zwaarste toevallen geeft men, in den winter, geen ander voedzel, dan frisch ſtroo, op de ruif. In den zomer gras. Voor kort voer zemelen, in heet water gebroeid. Voor geen ontſteeking vreezende, geeft men, by zuiver ſtroo op de ruif, twee maal daags wat wintergarst, een weinig bevogtigt, en daar onder het poeder No. 17. Onze Paarden krygen in het najaar veel maalen ligte verkouwdheden, dikwils zonder eenige middelen herſtellende, en zig eerst zigtbaar vertoonende, als zy op de ſtallen in rust komen. Het voederen met zuivere wintergarst, of wel een lepel van het poeder No. 17, daags

(*) Zie over het laaten van Paarden — Geneeswyze van de Ziektens en Kwaalen der Paarden, vertaalt door R. FONTEIN, te Amſterdam by G. *Warnars*, 1775. pag. 7 en volgende.

daags daar onder gedaan, is veeltyds van een goede uitwerking. Helpen deeze middelen niet, doe men het Paard de waasfem van half gaar gekookte wintergarst inädemen. Men doet die in een zakje, waar in men de neus van het Paard ſteekt, het zelve boven de ooren met een touwtje vast maakende. Men neemt de garst zo heet als het Paard verdraagen kan. — Herhaalt dit twee of drie maal op één dag, tot dat de volkome geneezing, byna nooit misſende, daar is.

Zoon. Waar aan kent men den kwaaden droes?

Landm. Aan een geſtaadige uitvloeijing van een ſtinkenden etter, of kleeverige ſtoffe, uit één, of ook wel uit beide de neusgaten; bruin of geel, ook wel groen of roodagtig van coleur; altyd gepaard met eene opzetting van de klieren van de onderkaaken, die daar door minder beweeglyk, en aan het been ſchynen vast gegroeid te zyn. Deeze ziekte wordt ongeneeslyk geöordeelt, en tevens voor beſmettelyk gehouden (*). Men wagte zig dus zorgvuldig voor een kwaaddroezig Paard, en ontdoe 'er zig op de best mogelyke wyze van.

Zoon. Is de hoest niet eene ziekte, welke mede uit het vatten van koude ontſtaat?

Landm. Dit heeft wel veeltyds plaats; maar de hoest kan ook ontſtaan uit een kwaade hoedanigheid der vogten, welke in de longpypjes en in

(*) Zie over deeze ziekte eene Verhandeling van P. CAMPER, te vinden in de Nieuwe Wyze van Landbouwen, 2 Stuk pag. 32. en den Nederlandſchen Stalmeester van L. W. F. VAN OEBSCHELWITZ, 's Hage by *P. van Cleef*, 1763. pag. 228. en volgende.

in den ſtrot en gorgel prikkelingen veroorzaaken. Dikwyls krygen de Moederpaarden deeze ziekte, als de Veulens pas geſpeend zyn.

Zoon. Hoe geneest men deeze ziekte?

Landm. Het Paard niet dikwils of niet ſterk hoestende, is de ziekte van geen groot belang, en wordt zeer ligt geneezen door het middel No. 20. Als de hoest ſterk is, en het Paard veel maalen hoest, is 'er vreeze voor een ontſteeking in de borst. In dat geval moet men tevens in den hals ader laaten, om de ontſteeking voor te komen, het welk men, naar de omſtandigheid, nog eens of twee maal, binnen de twee maal vier en twintig uuren, herhaalt. Ook is 't goed het Paard, twee of drie maal op een dag, de waasſem van heet water, of heete garst te laaten inâdemen, en warm water met honing gemengd te laaten drinken.

Zoon. Waar aan kent men de longziekte?

Landm. Een Paard, de longziekte of teering hebbende, is treurig, kwynt, eet weinig. — Het hoest en ontlast ſnot uit de neus, dat etterägtig, en veeltyds ſtinkende is: wordende de ontlasting door den hoest aangezet of bevordert. Op de geneezing deezer ziekte kan men niet hoopen.

Zoon. Waar aan ziet men, dat een Paard dampig is?

Landm. Aan de kortâdemigheid, gemakkelyk waar te neemen aan de geſpannenheid en het ſterk ſlaan der zyden, welke kortâdemigheid veeltyds van hoesten verzeld is (*).

Zoon.

(*) Zie Geneesw. van de Ziekten en Ongem. der Paarden, bl. 76 tot 82.

Zoon. Waar uit ontſtaat deeze ziekte?

Landm. Een Paard, eng van borst, naauw van vooren, plat van ribben zynde, kunnen de longen zig niet uitzetten, en een genoegzaame hoeveelheid lucht bevatten. De toevallige dampigheid ontſtaat uit lang en ſterk ryden, ſlegt hooi, ſtoffige of muffe haver, te overvloedig voedzel, te veel ſtil ſtaan op morsſige ſtallen, of in bedorven lucht — in een woord, uit alles, wat de vogten kan bederven, de longen verſtoppen of ontſtellen.

Zoon. Hoe geneest men deeze ziekte?

Landm. Zeer bezwaarlyk. De Paarden nog jong en de kwaal niet veroudert zynde, kan men de geneezing beproeven. Dan het is veeltyds best, zulke Paarden te gebruiken, zo als ze zyn, en ze zo veel mogelyk, het geheele jaar door, buiten in het land te laaten. — Ze zyn in den zomer goed voor den ploeg. Ook in den herfst en lente zouden ze daar goed voor zyn. Maar, dewyl men ze op ſtal kragtig voedzel onthouden moet, zyn ze te ſlap en magteloos om te arbeiden. Ze mogen geen klaverhooi nog Paardeboonen; ook maar weinig grashooi en zeer weinig haver hebben. Als men ze op de ſtallen niets anders geeft dan friſch ſtroo zyn zy 'er het best aan.

Zoon. Wat is vervangenheid?

Landm. Wanneer hals en voorſte beenen ſtyf zyn; wanneer het treurt en niet wil eeten. Ook kan het bezwaarlyk voort gaan. Het is een zeer gevaarlyke ziekte, en wordt zelden volkomen geneezen.

Zoon. Waar uit ontſtaat deeze ziekte?

Landm.

Landm. Wanneer het, zeer heet zynde, ſchielyk koud wordt; het zy door het ſtaan in de opene lucht, of door het drinken van koud water: gelyk ook, wanneer een Paard, heet zynde, haver krygt, voor dat het bekoeld is; byzonder wanneer die zo dik in de krib geworpen wordt, dat het Paard die met volle monden kan opneemen. In het eerste geval zegt men dat het Paard *verſtyfd* is. In het *laatſte geval* zegt men het Paard is *verkoornt.*

Zoon. Hoe geneest men deeze ziekte?

Landm. Men moet ſpoedige hulp aanbrengen. Zo ras men dierhalven dit ongemak beſpeurt, moet men het Paard, in de beide gevallen, een ruime laating doen in de ſpoorāderen, aan beide zyden van den buik, en dan een Paard, door koude vervangen, ingeeven het middel No. 18. Aan een Paard, dat verkoornd is, het middel No. 19. Wanneer men 'er ten eersten by is, zullen de Paarden veeltyds den anderen dag geneezen zyn. Men brengt ze binnen 's huis, dezelve wyders, na het ingeeven van deeze middelen, wel dekkende (*).

Zoon. Waar aan ziet men, dat een Paard de Vyver heeft? (†)

Landm. Een Paard, deeze ziekte hebbende, is

(*) Zie over deeze ziekte — Geneeswyze van de Ziekten en Ongemakken der Paarden, pag. 116.

(†) Deeze ziekte is by de Landlieden algemeen bekend onder deeze benaaming, en is myns oordeels dezelfde, die in de aangehaalde Geneeswyze enz. een ontſteeking der oorklieren genoemd wordt. Zie het zelve werk pag. 59.

is treurig, laat het hoofd hangen, eet niet, en is zeer onrustig. De vyveräders, tusschen het oor en het bovenste gedeelte van de kaak, zyn gezwollen, welke zwelling zig naar beneeden den hals verlengt, naar maate de ziekte toeneemt. Vervolgens zwelt het geheele hoofd, de beweeging en onrustigheid vermeerderen, en het sterft binnen korten tyd.

Zoon. Uit welke oorzaaken ontstaat deeze ziekte?

Landm. Uit eene te schielyke bekoeling. Kwetzingen en kneuzingen, of te rug gebleven droesstoffen kunnen mede oorzaak tot deeze ziekte zyn.

Zoon. Hoe zal men deeze ziekte geneezen?

Landm. Het laaten is in deeze ziekte het voornaamste, zo niet het eenigste zekere geneesmiddel. Men laat in dit geval onder de tong, in het verhemelte van den mond, of in de neusgaten; tevens doet men een ruime laating in de spooräderen. Dit alles in tyds verricht wordende, is het Paard spoedig gered. Dan het is zeer goed, dat men tevens wat syn zout en peper, of nog liever wat asch van rooktabak in de neusgaten blaast.

Zoon. Waar uit ontstaat de loop?

Landm. Deeze ziekte, meer gemeen onder de jonge Veulens, nog by de moeder zynde, ontstaat meest altyd door het voedzel. De Veulens leeven voor het grootste gedeelte van de melk der moeders. Die melk, tot zuur over gaande, veroorzaakt zuure stoffen in de ingewanden, waar door de loop ontstaat; de Veulens schielyk ver-

vermageren en in gevaar van ſterven zyn. By ouder Paarden is ze zelden gevaarlyk, ten ware die door ſlegt water, of zeer ſlegt voedzel was ontſtaan en te lang duurde. Een Paard, in het voorjaar in het land gedaan, krygt altoos een loop, gemeenlyk vyftien a twintig dagen aanhoudende.

Zoon. Welke geneesmiddelen zal men tegen de loop gebruiken?

Landm. De oudere Paarden hebben zelden eenig geneesmiddel noodig, ten ware de loop te lang duurde en het Paard 'er door vermagerde. Dan zal men het Paard weinig hooi en haver, voorts water geeven, daar wat tarwen-meel door geroerd is. Wanneer een zuigend Veulen de loop heeft, geeft men aan de moeder eenige reizen wat tarw tot voeder, en aan het Veulen, dat zulks doorgaans met graagte aanneemt, één, of één en één half pond zuiver gerookt ſpek, drie of vier dagen agter elkanderen.

Zoon. Waar door ontſtaat de buikpyn?

Landm. De buikpyn, daar aan kennelyk, dat het Paard dikwils gaat liggen, weder op ſtaat, en treurig naa de zyden omziet; ontſtaat uit koude in de ingewanden; door winden, niet ontlast, en veroorzaakt door het drinken van koud water; of het eeten van ſapryk voedzel. Ook ontſtaat de buikpyn zeer ligt als de Paarden, uit het land gehaald, op ſtal aanſtonds ſterk gevoedert worden met haver, en ander graan, of dat men te veel kaf, of geſneden ſtroo onder de graanen mengt. 'Er zyn zelfs Paarden, die aanſtonds door buikpyn aangedaan worden, als men kaf onder

de

de haver voedert. In dit geval is deeze ziekte gevaarlyker, om dat 'er groote vreeze voor ontſteeking van de maag of ingewanden is; dewyl door de meerdere droogte van de ſtoffen, welke in de ingewanden zyn, de doortogt van het voedzel belet wordt. Het beste middel om deeze ziekte te geneezen moet bepaald worden, naar maate van de verſchillende oorzaaken.

Wanneer verharde drekſtoffen daar van oorzaak zyn, is ½ pint oly met wat zout zeer dienſtig. — Wanneer de buik-pyn ontſtaat uit gevatte koude, is niets beter dan warm toedekken; wyders een glas brandewyn ingieten en zagt te laaten loopen.

Zoon. Waar aan ziet men dat een Paard niet kan wateren?

Landm. De zyden ſlaan ſterk in zulk een geval. Het Paard is onrustig, ziet dikwils naa agteren en grinnikt. De hand, met olie vet gemaakt, in den aars van een Ruin, of in de ſcheede van een Merrie geſtoken, vind men de blaas zeer geſpannen.

Zoon. Welke zyn de oorzaaken deezer ziekte?

Landm. Gemeenlyk ſlegt water; het onthouden van drinken in heet weêr; overmatige arbeid; het komen uit warme ſtallen in een te groote koude; drinken van veel koud water; ſcherpheid der pis, ontſtaan door overmatig of ſlegt voedzel, en eene natuurlyke geſteldheid der blaas.

Zoon. Hoe geneest men deeze ziekte?

Landm. De ziekte hevig, en ontſteeking van blaas, of nieren, gevreest wordende, zal men een laa-

laating doen aan den hals. De ziekte niet verminderende, herhaalt men dit, vyf of zes uuren daar na, nog eens. Ondertusschen zal men middelen aanwenden, om het water te doen ontlasten. Ten dien einde steekt men in de scheede van een Merrie een weinig fyn zout, of een propje nat gemaakte tabak. De kooker van een Ruin of Hengst bestrykt men met een zalf, gemaakt van gestooten knoflook met raapölie.

Zoon. Waar uit ontstaat het bloed pisfen?

Landm. Gemeenlyk uit sterk arbeiden in heet weêr, of door bloedrykheid van het Paard. Ook wel door het gebruik van slegt voedzel, en troebel, of bedorven water.

Zoon. Hoe geneest men deeze ziekte?

Landm. Men geeve geen ander drinken dan water, daar rogge meel in geroerd is (*); voorts het middel No. 11. Dit is by uitstek goed bevonden (†).

Zoon. Kan men gemakkelyk ontdekken, dat een Paard wormen heeft?

Landm. Ja. Het Paard wordt mager, de eetlust vermindert. Het ziet dikwils om naa den buik. Men vindt wormen in den afgang. Wanneer dit plaats heeft moet men spoedig middelen aanwenden; want eene ontsteeking der ingewanden kan 'er dikwils het gevolg van zyn.

Zoon. Welk middel kan men gebruiken?

Landm.

(*) Door dit middel alleen worden de Koeijen van deeze ziekte geneezen, maar men moet ze dan ander voedzel onthouden.

(†) Zie meer over deeze ziekte — Geneeswyze van de Ziekten der Paarden, pag. 109.

Landm. Het middel No. 20., drie dagen agter den anderen, driemaal daags, onder het gewoone voer, ingegeeven, herſtelt gemakkelyk en zeker.

Zoon. Waar aan ziet men, dat een Paard het vuur heeft?

Landm. Als het Paard ſchielyk ongeſteld wordt en niet eet, trekt men wat hair uit den ſtaart. Zyn de wortels niet glad en zuiver, maar verdeeld, dan weet men, dat het Paard het bloed, of het vuur heeft, dat is, dat het bloed in ſommige voornaame bloedvaten wordt opgehouden, waar door het ſchielyk verdikt en ontſtoken wordt, het welk dan een ſchielyken dood ten gevolge heeft.

Zoon. Heeft het vuur by de Paarden ook geen verſchillende benaamingen, gelyk by de Koeijen?

Landm. Men noemt deeze ziekte naar de uitwerkſelen, welke men 'er van ziet, en naar de deelen, welke 'er door worden aangedaan. Zo ſpreekt men van het ſtille, van het woelende, en van het lendevuur.

Het voornaame, zo niet het eenige middel van herſtel, is het verminderen van bloed door ruime laatingen. Tegen het ſtille vuur laat men gemeenlyk in den halsäder. De benaaudheid en woelingen aanwyzende, dat de ingewanden ſterk aangedaan zyn, laat men in de ſpooräderen. Als een Paard het lendevuur heeft, daar aan te zien, dat het agterlyf heên en weêr ſlingert, moet men noodzaakelyk in den ſtaart laaten, en 'er veel bloed uit laaten loopen. Anders is men in gevaar, dat het Paard, van agteren, meer of min, lam

zou blyven. Des niet tegenſtaande gebeurt het dikwils, dat Paarden, het lendevuur gehad hebbende, by het wenden, hun agterlyf niet regt over eind kunnen houden.

Zoon. Is de zwelling door winden ook een gevaarlyke ziekte?

Landm. Niet zo gevaarlyk als het vuur. Zonder ſpoedige hulp zou echter een Paard 'er dikwils van ſterven. Het ligchaam zeer geſpannen zynde, en het Paard geen drek ontlastende, noch winden losſende, zal men met de hand, vet gemaakt met olie, den drek uit den aars naar buiten brengen. Daar op een tabakspyp met tabak lugtig ſtoppen, wel aanſteeken, en den ſteel in het fondament brengen, met kragt den rook naa binnen blaazende. Dit doet men door de kop van de pyp in den mond te neemen, of een andere tabakspyp met de kop net op de kop van de aangeſtoken pyp te zetten. Als de rook in de ingewanden van het Paard komt, loost het Paard de rook, en tevens de winden; de zwelling vermindert. Zulk een Paard wordt ook zeer ſchielyk gered, door een tabakspyp in het fondament te ſteeken, en in de kop wat raap-olie te gieten, welke door den ſteel naa binnen loopt. De winden ontlasten zig dan gemeenlyk aanſtonds. Ook is zeer dienſtig, een paar lood anys-zaad, een weinig geſtampd, of in water gekookt, in te geeven.

Zoon. Nu komen wy aan de uitwendige gebreken zo ik meen?

Landm. Ja — maar daar over zullen wy al mede kort zyn, en ons voornamelyk bepaalen by die, wel-

welker geneezing met vrugt ondernomen kan worden. Deeze zyn

1. Gebreken van den Mond.
2. ——— der Oogen.
3. ——— of ziekte der Huid.
4. ——— van de Beenen.
5. ——— van de Voeten.
6. ——— van buiten aan gekomen, gelyk wonden, kneuzingen, zweeren, verrekkingen.

Zoon. Welke zyn de gebreken van den mond?

Landm. Het hangen der roosters; zweeren in den mond; kwetzingen van de tong, of van de laagen; kiezen die te hoog uitſteeken.

Zoon. Het hangen van de roosters wat is dat voor een ongemak, en hoe kan men het zelve geneezen?

Landm. Agter de bovenste grasbyters, of middelste tanden, vertoont zig een uitwas, gelyk, en ſomtyds laager hangende, als de voorste tanden, of bovenſte grasbyters. Het Paard wordt daar door belet te eeten, waar door het vermagert. Zodanig een uitwas daar zynde, beproefe men eerst, of de verſlapping en uitzwelling van dit geheemelte-vlies niet door het wasſchen met azyn en een weinig brandewyn te herſtellen is. Dit niet helpende, ſteeke men drie of vier gaten in 't uitwas. Zo ook dit niet helpt, ſnyde men het weg. Het weg branden met een gloeijend yzer komt het laatſte in aanmerking; moet voorzichtig, en vooral niet geweldig, geſchieden, om de beenderen van het gehemelte niet te beſchadigen. — De wond geneest men, door

dezelve, driemaal daags, te wasschen met een mengzel van azyn en brandewyn.

Zoon. Wanneer zweeren of puisten in den bek daar van oorzaak zyn, wat dan?

Landm. Die zweeren of puisten moeten geopend, en de mond, drie maal daags, met azyn en pekel, tot de geneezing toe, gewasschen worden.

Zoon. Wat zal men doen als de kiezen van het Paard te hoog uitsteeken?

Landm. By het wisselen der tanden en kiezen worden de afgaande door de uitkomende langzaam uit haar plaats geschoven. Het gebeurt somwylen, dat het boven gedeelte der uitkomenden zodanig in de onderste holligheden van de afgaande vast gehegt is, dat deeze niet kunnen afvallen. Hier door wordt het Paard niet alleen belet in het eeten, maar de nieuwe groeijen daar door buiten de natuurlyke orde. Hierom moeten de afgaande tanden en kiezen, by het wisselen, in tyds, weg genomen worden. Indien echter, in weerwil dier voorzorg, de kiezen, of tanden te hoog uitsteeken, is het best de punten af te veilen.

Zoon. De tong, of laagen van het Paard, door het gebit gekwest, of beschadigd zynde, wat kan men daar aan doen?

Landm. Den mond dikwils wasschen met een mengzel van wyn en honing. In plaats van wyn kan men ook azyn neemen.

Zoon. Wat zyn Maan-oogen?

Landm.

Landm. Een *Maanoog* (*) begint met een ontſteeking en zwelling der oogleden. Te gelyk loopt 'er gemeenlyk een klaar vogt uit, ſomtyds zo ſcherp, dat het de bekleedzelen doorknaagt. Deeze toevallen duuren vyf, agt of tien dagen, en komen vervolgens, twintig of vyf en twintig dagen daar na, wederom, tot dat het oog geheel duister en bedorven is. —— Dan houden de ontſteeking en tevens de pyn op. In de tusſchenpoozingen van deeze ziekte kan men wyders een *Maanoog* van een gezond daar in onderſcheiden, dat het minder klaar is, en de oogleden nog eenigzins gezwollen zyn, waar door het oog zig kleinder vertoont. Ook houdt het traanen niet geheel op.

Zoon. Waar uit ontſtaat deeze ziekte?

Landm. Deeze ziekte, naar het oordeel van Kundigen, eigentlyk beſtaande in zinkingen, by vlaagen af en toeneemende, wordt veroorzaakt door moerasſige weiden; bedompte ſtallen; het eeten van nieuwe haver. Veele houden deeze ziekte erffelyk. Dan zou eigentlyk de oorzaak in de natuurlyke geſteldheid van het dier zelve gelegen zyn.

Zoon. Hoe geneest men deeze ziekte?

Landm. Men zette een dragt van vlas en Paardenhair in de borst, en houde 'er die vyf à zes maanden in. Men berooke wyders het oog, drie maal daags, met wierook, of met tabak; waſchende

(*) Zie een naauwkeurige beſchryving van deeze ziekte in —— De Kunst van het oordeelen over de Paarden, door BOURGELAT, pag. 30 en volgende.

de daar na het oog, twee maal daags, met het oogwater No. 21.

Zoon. Wat gedaan, wanneer 'er zig een vlies, of ſchil op het oog begint te vertoonen?

Landm. Ten eersten, eens daags, fyn geſchraapte Kerkleijen, kleijen, of nog liever fyn geſchraapt zeeſchuim, met een penneſchagt of ſtroohalm, in het oog geblaazen.

Zoon. Hoe veelerlei zyn de gebreken, of ziekten der huid?

Landm. Men kan die gevoeglyk brengen tot deeze twee, te weeten: — de uitwendige *worm* en het *ſchurft*, — want de *lazery*, de *rasp* en de *egelvoeten* zyn, wel beſchouwd, niets anders dan een verouderde ſchurft.

De uitwendige worm vertoont zig door ontſteekende knobbels, die zig langzaam tot zweeren zetten; eenigzins naar de wormgaten gelykende, die de Koeijen in het voorjaar op de lendenen hebben. Ze zyn zeer gevaarlyk, en vertoonen zig, — of van den anderen geſcheiden, aan de zyden van de agterkaak, langs den hals, op de ſchouders, en de zyden van den buik: — of gelyken naar een touw met knoopen, tastende dikwils borst en ſchouders, ſomtyds alle de voorste deelen aan, tot aan de kroon van de voet, of het dik van 't been, de agterbeenen, het bovenste gedeelte van de agterkaak, de wangen, de lippen enz. Deeze knobbels, tot rypheid komende, worden ſomtyds groote zweeren, die onverdraaglyk ſtinken. De geneezing kan men beproeven. Zo ras men dusdanige knobbels ontdekt, waſſche men dezelve met een mengzel van

mans

mans pis en groene zeep. Men doe dit zo ſpoedig doenlyk, om dat de kwaal veroudert zynde, veel moeijelyker herſtelt (*).

Zoon. Uit welke oorzaaken ontſtaan de ziektens der huid?

Landm. Veel al uit morsſigheid, ſlegt voedzel, en al te warme ſtallen. Ze zyn beſmettelyk. Men vermyde daarom het plaatſen van gezonde Paarden by de zulken.

Zoon. Hoe geneest men het ſchurft der Paarden?

Landm. Men moet de met kleine jeukerige puisjes of witte rooven aangedaane plaatſen waſſchen met pis, daar tabak in geweekt is; — de te warme ſtallen luchten. Men geeve voorts frisch ſtroo en hooi tot voedzel; roſſche en borſtele wijders goed; doende elk Paard, dagelyks, twee à drie lood bloem van zwavel, in wat natte zemelen, gebruiken. Vindt men de waſſching met tabak en pis niet kragtig genoeg, kan men het middel gebruiken, voor het ſchurft der Koeijen, hier vooren bladz. 39. opgegeeven, of anders het middel No. 16. Dit laatſte moet zeer dun geſmeerd, en ſterk ingewreven worden.

Zoon. Wat is de lazery?

Landm. Een verouderde ſchurft, zig in kleine knobbels, zo menigvuldig, dat zy het aangedaane deel geheel bedekken, vertoonende, waar uit een dunne en ſtinkende etter zipelt. Het hoofd door deeze ziekte aangedaan zynde, noemt

(*) Zie hier over meergemelde Geneeswyze van de Ziektens &c. der Paarden, pag. 120 en volgende.

noemt men het *lazery*. Zig plaatſende in de buiging van de kniën, hiet het *rasp*. — Het been langs de pees, van de hiel tot in het midden, met deeze ſchurft bezet zynde, noemt men het *mok*. Wanneer kroon en hiel 'er van aangedaan zyn, noemt men het een *mok*, of *egelvoet*.

Zoon. Geeft die onderſcheiden' benaaming ook eenige nuttigheid?

Landm. Ja: want dit zelfde ſoort van ongemak is meer of min gevaarlyk, naar de deelen, welke 'er door aangedaan zyn. De lazery, en de rasp kunnen gemakkelyk geneezen worden. Daar van zyn nooit zulke kwaade gevolgen te vreezen, als van de mok, of egelvoet. Door het laatſte wordt het Paard dikwils byna onbruikbaar. Ook is dit ongemak, zeer veroudert, byna ongeneesſelyk. De rede daar van is, dat de toevloed van vogten naa de voet veel ſterker is, als naa andere deelen van het ligchaam.

Zoon. Hoe zal men deeze ongemakken geneezen?

Landm. Zo dra men eenig beginzel van zodanige ongemakken beſpeurt, zal men het Paard laaten, en, op dat 'er geen kwaade vogten in het bloed te rug blyven, elken dag, even als by de ſchurft, twee lood bloem van zwavel in natte zemelen laaten gebruiken; verder de geneezing beproevende met het middel No. 16. Voor de *mok*, en de *egelvoet*, of het begin van dit ongemak, namelyk de zwelling van het been, en het uitvallen van het hair, zou ik liever gebruiken het middel No. 22. Dit middel zal zelden een volkomen geneezing misſen; is zuiverend en op-

droo-

droogend. Ook wordt 'er de uitwaasseming niet door verhinderd. Wanneer dit kwaad meer verouderd is, moeten sterker en nog kragtiger opdroogende middelen gebruikt worden (*).

Zoon. Hoedanig zyn de gebreken van de beenen?

Landm. Deeze zyn van een geheel anderen aart, en bekend onder den naam van luipen, dikke hakken, bossen, gallen en spatten. De luipen en dikke hakken zyn ongevoelig. — De bossen, gallen en spatten pynelyk, doen het Paard hinken, of styf en kreupel gaan.

Zoon. Dan zyn de luipen en hakken minder nadeelig?

Landm. De luipen verhinderen het Paard weinig, maar zyn zeer afzigtig, byzonder als zy groot worden. Ze zitten boven aan de voorbeenen, digt aan het lyf, en worden veeltyds veröorzaakt door het leggen op de hoefyzers. De dikke hakken komen voort van wryvingen, of kneuzingen, en vertoonen zig duidelyker als de voeten in haare krágt staan. — De luipen zitten zeer bloot en zigtbaar aan de elleboog van het Paard. Ze worden beiden zeer wel geneezen door het middel No. 23.

Zoon. Zyn de bossen, gallen en spatten ook gelykssoortige ongemakken?

Landm. De bossen, gallen en bol, of bloedspatten zyn in natuur en hoedanigheid zeer aan elkanderen gelyk; ontstaan uit gebroken vaten, uit

(*) Zie den Nederlandsche Stalmeester, pag. 332. en volgende.

uit welke het vogt, om dat het niet wederom in die vaten kan te rug keeren, en door het ligchaam rond gevoerd worden, zig uitſtort, en tot zagte knobbels zet, die, van tyd tot tyd, harder en grooter worden. De bosſen zyn een gezwel, dat zig vertoont binnen aan den voorkant van het agterbeen, in de buiging van de waai, of een zwelling van den gantſchen band, die de waai omvat. — De gallen heeft men tusſchen de pees en de pyp, aan de zyde van het been, tegen over de hiel, en ook laager. De bloedſpatten zyn niet anders dan een verwyding van de ader, die langs den zydelingſen binnenkant van de waai loopt. Van de drooge of beenſpatten zal ik thans niet ſpreeken (*).

Zoon. Ontſtaan deeze ongemakken ook alle uit dezelfde oorzaaken?

Landm. Ja. De oorzaaken daar van zyn ſterk forceeren door zwaaren arbeid, of verſtopping van de vaten. Paarden, die op laage gronden gevoed worden, en bol van beenen zyn, ſtaan voor deeze ongemakken het meest bloot.

Zoon. Hoe kan men deeze ongemakken geneezen?

Landm. De geneezing moet zo ras die ongemakken, of eenige van dezelve zyn ontſtaan, beproefd, en dan zulke middelen gebruikt worden, die de vogten doen opdroogen, of verdeelen, en tevens de gebroken, of verwyde vaten geneezen.

Ten

(*) Zie over deeze Ziektens of Ongemakken van de beenen der Paarden BOURGELAT — De Kunst van het oordeelen enz. pag. 182. enz.

Ten dien einde kan men 'er doeken, of plukzel op leggen, in brandewyn nat gemaakt, en geduurig nat gehouden — of een pap van Schaapenmest en azyn, zo dikwils vernieuwd wordende, als die droog is. Ook kan men het middel No. 24. dat tegen deeze ongemakken zeer geprezen wordt, gebruiken. Een bloedſpat wordt best geneezen, wanneer men, by tyds, dat is, zo ras men dit ongemak ontdekt, 'er de ader laat uitneemen, of, zo als men het anders noemt, het Paard laat korten.

Zoon. Aan welke gebreken zyn de voeten der Paarden onderworpen?

Landm. Aan *Overhoeven*, *Steengallen*, de *Vyt*, of *Verrotting van de zool*, en *Barſten* in de hoef, of *Kwartier-voeten.*

De overhoef is een harde verhevenheid op de kroon, hooger of laager, boven het hoorn van de voet geplaatst. De drukking van het bovenste gedeelte van het hoorn tegen deeze harde verhevenheid veröorzaakt pyn, waar door het Paard kreupeler wordt, naar maate die laager geplaast is. De geneezing daar van is dikwils zeer moeijelyk. Het gereedſte middel is dezelve dagelyks te kloppen met een groen ſtokje, ter dikte van een hamerſteel, en dan te ſmeeren met gebraaden ſpekvet, zo heet als het Paard het kan verdraagen. Ze vergaan ook, als het Paard veel door kluitig land moet gaan.

Zoon. Wat zyn ſteengallen, en hoe worden die verdreven?

Landm. Als 'er eenige roodheid komt aan de zool van den voet, noemt men dit een ſteengal.

Ze

Ze geneezen ligt door dezelve dikwils af te ſteeken, en de yzers zo te leggen, dat zy niet gedrukt worden. De vyt is het zelfde ſoort van ongemak, maar tast de ſtraal, of het vleezig deel van den voet aan. Dit is een kwaadaartig ongemak, en kan van die gevolgen zyn, dat het niet kan geneezen worden, zonder de zool uit te neemen (*).

Zoon. Hoe geneest men de *barsten* in de hoef, of *kwartier-voeten?*

Landm. De barsten in de hoef, die niet zo diep zyn, dat zy tot aan het vleesch gaan, veröorzaaken geen pyn, of kreupelheid. Ze geneezen dikwils van zelve. De barsten zo diep zynde, dat zy tot in het vleesch komen, moet men de kanten weg ſteeken tot aan het leeven, en de zalf No. 25. gebruiken.

Zoon. Hoe moet men de wonden van de Paarden behandelen?

Landm. Verſche wonden in eenig vleezig gedeelte van het Paard geneezen doorgaans gemakkelyk. Open en vlak zynde kan men ze beſtryken met de zalf No. 4. en ze met een kleed tegen den indruk der lucht, en voor de vliegen beveiligen. Zyn ze weinig open en diep, zo als die zyn, welke van een Koe geſtoken worden, dan zal men een ſtokje neemen, en daar aan een propje maaken van plukzel; daar mede de zalve No. 4. in de wond brengen, eene wiek, met deeze zalve vet gemaakt, in de wond ſteekende. Intuſſchen moet

(*) Zie hier over Geneeswyze van de Ziektens en Kwaalen van Paarden, pag. 162.

moet men, om de ontsteeking te weeren, de huid twee of drie maal op een dag besmeeren met het middel No. 3.

Zoon. Worden de Paarden ook niet wel gekwest, wanneer zy beslagen worden?

Landm. Ja. Dit noemt men vernagelen, dat is, dat de nagels zo hoog geslagen zyn, dat zy in het vleezig deel van den voet komen. Men kan dit zien aan het hinken van het Paard. — Men kan de nagels, die te hoog zitten, vinden, door met een hamer op de nagels te kloppen: want als men op de nagels klopt, die het ongemak veroorzaaken, gevoelt het Paard pyn, en trekt de voet naa zig. Als men 'er die nagels uit trekt, voor dat die eenige ontsteeking verwekt hebben, en wat heete terpentyn in het gat giet, heeft men daar verder niets aan te doen. Als die reeds etter veroorzaakt hebben, moet men, onder in den voet, die plaats wel openen, tot in het leven van den voet; in het gat heeten terpentyn gieten; de plaats met werk toedekken, en, om den anderen, of derden dag, indien dit noodig is, op die zelfde wyze verbinden. Even zo handelt men als een Paard een spyker in den voet getrapt heeft; want zulke gevallen kunnen anders de allergevaarlykste gevolgen hebben. —

Zoon. Als de voet boven op de kroon bezeerd is, zo door het trappen van Paarden, als anderzins, zyn daar geene kwaade gevolgen van te vreezen?

Landm. Dit kan een ontsteeking ten gevolge heb-

hebben, en een ontſtoken voet (*) is een allerergſt ongemak. Men kan zulk een wond echter vry gemakkelyk geneezen, door die dikwils met pis te waſchen. — Voor het overige is het brengen van fyn geſtoten of gemaalen peper in de wonden in 't gemeen het beſte middel om dezelve te herſtellen.

Zoon. Hoe behandelt men de kneuzingen?

Landm. Verëttering voor te komen is het voornaame einde, dat men zig by de behandeling van kneuzingen moet voorſtellen. Dit geſchiedt dus best door middelen, die de ontſteeking doen bedaaren, en het ſaamgehoopte vogt verdeelen. Als de kneuzing plaats heeft in een vleezig deel, kan men het middel No. 3. met een gewenscht gevolg gebruiken. De kneuzing zeer zwaar zynde, zou het noodig zyn, wat bloed af te tappen. Een bult, of knobbel, veroorzaakt door de drukking van het gareel, of van den zadel, verdwynt zeer ſpoedig, door 'er ſlyp, dat is het gruis of het ſlyk, dat by het ſlypen van den ſlypſteen afgaat, en zig in den waterbak, die onder de ſteen is, verzameld, op te leggen. Als een paard een ſlag tegen het been gehad heeft, gebruikt men het middel No. 23. In plaats van gecampherde brandewyn kan men een derde pekel onder de pis mengen. Boterpekel, dat is die, welke, onder het bouwen en bewerken van de boter, in de tobbe, of vloot blyſt, is ook zeer goed.

Zoon.

(*) Zie hier over Geneeswyze van de Ziektens en Ongemakken der Paarden, pag. 152.

Zoon. Hoe zal men de zweeren behandelen?

Landm. De zweeren zyn veeltyds het gevolg van kneuzing, of beleediging. De vogten, welke zig op de beleedigde plaats verzameld hebben, en zig door de aangewende middelen niet laaten verdeelen, gaan tot verëttering over. Een zweer kan ook ontſtaan door kwaade ſtoffen in het bloed, welke zig verzamelen, en een gezwel maaken. Dit ziende zal men het middel No. 3. gebruiken, en beproeven, of men die ſtoffen kan verdeelen, en het gezwel doen verdwynen. Gelukt dit niet, zal men middelen gebruiken, die de zweer doen rypen. Een pap, gekookt van brood en melk, of van meel van lynkoek, of van mostaardzaad met Koemest, legge men daar op. Wanneer men den etter voelt beweegen, zal men de zweer openen, of wel op de plaats, daar men de opening wil hebben, een doek met verſche menſchendrek leggen. Men moet de opening altoos zo maaken, dat de etter zig gemakkelyk kan ontlasten. Na die ontlasting zal men de wond met pis uitwaſſen, en vervolgens, eens daags, verbinden met wieken van plukzel, of gehekeld vlas, vet gemaakt met de zalf No. 5. Door deeze behandeling zal een gemeene zweer zeer wel geneezen.

Zoon. Wat zyn verſtuikingen?

Landm. Verſtuikingen, of verrekkingen ontſtaan, wanneer door geweldige beweeging, of door een kwalyk gedaane ſtap, de beweegbaare beenderen in de geledingen, welke juist op elkander paſſen, en daar ter plaatſe met een ſterken band omgeeven zyn, eenigzints verzet worden, doch aanſtonds weêr in orde geraaken. Daar door

door worden de bindzelen, en de naast by gelegen ſpieren en trekkers uitgerekt, of geſcheurd, waar uit zwelling, ontſteeking, pyn en moeijelyke beweeging ontſtaan. —

Zoon. Hoe kan men die kwaal geneezen.

Landm. Verkoelende en ontſteeking weerende middelen zullen in den beginne de meeste vrugt doen. Het middel No. 3. gebruike men dierhalven. De zwelling vermindert, en het aangedaane deel niet heeter zynde dan de overige deelen van het ligchaam, zal het middel No. 23. van zeer veel nut bevonden worden. De pyn nog niet geheel verdwenen zynde, zal men een mengzel van brandewyn, zeep en gom ammoniac door elkander roeren, tot de dikte van een zagt ſmeerſel; daar mede de aangedaane plaats twee maal daags beſmeeren, en ſterk met de hand inwryven. Verkiest men dit niet, neeme men het middel No. 26. — ſmeere daar mede, twee maal daags, tot de geneezing toe, de zalf mede wel inwryvende.

ZEVENDE ZAMENSPRAAK.

Over de Geiten, Varkens, Hoenders, Kalkoenen, Ganzen, Eenden, Duiven, Beijen enz.

Landm. De Geiten en Bokken worden gehouden om het vleesch, de melk, de huid en het haar. Ook meent men, dat de lucht, of ſtank, wel-

welke de Bokken afgeeven, zeer goed is om de Paarden gezond te houden. Hierom voeden ſommigen zelfs een enkelden Bok, om die des winters in den Paardenſtal te laaten loopen. Ondertusſchen legt men zig minder op het aankweeken van Bokken en Geiten toe, om dat men ze niet wel, zelfs niet in beſlote weilanden, zonder herder kan laaten graazen. Zy loopen daar zeer ligt uit, kunnen over een plank gaan, klimmen agter de hekken om, of ſpringen over de ſlooten. Ook doen zy zeer veel ſchade aan veelerlei boomgewaſſen; eeten de jonge loten; ſchillen de takken, en zelfs de ſtammen van groote boomen. In de tuinen lyden de moesvrugten ook zeer veel van dezelve. Om zeker te zyn, dat zy geen kwaad zullen verrigten, moet men ze vast binden.

Op hei en geestgronden vinden zy zeer wel voedzel; beminnen een droogen grond; eeten gras en kruid, gelyk de Schaapen. Sommige lieden, geen of weinig ander Vee hebbende, voeden twee of drie Geiten by een Koe, of ſlegts twee of meer Geiten, om ze te melken: want zy geeven, naar derzelver groote, veel melk; die daar en boven zeer voedzaam en gezond is, en tot het maaken van boter en kaas gebruikt wordt.

Zy, die op deeze wyze Geiten houden, doen dit, om melk en boter voor het huisgezin te hebben, en mest voor den moeshof te vergaderen. De Geiten, voor een kleinen prys te koop, kosten daar en boven niet veel van onderhoud. Ze eeten weinig, en men kan ze byna alle ſoorten van groente uit den moeshof, en boomgaard, of den afval daar van voor leggen. Zy

leeven dus, voor een gedeelte, van dingen, die anders niet gebruikt worden. Kinderen kunnen ze hoeden en oppasſen. Ook zet men ze veel aan een lang touw in het veld om te graazen. —

De natuur van dit Vee heeft wyders veel gelykheid met die der Schaapen. Ze zyn op den zelfden ouderdom tot de voortteeling bekwaam, en op den zelfden ouderdom in de beste kragt van 't leeven. Men kent den ouderdom op dezelfde wyze aan de tanden. Zy draagen hunne jongen denzelfden tyd, en worden op den zelfden tyd gedekt. De Jongen blyven even lang by de moeder. De Bokken worden op denzelfden tyd geſneden. — Zy worden op dezelfde wyze gevoed. De grootſte, welke het zagtſte en langſte hair hebben, worden voor de beste raſſen gehouden.

Zoon. Wat moet men by het doen vermeenigvuldigen der Varkens in acht neemen?

Landm. Een goed ras kiezen. Daar het Varken alleen gevoed wordt om het vleesch, worden die voor de beste gehouden, welke het zwaarſte kunnen weegen.

Zoon. In welk een ouderdom zyn de Varkens tot de voortteeling bekwaam?

Landm. Agt a negen maanden oud zynde. Ze draagen haar Jongen vier maanden. Dus kunnen zy, den ouderdom van één jaar bereikt hebbende, haare eerste Jongen werpen.

Zoon. In welk een jaargetyde zal men de Zog tot den Beer toelaaten?

Landm. In de maand November en December. Dan heeft men in de maanden Maart en April de

de Biggen. De Zog gezond zynde, laat den Beer wederom toe met negen dagen. Ze kan telkens agt of tien, en somtyds meer Jongen voortbrengen. De voorjaars Biggen worden veel in den volgenden zomer vet gemest. De najaars Biggen den winter overgehouden, en in den daar aan volgenden zomer gemest. Een Speenvarkentje is een begeerlyke spyze. Ze worden voor best gehouden een maand oud zynde.

Zoon. — Wat moet men by het einde van den dragt verrigten?

Landm. De Zog in een hok opsluiten; daar in frisch stroo werpen, haar verder in 't oog houdende. Wanneer ze het stroo te zamen draagt; 'er een nest van maakt, genaakt de verlossing. Ook is de Zog voor de verlossing doorgaans ziek, en komt niet by de trog.

Zoon. Moet men by de verlossing eenige hulp toebrengen?

Landm. Dit is zelden nodig. Men moet evenwel by de verlossing tegenwoordig zyn, om in geval van nood de Zog te helpen; de navelstreng af te knippen, en de Jongen aan de prammen te zetten. Ook zoeke men de nageboorte; werpe die zo wel als de doode Biggen buiten het hok, op dat de Zog, door het eeten van dezelve, niet uitgelokt worde haare Jongen op te eeten. Wanneer de Zog eenigzins kwaadaartig is, gelyk meermaalen gebeurt, is het best, haar in alle stilte geheel alleen te laaten. Het zal dan byna nooit gebeuren, dat zy eenig kwaad aan de jonge Biggens doet. Ook weeten deeze zig wel te redden.

De Biggen moeten wyders wel van ſtroo voorzien worden, om ze droog en zindelyk te houden. Terwyl zy nog klein zyn, ſnydt men het wat kort, anders kunnen zy 'er niet door komen. Veertien dagen oud zynde, geeft men ze gelegenheid, om wat te drinken, en wat haver of zemelen te eeten. Drie weeken oud zynde, worden ze geſneden, en een week daar na geſpeend. Dan zyn ze in ſtaat om van de moeder afgezonderd opgevoed te worden. Men geeft ze dan karnemelk, en wat haver, zemelen, of gemaale garst. Jonge Herfſtvarkens, die des winters in het land loopen, genieten veel voordeel van de Paardeboonen, die haar ſterk in de voeten maaken, en wel doen groeijen.

Zoon. Hoe zal men de Varkens verder voeden?

Landm. Dit geſchiedt het best als men ze in het weiland kan laaten loopen, of dat men ze in het veld kan dryven, op plaatzen daar zy gras kunnen plukken; of op de ſtoppellanden; of in bosſchen, daar veel eiken en beuken boomen groeijen. Zy zoeken daar voor een gedeelte zelfs haar voedzel. Men behoeft ze dan weinig te geeven. By de akers van eiken en beuken boomen worden zy zelfs vet, en hebben zeer goed vleesch en ſpek. Wanneer men ze in de bosſchen niet kan hoeden, of laaten loopen, moet men ze, als men ze wil mesten, op het ſchot leggen, en te eeten geeven van dat geene, 't welk men voor de minste prys kan bekomen, of voor de hand heeft, als karnemelk, wei, zemelen, gemaale garst, erweten, boonen, ſpoeling, of

of draf uit de branderyen, gekookte aardappelen, en gekookte geele peen enz.

Zoon. Op welke wyze worden de Varkens wel het meest gemest?

Landm. In de branderyen worden veel Varkens met ſpoeling vet gemaakt. Het ſpek is echter minder en ſlapper dan van ander voedzel. In Noord-Holland, daar het maaken van kaas een overvloed van hui geeft, wordt aan de Mestvarkens afgeroomde hui gegeeven, met pel of garſte meel, by beetjes te gelyk. Hier door groeijen zy zeer wel, zelfs tot 400 en meer ponden. In Zuid-Holland, alwaar komyne kaas gemaakt wordt, mest men mede met hui of wei, waar onder garst, boekwyte, of pelmeel gedaan wordt; of ook wel gekookte beeste aardappelen, dat zeer goed hard ſpek geeft. Die geen kaas maaken, voeren afgeroomde of tapte melk, die, voedzaamer dan de hui zynde, minder toevoer van meel behoeft. Dit ſpek is mede zeer goed; doch niet zo hard als met hui en meel gemest. Het is zeer goed, dat het mesthok een loop hebbe, die dik op geſtrooid wordt, waar door men veel mest vergaart; de Varkens zindelyker blyven, en minder ſtyf worden. Ook is het zeer goed, dat men op de plaats, in het hok, waar op zy gewoon zyn te rusten, ſtroo doe. Dit maakt dat ze zagt leggen; bewaart ze voor ſtyfheid en bevordert den groei.

Zoon. Zyn de Varkens niet aan ziektens onderhevig?

Landm. Ja. Zy ſtaan altyd bloot om vuurig te worden. — Dit ongemak heeft men meest onder

de Biggen. — Men kent deeze ziekte daar aan, dat zy 'er zwart en ſmeerig uitzien, byzonder rondom de oogen en aan de ooren; dat zy ſtyf worden, en bezwaarlyk gaan. De oorzaaken van deeze ziekte zyn gebrek aan beweeging in de open lucht. Als de jonge Varkens wel groeijen zullen, is het dus zeer goed, dat zy wat ruimte hebben om te loopen, en van de zon beſcheenen worden. Dan deeze ziekte ontſtaat ook door te weinig voedzel, of als men de Biggen voedzel geeft, dat voor haar moeijelyk te verteeren is, gelyk Paardeboonen en erweten.

Zoon. Welke middelen zal men gebruiken om deeze ziekte te geneezen?

Landm. Het beste is, de kleine klaauwen te ſnyden dat ze bloeden; voorts een party roode bieten, in genoegzaam water heel gaar gekookt, met het water koud te laaten worden, en aan de Varkens te geeven. Men kan 'er wat melk onder doen, om haar beter te doen drinken. Het helpt altoos.

Zoon. Krygen de Varkens ook niet nog andere ziekten?

Landm. Ja. Maar wanneer die aanweezig zyn is 'er weinig aan te doen. Veel echter kan men voorkomen, door de Varkens wel te voeden, en om de veertien dagen wat zeepzop, waar in linnen gewaſchen is, want dit is goed genoeg, door haar drank te mengen, of eenige handen vol klitte wortels in de kuip of trog, waar uit zy drinken, te leggen. Voorts moet men in acht neemen, dat men de Paardeboonen zeer ſpaarzaam en weinig te gelyk geeven moet aan Varkens

die

die dezelve ongewoon zyn. Anders krygen ze zeer ligt een verſtopping, en het vuur in de ingewanden, waar van verre de meeste ſterven. Daar aan gewoon, heeft men daar voor minder te vreezen.

Zoon. Kan men dan aan deeze ziekte niets doen?

Landm. Men kan ze in de ooren en in den ſtaart ſnyden, om ze bloed te doen ontlasten, een ſtukje vierkruid in het dunne van het oor ſteeken, en een ſtuk brood, met groene zeep beſmeerd, doen eeten, of wat raapolie door den hals gieten. Deeze hulpmiddelen zyn ook van nut by andere ongeſteldheden van de Varkens. Als een Varken de klem in den bek heeft, zal men het bovenſte gedeelte der kaaken ten wederzyde van de kop ſterk wryven met groene zeep, waar door het ſpoedig over gaat (*).

Zoon. Wat zal men by het voortteelen van Hoenderen in acht neemen?

Landm. Men zorge dat de Hennen, zo veel eijeren hebben, als zy bezitten kunnen. Gewoonlyk geeft men 'er elf a dertien. Voorts zal men het nest voor andere Hennen verbergen, te gelyk zorgende, dat de Hen een bekwaame toegang tot haar nest behoude. Men zal ook wat water naby het nest plaatzen, en de Hen, op gezette tyden, naby het nest, wat voedzel geeven, en dagelyks toezien, of 'er ook door andere Hennen eijeren by de Broeihen gelegd zyn. Dit geſchiedende, zal men die weg neemen; want daar

(*) Men verzekert dat door dit middel ook de Paarden geneezen worden van de klem. Dit verdiende wel eenig nader onderzoek.

daar uit zullen geen Kuikens komen. Om de broei-eijeren te beter te kennen, merkt men die met zwarte vlekken, het welk gemakkelyk geſchiedt, door ze een weinig nat te maaken, en dan tegen een zwart gebrande kopere of yzere pan te wryven.

Doorgaans komen de Kuikens te voorſchyn op den één en twintigſten dag, na dat de Hen gezet is. Tegen dien tyd zal men de Hen zo gerust laaten als mogelyk is. Zy zou anders ſomtyds de eijeren verlaaten, voor dat de Kuikens alle uitgekomen waren. Op den twee en twintigſten dag, komen ze uit het nest te voorſchyn. Als het nest hoog geplaatst is, neemt men de Hen met haare Kuikens uit het nest, en ſluitze, immers voor eenigen tyd, in een hok op. Nattigheid en koude zyn voor de jonge Kuikens ſchadelyk. Zonneſchyn daar en tegen zeer voordeelig. De warmte doet haar zo wel groeijen als het voedzel.

Zoon. Wat voedzel geeft men de jonge Kuikens?

Landm. In het eerst boekweite grutten, of gebroken garste grutten. Daar na krienzel, dat is de afval van tarw. Als zy wat grooter worden kan men haar alles geeven wat de oude eeten; te weeten — zomer garst, boekweit, haver, zemelen enz. — Men geeve het altoos op gezette tyden, en in een wel geregelde hoeveelheid. Vooral ſtrooije men het in den winter, op een drooge plaats. Wanneer 'er ſneeuw is, moet men ze binnen 's huis het eeten geeven; want de

ſneeuw

sneeuw met het graan pikkende, worden zy daar door zeer benadeelt.

Zoon. Op welken tyd van het jaar worden de Hennen te broeijen gezet?

Landm. Het voorjaar is daar toe de geschikste tyd. Men moet echter zo lang daar mede wagten tot de Hennen dit zelfs verkiezen. Dit hangt af van den tyd, op welke zy met het leggen van haare eijeren begonnen zyn. Men kan ze ook zeer wel in den zomer eijeren geeven tot in de maand July, of in het begin van Augustus, maar niet wel laater; want in het warme jaargetyde groeijen de Kuikens het voordeeligst.

Zoon. Hoe zal men de Kalkoenen teelen?

Landm. — De Kalkoenen in het voorjaar haare eijeren gelegd hebbende, zetten zy, even gelyk de Hennen, zig te broeijen. Men geeft haar dan elf a dertien eijeren. Zy leggen doorgaans ook een grooter getal dan zy kunnen bezitten. Agt dagen gezeten hebbende, geeft men ze nog twee a vier Hennen eijeren, en men verwagt dan de jonge Kalkoenen en Kuikens drie weeken daar na, want de Kalkoenen bezitten haar eijeren vier weeken. Terwyl zy zitten worden zy op gelyke wyze als de Hennen behandeld. Het is goed, dat men de Kalkoenen niet te broeijen zet voor in het laatst van April, want de jonge Kalkoenen zyn teêr, en kunnen nog koude nog nattigheid verdraagen. Ook zyn ze veel moeijelyker op te voeden dan de Kuikens.

Zoon. Waarom worden aan de Kalkoenen Hennen eijeren gegeeven?

Landm. De Kalkoen neemt die jonge Kuikens

nevens de jonge Kalkoenen, als haar eigene jongen, aan; betoond die dezelfde liefde en zorg, daar in nog zeer veel boven de Hennen uitmuntende. Dit doet die Kuikens zeer veel goed, en dient te gelyk, om de jonge Kalkoenen te leeren eeten; want de jonge Kalkoenen zyn veel traager en dommer dan de Kuikens.

Zoon. Wat ſpys geeft men de jonge Kalkoenen?

Landm. Eijeren hard gekookt en klein gekapt; waar onder men mede klein gekapte jonge brandnetels van die ſoort doet, welke door het zaad voortgeplant wordt, en veel groeijen op puinagtige gronden, of op de zulke, die ſterk bemest zyn. Daar na voedt men ze met boekweite grutten, in karnemelk ſtyf gekookt, waar onder men ook dezelfde ſoort klein gehakte brandnetels doet; daar mede aanhoudende, tot dat zy aan ander voedzel gewend zyn, dat in drie a vier weeken langzaamerhand geſchiedt.

Zoon. Welke ſoorten van voedzel gebruiken ze dan verder?

Landm. Met de Hoenders — boekwyt, garst, haver enz. Zy zoeken ook, gelyk de Hoenders, voor een groot gedeelte haar voedzel in het veld. Men kan ze langs de wegen en op de ſtoppellanden hoeden. Ze kosten dan minder van onderhoud.

Zoon. Hoe zal men de Ganzen doen vermeenigvuldigen?

Landm. De Ganzen leggen haare eijeren in het voorjaar; bouwen zelve een nest. De eijeren worden opgezameld, en hun, wanneer zy zig te broei-

broeijen zetten, gegeeven. Zy bezitten de eijeren vier weeken. De jonge Ganzen, uit de eijeren komende en volkomen droog zynde, loopen en zwemmen de oude na, die meerendeels zelve voor derzelver opvoeding zorgen. Genoeg is het, dat men ze wat haver, of ander graan voorwerpt, of klein gekapte geele peen. Zy beginnen met de moeder al haast gras te plukken, en haar voedzel uit het water te zoeken. — Ze hebben dan verder geen byzonder toezigt noodig.

Zoon. Hoe worden de Eenden vermeenigvuldigt?

Landm. De Eenden hebben met de Ganzen gemeen, dat zy voor een gedeelte in het water leeven. Ze eeten echter geen gras gelyk de Ganzen, maar vinden veel voedzel in de poelen en gragten; moeten echter voor het overige met graanen gevoed worden. Ze verbergen haar eijeren meer als de Ganzen, en zetten zig dikwils ſtil te broeijen, dat doorgaans wel gelukt. Wanneer zy haar eijeren, in daar toe vervaardigde, en op de waterkant geplaatste nesten, leggen, geeft men haar tien a dertien eijeren te rug. Zy komen met de andere Eenden voedzel neemen. Als de pylen uitgekomen zyn, verlaaten zy met de moeder het nest, en hebben geen byzondere oppaſſing noodig. Het is genoeg dat men haar het noodige graan geeft, en toezie, dat de volwaſſen Eenden haar daar van niet berooven. —

Zoon. Welke ſoorten van verblyfplaatſen geeft men aan alle deeze ſoorten van Vogelen?

Landm. Ze kunnen wel in het zelfde gebouw huisvesten, dan niet wel by den anderen geplaatst

plaatst worden. De Hoenders en Kalkoenen rusten, of slaapen op stokken; de Ganzen en Eenden op den grond. In een hok, dat voor allen geschikt is, moeten de Hoenders en Kalkoenen in het bovenste gedeelte, en de Ganzen en Eenden beneden op den grond geplaatst worden. Die twee verblyfplaatsen moeten door een til of zolder, waar de mest van de Hoenders en Kalkoenen niet kan doorvallen, van den anderen gescheiden zyn. De toegangen tot het bovenste gedeelte maakt men de Hoenders en Kalkoenen gemakkelyk, door een schuin leggende plank, waar op een hand breed van den anderen latten gespykerd zyn. De openingen, waar door al dit gevogelte naa binnen gaat, moet men digt kunnen sluiten. Dit is dikwils noodig, om ze tegen de aanvallen van het roofgedierte te beveiligen.

Zoon. Hoe veel Vogelen van het manlyk geslagt moet men, naar het getal van het vrouwelyke, by deeze onderscheiden soorten onderhouden, om zeker te zyn, dat de eijeren bevrugt zullen weezen?

Landm. Men rekent voor twintig Hennen één Haan. Voor twintig Kalkoenen drie Haanen. Voor twaalf Ganzen één Gent of man. Voor zestien Eenden één Woord. Met de Duiven is het geheel anders. Deeze paaren, en elke Duif heeft haar eigen' Doffer.

Zoon. Hoe zal men die voeden en onderhouden?

Landm. Men moet een kooi vervaardigen, waar in zo veel van den anderen afgescheiden hokjes zyn, als men begeert, dat 'er paaren Duiven in zul-

gullen woonen. Deeze moeten alle open zyn, en zo groot, dat de Duif zig daar in vry beweegen, en, zonder door de opening gezien te worden, haar nest vervaardigen; haar eijeren leggen, en haar jongen uitbroeijen kan. Men hangt zodanig een kooi aan de wooning, en dan heeft die maar eene zyde. Men kan de hokken ook binnen de wooning maaken. Dan komen de gaten of toegangen in de planken van de fchuur. Zodanig een kooi is veel duurzaamer. Ook maakt men kooijen, tot welke de Duiven aan vier zyden toegang hebben. Deeze ftelt men op een paal, en kunnen een groot getal huisvesten.

Zoon. Welke oppasfing hebben de Duiven noodig?

Landm. De kooi gemaakt en de Duiven daar in met hennipzaad gewend zynde, zoeken ze haar voedzel meerendeels zelve in het veld, ten koste der gebuuren. Met het verzorgen haarer Jongen heeft men niet te doen. Zy voeren die uit haar eigen krop. — En fchoon zy altoos maar één paar te gelyk voortbrengen, vermeenigvuldigen zy nochtans fterk, broeijende den geheelen zomer door. Duivenboonen en witte erweten zyn voor haar het gefchikfte voedzel. Zy eeten echter ook andere foorten van graanen.

Zoon. Welke voordeelen geeven de Honingbeiën?

Landm. Goede — in jaaren, als 'er veel honing valt. Ze vorderen een naauwkeurige oppasfing, welke zig voornamelyk bepaalt tot het ver-

verzorgen van een voor haar geſchikte verblyfplaats, en een goede behandeling.

De korven worden gewoonlyk gemaakt van roggenſtroo, dat met geſpouwen en voorts plat geſneden tienen zeer vast en glad te zaamen gebonden wordt, boven plat, en onder allengskens wyder wordende; van buiten met kalk en koemest door elkanderen, of ook wel met klaare koemest beplysterd, om de korf tegen den indrang van de lucht en regen te beveiligen. Men ſnydt in dezelve twee gaten, regt boven den anderen, waar door de Beiën uit en in gaan. Voorts ſteekt men een genoegzaam aantal platte ſtokjes, of ſpylen, vyf zolderingen hoog, en kruisweegs, dwars door de korf, op dat het werk der Beiën daar op moge rusten. Men moet geen ander dan wilgen hout tot de tienen of tot de ſpylen gebruiken; want als 'er bitterlinge tienen aan de korf waren, zouden de Beiën daar niet in blyven. Ook moeten de korven altoos ſchoon en zuiver zyn, als men de zwermen daar in zal doen. —

Zoon. Hoe moet de plaats, daar de korven zullen ſtaan, gemaakt zyn?

Landm. De gaten naar het zuiden of zuidoosten geplaatst, boven gedekt tegen den regen, agter digt, om de korven tegen de koude noorde, noord weste, en noord ooste winden te beveiligen. Het dak moet aan de voorkant verre over de korven heen komen, op dat de ſchaduwe daar van in den zomer op de korven valle, en de Beiën tegen de groote hette beveiligt blyven. Dit dient tevens om de korven van ſlyk en zand

ſchoon

ſchoon te houden. Om die zelfde reden moeten de korven op een breeden plank, wat boven den grond verheeven, geplaatst worden; want de vogtigheid is de Beiën nadeelig. Men kan ook zeer wel twee reiën Beiënkorven boven malkanderen plaatzen.

Voorts moeten de Beiën, wanneer die veel zullen opbrengen, den geheelen zomer door, in de nabyheid van een overvloed van bloemen geplaatst zyn: want van de bloemen alleen verzamelen zy honing en was. Daar 'er nu maar weinig landſtreeken zyn, daar men boomgaarden, koolzaad, witte klaver, boekwyt en heilanden in een kleinen omtrek by den anderen heeft, moet men de Beiënkorven van de eene plaats naa de andere vervoeren.

Zoon. Waarom noemt gy zo byzonder, boomgaarden, koolzaad, witte klaver, boekwyt en heilanden?

Landm. Om dat de bloemen van deeze gewaſſen de voornaamſte zyn, van welke de Beiën haaren voorraad verzamelen, en deeze bloemen malkanderen, van het begin tot het einde van den zomer, geregeld opvolgen. De bloemen van de vrugtboomen zyn de eerste. Daar op volgen die van het koolzaad en witte klaver. Daar na de boekwyt. — Dan de heiplanten.

Zoon. Hoe kan dit vervoeren best geſchieden?

Landm. Men zal, zulks noodig vindende, het werk, dat in de korven is, een dag voor het vervoeren, ſtevigen, door het ſteeken van dunne ſpyltjes, ter wederzyde langs de honingraaten,

in

in den top van de korf. Te gelyk zal men de korven met kaasdoeken-kleeden digt toebinden, en des avonds de ingangen digt ſtoppen met gras, of hooi. Dit wel bezorgt zynde, legt men de korven met de kleeden opwaards, op wagens, of karren, of nog beter in vaartuigen, en gaat daar mede des nachts op reis. Deeze afgeloopen zynde, doet men 'er de kleeden af, en trekt 'er de dunne ſpylen, die men 'er uit voorzorg in geplaatst hadt, wederom uit.

Zoon. Men kan evenwel de Beiënſtal niet mede voeren?

Landm. Dat is waar. Doch in den zomer behoeft dit minder. Het voldoet als men de korven in een boomgaard, in de ſchaduwe van de boomen, op een droogen grond, op een bedding van ſtroo neder zet, de korven met een dakpan dekkende.

Zoon. Aan welke tekenen kan men de meerdere of mindere waarde van een korf met Beiën kennen?

Landm. Het voornaame teken der deugd of waarde van een korf met Beiën is, dat de korf zwaar weegt, en wel met Beiën gevult is. Voorts dat de Beiën vlug, gezond en wakker zyn.

Zoon. Hoe moeten de Beiën behandeld worden?

Landm. Men moet voor eerst de korven in den winter nimmer geheel ſluiten, maar een open pennetje in het uitvlieg gat ſteeken, om lucht te geeven: openende wyders de korven, zo ras het weêr aangenaam wordt, en de boomen beginnen

te bloeijen, en 'er geen ſneeuw meer is. De Beiën zullen zig dan reinigen, alle vuiligheid naar buiten brengende. Daar na beginnen zy honing en was naar huis te draagen en alles, wat binnen in de korf beſchadigt is, te verbeteren. Hier in zal men haar te hulp komen. Tegen den tyd, dat de appel en peereboomen in vollen bloei ſtaan, zal men, op een' ſchoonen warmen dag, de korven weg neemen, dezelve omkeeren en bezigtigen, een leedige korf in de plaats zettende (*). Om dit gemakkelyk te doen, zal men de Beiën met tabaksrook, of met die van ſmeulend lynwaad, naa den top van de korf dryven. Dan ſnydt men het oude werk beneden uit de korf weg, de beſchimmelde honingraaten, zo wel als die, welke beſchaadigt zyn, weg doende, en ſchuin afkortende, zonder het werk, dat in de korf blyft, te breeken of te beſchadigen. Men gebruikt daar toe een ſcherp mes, dat men dikwils in koud water doopt. Om van de Beiën niet geſtoken te worden, zet men een Beiënkap op het hoofd, en doet handſchoenen aan. By deeze gelegenheid zuivert men de korven ook van de motten en van het ſpinrag. Alles verrigt zynde, zet men de korf weder op zyn plaats. Een dag of wat geſtaan hebbende, ziet men, of de korf *geregtigd* is, dat is, een Koning heeft, of niet.

Zoon.

(*) Dit moet men altoos doen als men de Beiën wil beziens

Zoon. Waar aan ziet men dat?

Landm. Een ſtok of korf Beiën zonder Koning, of beter zonder moederbeië zynde, wordt 'er niet gewerkt en de Beiën treuren. Ook kunnen de Beiën dan niet vermeenigvuldigen: want de moederbeië moet het zaad, of de eijeren in de cellen of huisjes leggen.

Zoon. Komen dan alle de Beiën van ééne Beië voort?

Landm. Ja, in zo verre, dat zy de eijeren in de huisjes moet leggen, gelyk ik u daar even zeide. Maar een ander ſoort van Beiën, Hommels of Marels genoemt, zyn haar daar in behulpzaam; want het ſchynt, dat deeze het zaad bevrugten, door 'er een melkagtig vogt by te voegen, waar door dat kleine witte eitje in een worm verandert, dagelyks grooter wordende, tot dat het celletje geheel gevult is. Dan komen de kleine Beiën, en ſtorten een weinig honing daar by, de celletjes digt toedekkende, welk bedekzel door de jonge Beiën in korte dagen verbroken wordt, om geheel volwaſſen te voorſchyn te treden.

Zoon. Wat moet men doen, om een *ongeregtigde* korf wederom van een moederbeië te voorzien?

Landm. Men wagte tot de andere korven zo verre gevordert zyn, dat zy beginnen te broeijen. Dan ſnydt men een ſtuk honingraad, met brood bezet, dat is zulk een ſtuk, waar in de eijertjes op den bodem der celletjes leggen, of al reeds half door de jonge Beiën gevuld zyn, uit zodanig een korf, maakt dit vervolgens in de ongeregtigde korf vast. De Beiën zullen uit

dat

dat zaad zelf een moederbeië trekken, en dan zal alles weêr goed gaan.

Zoon. Hoe moet men de Beiën al verder behandelen?

Landm. De zwermen afwagten, welke in het laatst van Mey en Juny, ook wel in July afkomen.

Zoon. Heeft men tekens, waar aan te zien is, dat de ſtokken gereed zyn, om af te zwermen?

Landm. Men lette op de huisjes, waar in de jonge moederbeiën uitgebroeid worden. Deeze zyn daar aan kennelyk, dat zy aan de honingraaten met de opening nederwaards hangen, of de korf omgekeerd zynde, opwaard ſtaan. Ook zyn ze veel grooter en langer als de andere celletjes. Deeze huisjes, of eenige van dezelve geſloten zynde, heeft men het zwermen binnen weinige dagen te wagten. Ook komen, even na den middag de hommels, aan derzelver brommende vlugt kennelyk, naa huis.

De zwerm afkomende, klopt men op een pan, of bekken. Door dat geluid zullen zy beter nederwaards komen. Ook is het goed, dat men 'er wat ſtof, of water onder werpt. Zy zetten zig dan aan een tak, of aan de ſtam van een daar by ſtaanden boom, waar aan zy zig aan malkander vast hegten, in eene gedaante, niet ongelyk aan een bos druiven. Men neemt dan een zuiveren Beiënkorf, in welkers top men wat honing gedaan heeft. Men ſtrykt met een Ganzenvleugel de hangende tros Beiën in de korf, vooräl zorgende, dat men de oude moederbeië, mede in de korf ſtryke; anders vliegt de zwerm uit de

korf naa de moederbeië. Vervolgens legt men de korf op zyde, met den top naar de zon gekeerd. De Beiën zullen zig dan daar in verzamelen. De korf moet met eenig groen loof, tegen den ſterken indrang der zonneſtraalen, beveiligd worden. Anders zouden de Beiën ſomtyds weder aftrekken. Des avonds, als de zon onder is, zet men de korf met de nieuwe zwerm op de plaats, voor de Beiën geſchikt. —

Agt of tien dagen daar na komt de tweede zwerm af, en drie dagen daar na wederom een derde.

Zoon. Ik dagt niet dat de Beiën zoo ſterk vermeerderden?

Landm. Gy moet niet denken, dat men van elken zwerm een nieuwen ſtok verkrygt. Zo handelende, zouden oude en jonge ſtokken beide ras bedorven zyn. Voordeel van de Beiën willende plukken, moeten de korven ſterk met Beiën bezet, of wel gebeid zyn; anders geven zy zig meer werk, om de Maatſchappy te vergrooten, dan wel om honing te verzamelen, en hebben dan, de zomer geeindigt zynde, geen, of zeer weinig voorraad.

Zoon. Hoe moet men dan met de zwermen handelen?

Landm. De ſtokken, welke de meeste Beiën hebben, zullen de zwaarſte worden. Tevens ondervint men, dat vroege zwermen, redelyk groot zynde, in dat zelfde jaar nog wederom willen zwermen, waar door zy bederven. Aan de jonge zwerm heeft men dan ook niets. Dierhalven moet men, by het zetten van de jon-

ge ſtokken, in aanmerking neemen, of het nog vroeg in den zomer is. Naar maate het laater in den zomer wordt, zal men die grooter moeten maaken. Ook zal men de zwermen grooter moeten zetten, in natte, dan in drooge jaaren.

Zoon. Hangt het van onzen wil af, of de zwermen klein of groot zullen zyn?

Landm. Ja. Zelden echter gebeurt het, dat ze te groot zyn. Te klein zynde, doet men twee of drie zwermen by den anderen.

Zoon. Op wat wyze geſchiedt dit?

Landm. Men laat de zwermen in de korf, in welke die geſchept zyn, tot aan den avond. Dan ſtelt men de korf, in welke men de Beiën over ſtorten wil, met het open einde om hoog; berookt de Beiën een weinig, en ſtort ze wat honing op het lyf. Dan ſtelt men de korf, die men leedig maaken wil, boven op de ledige. Door een ſlag met de vuist, boven op den top van de korf, vallen de Beiën naa beneeden in de ledige korf. Men ſtelt wyders de korf, daar de Beiën nu in zyn, op haare plaats, den ledigen op zy voor dezelve leggende. Alles ſchikt zig dan zeer wel, vooral, wanneer men zwermen, die op den zelfden dag geſchept zyn, by den anderen doet.

Zoon. Wanneer eens twee of meer zwermen by den anderen vliegen, wat dan te doen?

Landm. Te groot zynde, om by den anderen gelaaten te worden, zal men die in twee of meer korven ſcheppen. Hoe zeer by den anderen ſtaande, zullen ze evenwel in twee of meer deelen geſcheiden blyven, elke zwerm zig om haar

eigen' moederbeië zettende. Dus kan men een deel in de eene, en een ander deel in een andere korf ſtryken. Zy zullen dan elk afzonderlyk blyven, ten ware de beide moederbeiën in eene korf waren. In dat geval moet men in de korf naa de moederbeiën zoeken, en in elke korf één moederbei zien te krygen. Dan zullen de Beiën zig van zelve verdeelen. Men kan de moederbeiën gemakkelyk kennen: want zy hebben een veel langer lyf, en zyn veel geelder van coleur.

Zoon. De jonge zwermen ſterk genoeg zynde, heeft men dan verder daar aan niets te doen?

Landm. De jonge zwermen vyftien of twintig dagen geſtaan hebbende, zal men onderzoeken, of de jonge Beiën geregeld werk maaken, dat is, of de honingraaten in goede orde, gelyk aan, gewerkt worden — of de groote en kleine elk byzonder zyn; dan of de ruime cellen, waar uit de hommels, of Broed-beiën voortkomen, en de kleine, waar in de Honingbeiën worden uitgebroeid, door elkander ſtaan — of 'er meer als één eitje in één celletje gelegd is. Deeze fouten in een Beiënkorf ontdekkende, deugt de moederbeië, die de geheele korf regeert, niet. Van zodanige korven is nooit iets goeds te wagten. Het best is, die ledig te maaken, en de Beiën op een andere korf te ſtorten.

Zoon. Hoe handelt men met de oude ſtokken?

Landm. De eerſte zwerm afgevlogen zynde, keert men de korf om, en ſnydt met een lang mes, dat wel ſcherp is, de hommels, welke nog niet uitgekomen zyn, de kop af. Deeze toch zou-

zouden niets anders doen als de honing verteeren, en de tweede zwerm met een groot aantal onnutte kostgangers bezwaaren.

Zoon. Is 'er nog iets aan de oude korf te doen, als de tweede zwerm afgevlogen is?

Landm. Neen. Maar als de derde zwerm afgevlogen is, beziet men de korf wederom, en ſnyt al de moederhuisjes, die men vinden kan, weg, om voor te komen, dat 'er geen meer zwermen afvliegen. De korf nog rykelyk van Beiën voorzien, en nog veel jonge Beiën, die nog uitgebroeid moeten worden, in het werk zynde laat men één moederhuisje ſtaan. Anders zou het kunnen gebeuren, dat de korf *ongeregtigd* wierdt. Men kan dan ook het werk wat inkorten, om het te eerder te kunnen zien.

Zoon. Waarom ſnyt men alle de moederpypen weg, als 'er weinig Beiën in de korf zyn overgebleeven?

Landm. Wanneer 'er weinig Beiën in de korf zyn, moet men de korf verſterken, en 'er zoo veel op ſtooten, als men noodig oordeelt; het jaargetyde en de geſteldheid van den zomer, even als met de jonge ſtokken, in aanmerking neemende. Gewoonlyk geeft men ze het derde zwerm te rug. Dikwils een tweede van een andere ſtok. Dit moet men doen, drie a vier dagen, na dat zy afgezwermd hebben. Een zwerm op een oude ſtok doende, zyn zy altyd van een Koningin voorzien.

Zoon. Hoe bezorgt men de Beiën in den winter?

Landm. Als het wéér ſlegt wordt en 'er in het

veld niet meer te haalen is, behooren de Beiën van voedzel, voor den geheelen winter, voorzien te zyn, het zy dat ze dat zelve verzameld hebben, of dat men de zwakke ſtokken, door het inzetten van volle honingraaten, in tyds verzorgt heeft. Men moet ze dan in een ſtal, agter digt, en boven wel gedekt, op digte planken plaatzen, de openingen, welke 'er tuſſchen de korven en de planken mogten zyn, met taaije klei digt ſmeerende. Voorts moeten de onderſte ingangen met klei geheel toegeſtopt worden. De bovenſte zal men, als de Beiën niet meer uitvliegen, ook met klei toeſtoppen, met een dun priempje 'er kleine gaatjes doorſteekende, om de lucht binnen te laaten. Dit is ruim zo goed als den ingang te ſtoppen met een dun plankje, waar in eenige kleine gaatjes geboord zyn. Tegen de felle koude dekt men de Beiën, door rietmatten of ſtroo tegen den voorkant van de Beiënſtal te plaatzen. Het ſtroo moet echter nooit digt tegen de korven leggen. Dit zou de muizen aanleiding geeven, om de korven te doorknaagen, den honing op te eeten, en de Beiën te verwoeſten. Want deeze zyn, benevens de mieren, rupzen, en ſpinnekoppen, natuurlyke vyanden van de Honingbeiën.

Zoon. Zyn de Honingbeiën ook niet aan ziektens onderworpen?

Landm. Ja. De gemeenſte ziekte is de loop. Deeze ontſtaat gemeenlyk, als men de Beiën, in het voorjaar, wanneer haar voorraad geheel verteerd is, met honing moet voeden. Deeze toch is maar een gedeelte van het voedzel, dat zy gebrui-

bruiken: want zy hebben ook brood, dat men in byzondere celletjes verzameld vindt. Men heeft 'er ook, waar in brood en honing te samen opgelegd is. — Om deeze ziekte voor te komen, moet men, in den tyd dat men de Beiën beroofd, eenige honingraaten, met brood gevuld, bewaaren op een drooge plaats, om ze in het voorjaar te geeven. Wanneer deeze ziekte plaats heeft, geneest men die met wat pis onder den honing te mengen (*).

Zoon. Zou men in ons Vaderland den teelt der Zywurmen met voordeel kunnen doen?

Landm. Onze luchtsgesteldheid is zeer veranderlyk. De opvoeding van de Zywurmen is dus in ons Vaderland veel moeijelyker, als in Landen, daar de lucht gemaatigt en het weer bestendiger is. De groote zwaarigheid is het gebrek aan Moerbezien-boomen. Men zou dus een begin moeten maaken met die te planten. Daar van voorzien zynde, zou men 'er voordeelen van verwagten mogen. De Zywurmen vorderen een omzigtige behandeling, en eene naaukeurige oppassing. Echter loopt het werk in eenen korten tyd af. — De Zyde, in ons Vaderland gewonnen, is, naar het getuigenis van kundige Waarneemers, by uitneemendheid goed.

Zoon.

(*) Zie over de ziektens der Beiën — Staatkunde der Natuur, te Amsterdam by *S. van Esveld* 1764, waar in over de opvoeding en teelt der Honingbeiën gehandelt wordt. Daar heeft men ook een juiste onderrichting aangaande den teelt der Zywurmen.

Zoon. Wat dunkt u van den teelt van tamme Konynen?

Landm. Dat die, de hoeveelheid van voedzel in aanmerking genomen, zeer weinig opbrengen kan. Het is een aangenaame uitſpanning voor kinderen, die veel vermaak vinden, in dit Vee te voeden, te reinigen, op te paſſen en te verkoopen. — Voorts zou van de *wol* van de zogenaamde *angoriſche* of *ruighairige* Konynen, waarſchynelyk, voordeel te trekken zyn. Men zou dus den *teelt* van dezelve niet zonder hoop op een goed gevolg kunnen beproeven.

LYST

LYST VAN GENEESMIDDELEN.

No. 1.

Neemt een hand vol gedroogde Vlierbloemen; giet daar op twee a drie koppen ziedend heete zoete melk; laat dit in een maatige warmte twee uuren trekken en het vogt door een doek loopen; geeft het dan 's avonds laauw te drinken.

No. 2.

Neemt de ribben van een Varken; brand die in het vuur gloeijend; ſtampt zè, koud geworden zynde, tot pulver. De gift is een goede lepel vol, met een klein bierglas vol boom olie.

No. 3.

Neemt een hand vol Klei, twee lepels olie, en drie lepels azyn. Mengt het onder malkander tot een pap, zo dat men het bekwaam kan ſmeeren.

No. 4.

Neemt twee deelen boom-olie, en één deel Venetiaanſche terpentyn; ſmelt de terpentyn met de boom-olie op een zagt vuur; laat het bekoelen; doet 'er dan wat groene zeep onder. Dit is een zeer goede wondzalf. Naar maate de wond zuiverer wordt, vermeerdere men den terpentyn, en vermindere de zeep. In plaats van zeep kan men Spaans groen neemen.

No. 5.

No. 5.

Neemt ½ ℔ geele was, en ½ ℔ witte harst, en even zoo veel wierook; ſmelt alles op een zagt vuur; geſmolten zynde, doet men daar by één ℔ gezuiverde Varkensreuzel, en laat het, nog warm zynde, door een doek loopen.

No. 6.

Neemt twee handen vol gemeen zout, en daar by een half ℔ gemeene Siroop; geeft het met water of varsch bier, in eens, in.

No. 7.

Neemt twee loot zenebladen; giet daar op een half pond kookend water; laat dit, in een maatige warmte, een half uur trekken; vervolgens door een doek loopen; doet 'er dan twee a drie loot zout van *Glauber* by, en geeft het, in eens, in.

No. 8.

Neemt één lood rhabarber; geeft die, met water gemengd, in eens in. Men mag de gift naar omſtandigheden vermeerderen tot twéé lood.

No. 9.

Neemt één en één half lood colequint, en één lood zenebladen; kookt een en ander in twee koppen varsch bier, een kwartier uur; laat het toegedekt ſtaan, om te bekoelen; giet het vervolgens door een doek, en geeft het de Koe laauw in.

No. 10.

No. 10.

Neemt boontjes bakelaar twéé lood, en een kleine hand vol bladen van zevenboom, klein gesneden; ſtampt dit te ſamen fyn; kookt het in een bottel varsch bier, en geeft het in eens in.

No. 11. a.

Neemt gerookt rundvleesch, een vierde pond; ſnydt het in platte ſtukken, braadt het in een pan, tot dat het zo hard is, dat het tot pulver kan geſtampt worden; ſtoot het dan klein, en geeft het met zoete melk in eens in. —

No. 11. b.

Neemt boontjes bakelaar en draakebloed, van ieder twéé lood; ſtampt alles tot een fyn poeder; kookt dit in een bottel varsch bier, een kwartier lang, op een zagt vuur; geeft het in eens in. Men geeft dit middel eens daags, tot dat de ziekte ophoudt. Het ſtopt niet zoo ſchielyk als het voorgaande.

No. 12.

Neemt bladen van zevenboom, rozemaryn en lavaszaad, van elk twee lood; kookt dit te ſaamen een kwartier uur, in oud bier, wel toegedekt; laat het bekoelen; zygt het door een doek, en geeft het in eens in. —

No. 13.

Neemt twéé lood colequint; kookt die een kwartier uur in een bottel varsch bier, wel toegedekt; zygt het door, en geeft het in eens in.

No. 14.

No. 14.

Neemt één half pond roode bolus; twee pinten azyn; doet 'er zo veel meel van lynkoek by, dat het de dikte heeft van een pap, waar mede men het ontftoken deel, drie of vier maal daags, beſmeert.

No. 15.

Neemt kwik, één half pond; olie van lauwrierbeziën, één en één half pond, wryft dit wel onder een.

No. 16.

Neemt terpentyn-olie	20 oncen.
Venetiaanſchen terpentyn	4 dito.
Varkensreuſel	8 dito.
Gebluschte kalk	16 dito.
Ammoniac zout	1 dito.
Ruuwe aluin	1 dito.
Menie	1 dito.

Laat de vettigheden eerst op een zagt vuur ſmelten; doet 'er dan de fyn gemaakte poeijers by, en op het laatst het ammoniac zout. Wanneer de zalf te dik wordt, doet men 'er nog wat terpentyn onder. Men bewaart deeze zalf in verglaasde potten, die men met een blaas toebindt.

No. 17.

Neemt fenegriek, ezels komyn en boontjes bakelaar, van ieder één half pond; ſtampt alles tot een poeijer. De gift is een goede tinnelepel vol, éénsdaags.

No. 18.

Neemt een half lood ſaffraan, klein geſneeden; doet

doet die in een half mengelen zoete melk; ſtelt dit op een zagt vuur, tot dat het wel getrokken is; geeft het dan in eens in. —

No. 19.

Neemt menſchendrek, ter groote van een hoenderei; doet daar by een vierde pint wyn-azyn, en zo veel water, dat het vloeibaar genoeg is, om in te geeven; maakt dit mengzel laauw, en geeft het in eens in.

No. 20.

Neemt roode bieten, gezegt karooten; ſchrapt die met een mes heel fyn; geeft van dit ſchraapſel, drie maal op een dag, telkens vyf a zes lood onder wat winter gerst. —

No. 21.

Neemt witte vitriool, één vierde lood; doet daar op twaalf looden roozewater; laat dit een wyl ſtaan; zygt het dan door. Tot de wasſching gebruikt men best een ſtuk ſpons.

No. 22.

Neemt campher, vier lood; wryft die klein; doet die op één bottel brandewyn; neemt dan één vierde deel van dit vogt, en drie vierde pis; wascht daar mede het aangedaane deel, drie of vier maal daags.

No. 23.

Neemt een lood campher; wryft die klein; mengt een half pond groene zeep, en even zo veel fyn gemaale mostard, wel onder malkanderen; doet

doet de campher daar by. Smeert eens daags met dit ſmeerſel, en wascht de aangedroogde maſſa, om den derden of vierden dag, ſchoon af, met zeepſop. De geneezing mist byna nooit.

No. 24.

Neemt	Peter olie	2 lood.
	Olie van aarde	2
	Nardus olie	1
	Spyk olie	1

Deeze olien, wel onder malkanderen gemengd, ſmeert men daar mede eens daags. Men moet ze wel inwryven, en met een heet yzer, of gloeijende kool wel indroogen.

No. 25.

Neemt by één half pond terpentyn-olie, één half pond geele was, en vitriool, ter groote van een muskaat-noot; ſmelt dit over een zagt vuur; laat het zo lang kooken, tot dat de vitriool wit wordt; ſmeer hier mede, drie dagen agter den anderen, en vervolgens drie maal om den anderen dag; laat het Paard ſtil op ſtal ſtaan.

No. 26.

Neemt olie van lauwrierbeziën, de althea, populier zalf, en olie van camille; ſmelt alles wel onder malkanderen; wryft het ſterk in, en houd 'er een kool vuur, of heet yzer tegen, om het wel te doen intrekken.

BERICHT VOOR DEN BINDER.

Voor de Compleete Exemplaaren van de Werken der Maatſchappy, moet de tweede Titel weg geſneden worden.

Daar en tegen moet die *tweede* Titel *alleen* geplaatst worden voor die geenen, die dit Stuk *alleen* begeeren te hebben, en dus, in dat geval, de eerste Titel met de eerste Beſchryving van dit Stuk weg genomen worden.

VERBETERINGEN.

Bladz. 81. regel 14 in het laatst van September en in October, *lees* na half October.

Bladz. 96. regel 17 in de maand Mey, *lees* in 't laatst van Mey of begin van Juny.